

ВІТАЛІЙ ВОЛКОВ

ПЕРЕКУСНИЧОК

W I T A L I J   W O L K O W

P E R E K U S N Y C H A L K

(Sandwich)

Part 1. Novels

" 2. Articles and feuilletons

" 3. Stage

Copyright 1970, by Witalij Wolkow

Printed in the U.S.A.

ВІТАЛІЙ ВОЛКОВ

Віталію Гн. Сиргієві
Кроткоті на місці супер
зупадиших від обтру
Оріадескої, 15 жовтня 1971

Віталій Волков

П Е Р Е К У С Н И Ч О К

Частина 1. Оповідання

- " 2. Статті та фейлетони
- " 3. Естрада

Обкладинка: Борис Макаренко

Усі права застережені

Накладом автора

ВІД АВТОРА

Українська еміграція має багато талановитих людей пе-
ра, проте не всім удається видати свої твори. Наші видав-
ництва такі бідні, що не завше спроможні видати щось до-
бре окрім книжкою, бо тираж малий (люди мало купу-
ють), тому й цінні твори часто пропадають для суспільс-
тва або завдяки асиміляції (наслідники ними не цікавлять-
ся), або наслідниками стають управи міст особливо після
самітників і тоді всі папери просто викидаються на сміт-
ник.

Такий стан змусив мене оборонитися від подібної мо-
жливості. Я рішив видавати свої твори власними силами

Наші рецензенти, якщо поцікавляться, можливо, заки-
нуть мені і відсутність мовного редактора (хоч більшість
оповідань уже перейшла через журнали та газети), і в и-
дання книжки без поради фахівців (класифікація творів,
може невідповідна якість деяких з них, естетичний виг-
ляд книжки тощо).

Так само читач напевно зверне увагу на дату напи-
сання того чи іншого твору і по тих датах зорієнтується,
як розвивався (а може й занепадав) мій скромний талант.

До еміграції я писав мало, переважно в російській
мові, т.зв. "сочиненія" для абітурієнтів (випускників) гім-
назій або в польській мові - прилагідні реферати. Мав я
теж кілька оповідань та віршів, але нічого з тієї творчо-
сті не залишилось відтворювати ж з пам'яті неможливо
тому за початок моєї літературної праці вважаю рік 1945
коли наша еміграція, стомлена війною, мартирологією та
злиднями забажала культурної розривки. Тоді я почав пи-
сати для сцени скетчі, комедії, драми, монологи та пісні.
Кілька моїх віршованих пісень було покладено на музику
нашим талановитим композитором проф. Іваном Недільсь-

ким, з яким доля судила мені перебувати разом у таборі в Байройті, Німеччина.

Якщо буде змога, то світ пісбачить ще інші мої твори вже написані, а саме: комедію "В амбуляторії" (2 дії), музичну комедію "Пильний Микита" (3 дії), драму "Віктор і я" (4 дії (9 відслон)) і роман " Таємниця Космосу" (2 томи).

Віталій Волков.

Д И В Н И Й Г И С Т Ъ

— Ап-ап-апчхи!.. Га-а-а... — розляглося по хаті так сильно, що дитина в колисці прокинулась і заплакала.

Охрім провів рукою під носом туди й сюди, а докінчив рукавом.

— Чого це так кихається сьогодні? Може забагато гною нюхався, як викидав з хліва, чи що?

— Це на шастя... Улянкої Поколиши трохи нехай засне, — кинула жінка Палажка до старшої донечки, і знов до Охріма — Так і небіжка тітка Домаха казала, царство тв'ї небесне, що коли кихається на шедрий вечір, то неодмінно щастя прийде.

— І ти віриш у бабські забобони? Ех, Палажко, не мали ми з тобою шастя й не матимемо. Так у зліднях і доживемо свого віку. Хм... Діждалися шедрого вечора, а істи нема чого... Вареники з капустою та якийсь узвар з гниличок — хіба ж то іжа?

— Не кажи так, бо узвар трохи солодкий: я вкинула в ньо-го три грудочки цукру.

— Де ж ти його вискіпала?

— О, ще на Покрову в Селищах. Пам'ятаєш стару Мокрену? Шілу жменю дала для дітей. Я дітям — по грудочці, а решту — з скриню.

Вона вмостилась поруч Охріма, що сидів біля печі та дивився на вогонь.

— Пригадуєш Покрову? Ше сонце так припікало, що старий Максим кожуха скинув. І от щойно три місяці пройшло, а ти подивись, що надворі робиться!

— Страшенно мете. Кажу тобі, така завірюха, що й світу Божого не видно. Шілі кучугури намітає. Як таке буде цілу ніч крутити, то рано й двері не відкриеш ...

Охрім нагнувся й поправив поліно в печі.

— Оце тобі й шедрий вечір. Не один десь блудить та kle-ne, а як стомиться, то впаде й засне навіки...

Їхні діти, Дмитро чотирнадцять і Михалко десять років, вовтузились на причах, бо Михалкові все хотілося зіпхнути брати на долівку. П'ятирічна Мар'янка сиділа недалеко й реготіла дивлячись на них. Раптом вона замовкла й показала пальце м на покуту, де був дідух.

— Сцо він хоце, той дідуньо?

Хлопці глянули на покуту і зніяковіли. Дійсно там за столом близько дідуха сидів старший дід з довгою бородою і пильно придавлявся до дітей. Дмитро зіскочив з прич і підбіг до мами.

— Мамо! — зашепотів до вуха. — Там за столом якийсь дід сидить.

— Де?.. Охріме! Тож у нас гість сидить. Чом ти його не вітаєш? — а сама подумала — Де ж він тут уявся?

Це й Охрімові видалося дивним.

— Так забалакались... — думав, — що й не зогляділись, як хтось чужий у хату ввійшов. Але треба привітати. — і вже на голос — Шести Боже, діду! Спасибі, що до нас завітали на Шедрий вечір. Будьте нашим гостем тільки... — він зиркнув на Палажку — тільки тес... ми не маємо чим вас гостити.

— А ви не турбуйтесь, — підвівся дід. — Дозвольте й мені поздоровити вас із Шедрим вечором. Дай вам Боже, щастя й здоров'я та щоб діточки на славу повиростали... Я зайшов до вас відпочити трохи з дороги та обігритись. Я не голодний — маю з собою, що їсти. Навіть стільки маю, що можу ще з вами поділитись. Вибачте, що я роздягнуся.

Він скинув зі себе свиту, потім кожух, тричі перехристився до образів, уклонився господарям і поклав свою торбу на стіл.

— А тепер можемо й за святу вечерю засісти.

Розв'язав торбу і вийняв великий буханець білого хліба, два кільця ковбаси та печену шинку. В хаті приємно запахло. Діти позривались і мерещі до столу.

— А кутю маєте?

— Та маємо трохи.

— Оце мед до куті. — поставив пляшку з чистим липовим медом.

У господарів аж очі розгорілись.

— Невже це все будемо зараз їсти? — думали обоє.

А діти зареагували по-своєму.

— Найсмачніше місце — це припечене. Бачиш, Михалку?

— завважив Дмитро тоном знавця.

— Я хоцу плипецене-е-е... Мамо! Дай мені плипецене. — вхопила Мар'янка маму за спідницю.

— Діти, відійдіть від столу! — гримнув Охрім. — Вас покличуть, як буде треба.

— Нічого, нічого... Не хвилюйтесь, господарю! Таких і Христос благословляв. Сідайте, дітки, біля нас. Повечеряємо разом, бо вже пора. А ви, госпосю, дайте мені ніж покраят и хліб святий та це грішне м'ясо...

І години не пройшло, як від їжи один спомин залишився. Закінчили узваром з медом та кутею. Охрім ще й студеною водою запив.

— От я вже й відпочив і нагрівся. Дякую Богові, що в такий гарний родині повечеряти довелося. А тепер пора в дорогу. Дякую вам за хліб, за сіль.

— На здоров'я! Це ми повинні дякувати вам за таку дорогу вечерю... Ale зараз про дорогу й не думайте. Та куди ж у таку заверюху та ще й проти ночі? Переночуете у нас, а рано, як стихне, підете з Богом, куди вам треба. — доводив Охрім.

— Ні, не можу ночувати. Мушу дістатись до Дорогобужа ще сьогодні.

— До Дорогобужа? Це ж далеко й дуже небезпечно в таку погоду.

— Надворі вже тихо.

Охрім покрутлив недовірливо головою і вийшов з хати перевірити. Справді, надворі стояла чудова, зоряна ніч і тільки кучугури снігу нагадували про недавню метелицю. Він постояв, подивився на хліб, щось подумав, усміхнувся і вернувся до хати.

— Ваша правда, діду. Надворі тихо й зоряно. Якщо хочете дістатись до Дорогобужа, то я вас відвезу.

Палажка подивилась на Охріма здивовано, але не перечила.

— Тату! Я з вами поїду. — обізвався Дмитро.

— І я, і я! — закричали діти.

— І ти, Мар'янко, поїдеш?

— Ні, я сце хоцу меду.

— Дмитре, одягайся! — вирішив Охрім, — А ви всі лягайте спати. Ми скоро вернемось. Ви, діду, посидьте трохи, поки ми коня запряжемо.

Санки були короткі, тому посідали поруч себе. Дмитра вмостили посередині. Перехристилися й Охрім шарпнув за вішки.

— Віо-о-о, буланий!

За селом не було стільки снігу. Вся дорога вкрилась тонкою верствою і лише денеде поперемітало. Від їхали зо три кілометри, як дід вхопив Охріма за руку.

— Обережно. Там щось лежить.

Охрім здержал коня.

— Де? Я щось не бачу.

Але дід уже зліз і пішов наперед. Охрім за ним. Дід прогорнув перемет, видно мав очі, як у кота, вийняв із снігу щось замотане, не то в хустку, не то в рядно чи ковдру. і переда в Охрімові.

— Занесіть у санки та трохи відігрійте.

Охрім узяв пакунок і поніс до санок. Там поклав на соломі на дідовому місці й почав розгорнати. Рука намащала щось мяке, яке трохи поворушилось. Відрухово відтягнув руку. Й в тій же хвилині почулось тихе, наче хрипке "А-а-а..

— Тату, воно плаче як дитина.

Охрім ще раз помацав. Сумніву не було.

— Ти, Дмитре, ляж біля неї, а я вас накрию рядном, щоб було тепло. Та добре хухай на неї... А де ж дід?

Кинувся Охрім і туди, і сюди, а дід наче крізь землю з апав.

— Дивися! Побачив, що дитина, і змився, щоб не бути свідком. Це ще нічого, але гірше, що старий може в дорозі загинути. Краще дожену й завезу на місце.

Може з кілометр або й більше проїхав Охрім надарма. Так і не дігнав діда.

— Він напевно дасть собі раду, а тут треба дитину рятувати.

Завернув коня й почав перемощувати, щоб краще дитину зогріти, коли дивиться, а в ногах кожух лежить.

— Звідки взявся тут кожух? Напевно дід залишив. Ах, який же він необачний! У таку погоду залишитися в одній світині ... Воно, правда, як іти приспішено, то й в мороз гаряче стане, а все таки недобре...

Палажка як побачила, що її Охрім уніс у хату, то аж рукою сплеснула.

- Де ти взяв цю дитину?

Охрім розповів.

Закутав иого в кожух і поклав біля Платра, щоб грів. А тепер, бачиш, уже й посміхається. Закінчив своє оповідання. Воно напевно голодне. Щи, ному трохи молока.

Нема. Решту Ювгінка дошила... Що воно: хлопчик чи дівчинка?

Здається, хлопчик... Побіжи до Олени. Може дастъ трохи. Скажи, що в їроблю.

Як кажуть про вовка помовка, а він у хату. Не вспіла Палажка напінти хустку на себе, як на порозі з'явилася сама Олена.

- Ше не спите? Це ж куди ти зібралась? - звернулась до Палажки

-- Та до тебе. Охрім знайшов дитину на дорозі. Хотіла погодувати, та не маю чим. Може маєш трохи молока? Охрім відробить.

- Оттакої! Як же ти її знайшов? Розкажи, Охріме!

Замість Охріма Палажка розповіла. Одного тільки не розуміла: звідкіля взялася той дід і чому зник так несподівано. На віті кожуха залишив.

Напевно якийсь характерник... впевняла Олена.

Мені здається, що то був святий Микола

- Ше б пак! - усміхнувся Охрім. - Ти думаєш що святий Микола так зараз і почне турбуватись тобою та печені ковбаси приносити до хати? Він і без тебе має чим журитись.

Я ж не про себе кажу а про дитину. Навмисне витягнув тебе з хати, щоб урятувати дитину.

Охрім тільки плечима знизив Олена довго розглядала дитину та убрання на ній і шось дуже зацікавилася вовняною хусткою, в яку дитина була замотана. Вона її і так, і сяк, і на світло і в руках. А потім:

.Ой Боженьку мій! Та ж це Тетянина хустка.

Якої Тетяни?

Та тієї що у Воскодавського лана за мамку при дитині.

Невже це панський синок? дивувався Охрім. Зрештою завтра перевіримо.

А на другий день рано справа вияснилася. Воскодавський пан сам удавець іхав з дитиною до сестри в Дулібах на зустріч Нового року. У дорозі Тетяна задрімала й випустила дитину з рук. Схопилася, як уже були недалеко від Дуліб. Пан наказав завернутись і шукати хлопця. Так цілу ніч і проїздили ні з чим. Яка ж була його радість, як рано побачив свого сина на руках в Охріма.

— Дякую тобі, Охріме, що врятував моого сина. Чим ти й мене врятував... Але ти хвилинку почекай.

Лішов до кабінету й відрахував сто злотих. Перевірів ще раз і... затримався.

Сто злотих це забагато, — подумав. Досить для нього половини.

Відрахував п'ятдесят а решту поклав назад до каси. Уже перед кухнею це раз змінив своє рішення

Це завеликі гроші для хлопа, — подумав. Навіть не знатиме, що робити з ними. Краще дам на костел, а для нього й десять вистане.

— Візьми, Охріме, нагороду за врятування моого сина — простигнув до нього десятку так, щоб усі бачили.

Проте сумління підказувало, що він робить недобре. що треба було віддати всі п'ятдесят, як несподівано стрілила до голови інша думка.

— Знаєш що, Охріме? Я потребую для моого гайового доброго помічника. Будеш доглядати мій ліс і за це діставатимеш ординарію, як і всі, ну й... дещо грішми, в Залежності від твоєго старання. Згоди?

Очевидно, що погодився, бо й так злідні заїдали.

— А на костел я зараз не дам. Хіба що восени, як зберу добрий врожай... вирішив пан у думці й на тім заспокоївся...

— А що? Не казала я тобі, що тітка Домаха правду говорила? — докоряла потім Палажка Охрімові. — От і по її вийшло. А ти зараз бабські забобони...

Філадельфія, жовтень 1961 р

В О Н А

Шілу ніч бушувала хуртовина, а над ранок ми грузили в снігу. По пояс. Ішли рубати сосни, нову Европу будувати. Єдина втіха, що ніхто бомб на ліс не скидає, а міста вже переважно в руїнах. Була надія, що залишимось живі.

Того ранку я побачив її вперше. У гурті подібних стояла проміньюча Розкішне хутро, в елястичних фалдах, білесеньке, як пух лебединий, було незвичайне. Перше враження: королева в горностаях!

Картина гідна пензля Рафаеля.

Бідне серце аж защеміло від захоплення. Таку красу створити здібна лише Природа...

Не смів зупинитись, щоб упитись насолодою. Мусів іти. Так, як мусіли тодійти мільйони.

У весь день я був під враженням чару краси, і праця видалася легкою.

Тільки тоді. Того дня..

Вертався надвечір. У серці жевріла надія, що знов побачу її.

Не помилився. Те саме білесеньке хутро, тільки краще. Востаннє перед сном жбурнуло сонечко жмут поцілунків на нього й забарвило Золотом обілляло. А блакить неба підкresлила чар.

Цього навіть і Рафаель не доконав би.

Я лягав і вставав лише з думкою про неї.

Кілька разів я зустрічав її і за кожним разом відкривав досьо нове: свіжу лінію, чи зморшку фалди, чи іншу оздобу, чи навіть особливо тонку гру барв.

Напередодні німецького Святвечора після полудня я відчуваю дивний неспокій. Наспіх докінчив роботу і — додому. Приспішеним кроком. От ще трохи, і знов побачу її.

— Чи побачу? — Голкою прошила думка. Настирливо. Кілька разів. І звідкіля це?

Кажуть, що серце віщує.

От і те місце видніє... Ні, не те, бо там нема її. Невже ж помилився?

Тъхнуло сердце, і руки затрусились.

Зупинився і напружені очі забігали нервово по натовпі. А біленького хутра щось не видно...

Заплюшив очі й зробив кілька кроків з надією...

Розплюшив і жорстока дійсність струснула мною. Жах, великий жаль і обурення огорнули мене.

Вона лежала на землі мертвa, холодна і... без біленького хутра. Віля ней стояв знайомий робітник із сокирою в руці.

Хотілося плакати.

— Іроде! — не стримавсь я. — Навішо ти знищив молоденче життя? Таке прекрасне...

— Группенфюрер наказав принести гарну ялинку. А вона була найкраща.

Філадельфія, грудень, 1960

Д З В І Н О К

У нашому бюрі перебудовували внутрішню телефонну сітку. Через тиждень все було закінчено і коли в наступний понеділок я прийшов до праці, скрізь панував порядок, а на столах виблискували новенькі апарати.

Не вспів я примоститись біля рахункової машини, як на моїм столі відізвався телефон. Я був приемно заскочений - старий, різкий дзвінок, що за довгі роки в івся в мій слух, зник, а відізвався молодий, тихий та чистенький. Дуже приемний для слуху і дивно знайомий.

Я його десь чув. Але де?

Асоціація зворушила прислану пам'ять, і в моїй уяві з'явилися давні милі картини...

Ішов 1916 рік. Російська армія, що дійшла до передмістя Krakova, несподівано, під натиском німецьких залізних дивізій, перекинутих на австрійський фронт, завернула і тріюмфальний марш на Вену на ерлін, як хвалились росіянини, обернувся в безладний відступ на схід.

Це ж ви куди тепер ідете? питались здивовані селяни

Не відіш? В на переделку! сердито відповідали москали.

Цей відступ докотився й до Дубного на Волині. Почалась евакуація. Нашу гімназію перенесли до м. Вовчого, тодішнього Волчанська, і волиняни опинилися серед нових людей та нових обставин.

Тепер навчання відбувалось у місцевій реальній школі на зміну до полуодні реалісти, по полуодні гімназисти. Так і чергувалися і наші гімназистки з місцевими.

Ми мали досить часу на вивчення наших лекцій від ранку до полуодні, тому вільні після навчання години ми витрачали на

спорт та інші приємності: взимку – ковзани та санки, літом – човни, футбол, крокет, прогулянки (часто до Дінця де проходила границя Курської губернії) та інші.

Ми з братом попали на помешкання до російської родини Огурцових. З нами було ще кілька гімназистів.

Сама Огурцова була досить привітна жінка і страви для нас варила смачні. Одну лише мала слабкість, притаманну мабуть, всім Огурцовим: дуже часто – разів чотири-пять на тиждень – варила розсольники. Вони були дуже смачні і ми об'їдалися ними але... що занадто то не здорово, і розсольники врешті нам набридли. Ми зажадали зміни меню. Пару разів вона змінила, а потім знов перейшла... на розсольники.

Не було іншої ради, і ми знайшли помешкання в одного агронома. Кімната припадала нам простора суха, тепла і з двома вікнами на вулицю. Як довідалася наша кляса про зміну, зробила з цього подію майже світового значення. У визначений день прийшли всі, цілою клясою, і вроночисто-організованим походом перенесли все наше майно до нового помешкання. І не тільки наше, але й Павла Шумовського та Миколи Крестецького, що виявили бажання мешкати з нами в одній кімнаті.

Цю подію ми запили чаєм з тісточками що нам ласкало запропонував агроном.

На сусідній вулиці, через квартал, мешкали дві сестри старша, Наталка, була на першому курсі філології в Харківському університеті, а молодша, Ліпа, була ще гімназисткою. Батьків дівчат – заможні купці мали на голові й вулиці велику крамницю солодощів.

З-посеред шкільної молоді ми були найближчі сусіди – тих дівчат. Якось ми з ними познайомилися на вечірці, провели додому і від того часу стали вони запрошувати нас до себе на партю крокету. Не ввійшло у звичку і ми там майже щодня грали. Їхніми постійними партнерами були Павло та я. Часом прилучався Микола або Манек Вітковський. Мій брат не любив спорту. Коли темніло надворі, гра вривалась і дівчата забирали нас до себе на чай. Після чаю ми верталися додому і завше знаходили в своїх кишенях повно цукерків та інших солодощів. Ми протестували, сварились,

тогрожували, що більше не приїдеться грати - нічого не по-
магала і кишені завжди мали своє здобич

Та в час цього добра повна крамниця вневияли дів-
чата - і так усе лежить без руху, то краще користатимо з на-
годи разом

Ми примирились і поеднували приемче з корисним,

У Вовчому був міський театр, де часто відвідувались
зистави переважно російською мовою. Були і українські і
Їх називали тоді малоросійськими п'есами. Нічля кожної ви-
стави як правило відбувалися танці. Не виніблішне притя-
гало шкільну молодь

Одного разу Чапек приніс нам новинку.

Слухайте хлопці! Числові гімназистки починають
шкавитись нами. Вони хочуть листуватись і то оригіналь-
ним способом, кожна з них має свій номер. От береш ну
мер навмання й пишиш

Лк у льотерії! - завважую.

Но суті - так я, між іншим, дещо рознохав - ка-
кє Чапек - Чіж ними є і гарніцькі. От наприклад Дар-
ка - бронетка зі синіми очима. Має одинадцятьнадцять
номер. І нумер сто двадцять
т'ять. Кожу тобі - красуні. Тільки дивись та вибирай

- А ти з котрою хочеш листуватись? - питало

- І вже маю іншу а тобі раджу познайомитись з ци-
ми обома. Чим ти рискуєш? Вір мені, що не втратиш

і почав листуватись з обоюма. Тоді кажуть, що пись-
мо зраджує характер, а його зміст - інтелігентність. Я
був замолодій, щоб застаповлитись над такою філософі-
єю. Тоді ще не думалось про кохання і ми на листування
дивилися як на легкий драйф. Постіль того, що на одному
з вензорів, а це вже було після кількох листів, під час
вальсу я познайомився з Інною. Допоміг мені Чапек, по-
казавши на неї очима. Саме оркестра почала вальс і я
запросив її до танцю. Ми обішшли залю один раз і я неспо-
дівано зашпилав

Чи вам подобається число 125?

Так відповіла й почервоніла

Називається Віта

То це ви такі гарні листи пишете?

Мене наче полоскотали всередині.

— Я.

— Будьмо знайомі! — простягнула руку. — Однак ви скоро розкрили мою таємницю. Називаюсь — Женя.

Потиснули собі руки.

— Женю! Танцюємо далі?

— Очевидно. А може ви втомились?

— Ви смієтесь? Я ж — мужчина! — кажу з гордістю. Ми закрутілися. Потім прийшли: па-д'єспань, па-де-катр, тарантеля, полька, па-де-патіне...

Проголосив додому опівночі.

На наступному вечорі, коли я шукав Жено, знов допоміг мені Манек.

— Не шукай Жені. Її сьогодні немає. Маєш нагоду познайомитися з Даркою. Хочеш?

— Дуже радо. А де вона?

— Дивись у цей бік. Рахуй лямни на стіні. Наша буде перша, а та буде четверта. Бачиш?

— Бачу.

— Під четвертою стоїть при стіні Дарка.

— Котра ж вона? Там є їх кілька.

— Та, що стоїть з високим брюнетом. Він виглядає, як зализане коровою теля. Бачиш?

— Невисока брюнетка? З ямочками від усмішки?

— Так. Ти сам підеш? Чи може я...

— Дякую, не треба. Я сам. І буде романтичніше..

У тім моменті заграли па-де-катр і Дарка пішла з прилизаним брюнетом. Й слідкував за ними. По танці вона підійшла до товаришки, а її партнер вийшов покурити, бо витягнув з кишені портсигар.

Я мершій до Дарки, але обережно: усе під стіною, аж поки не наблизився на кілька кроків. Заграли венгерку. Я швидко підійшов і гарним уклоном запросив її дстанцю. Не відмовилась. Навіть усміхнулась ямочками.

Я любив танцювати і не пропускав нагоди покрутитись, але шойно з Даркою лізnav насолоду цього милого спорту. Вона була звинна й нагадувала метелика. Й також не відставав у викрутасах, притаманних венгерці, енергій-

пісні, "... дав лиха закаблукам, дostaлося i передам". Чи мої викрутаси були гарні - не знаю, пам'ятую лише, що піт рясно зрошивав мое чоло.

Ми не говорили - не було часу. Шоино в першій за питав, чи вона не змучилася.

- Хіба ж від венгерки можна змучитись? ще ж не ге пак!

Почався вальс. Пішла зо мною, хоч і висиловався при лизаний брюнет її запросити. Я пригадав свої почуток розмови з Женевою й поставив Дарці подібне питання.

- Чи вам подобається число одинадцять?

- Чому саме одинадцять? Я, наприклад, люблю число десять. Воно дуже вигідне під час обчислувань.

Відновідь заскочила мене. Може це не Дарка? Може Чапек на іншу показував? Але під лямною та з прилизаним брюнетом тільки вона стояла...

- А мені більше подобається одинадцятка, - пробував я далі. - Ви тільки подивітесь: з виду вона нагадує добруну пару, крім того, старша від десятки і не губиться при обчислуванні. Навіть у картах "туз" є наївчиюю картою і має також одинадцять очок. Врешті, я можу наявно довести, що число одинадцять дуже важливе.

Я витягнув з кишені лист і показав Дарці. На коверти стояло: "Жіноча гімназія. Нумер 11"

- Бачите?

Почервоніла.

- Шо ж тут особливого? Звичайна коверта.

- Можна її знищити?

- Дивне питання! Поперше, це ваша власність, а по-друге, тут смітити не вільно.

- Якщо бажаєте, можу віддати... вам!

- Навішо? - запитала вдавано байдуже.

- Бо до вас адресована! - кинув, дивлячись у вічі

- Ах, Вітя! звідки ж ви знаєте, що мій нумер буде одинадцять, коли ви бачите мене вперше?

- Уже те, що ви назвали мое ім'я, свідчить, що лист адресований до вас. Скажу більше, я можу на коверти додати: "Дарка".

Байдужість не витримала. Дарка почервоніла і сі дуже й простягнула руку.

— Віддайте мені!

— Тепер він зайвий, бо ми познайомилися... Здається па-д'єспань грають. Підемо, Дарцю?

Того вечора ми танцювали тільки удвох і до самою кінця. Прилизаний брюнет два рази підходив до неї, але кожного разу вона сухо відповідала, не поглянувши в його бік, що вже зайнята.

А на другий вечір я вже чекав Дарку біля кіна

— Ви сердитесь, що змусила вас чекати так довго?

— Чому? Я радий, що ви прийшли. Могли ж і зовсім не прийти.

А слово?

Зрозумів, що любить порядок. Навіть заплатити за її квиток не дозволила. Я купив ірисок. У повітрі пронісся дрібненький звук дзвінка. Мабуть, перший дзвінок ми простояли надворі і це був другий бо коли ми зайняли свої місця продзвоненів ще один і сеанс почався.

Раніш я часто заходив до цього кіна, але не звертаю уваги на дзвінок. Шойно того вечора з Даркою я спостеріг його дивну милозвучність. Дзвонив він дрібненько, дрібненько, наче соловейко тюр-р-р, і так ніжно та чисто.

З Даркою ми часто зустрічались, майже не пропускавши ні чергової п'єси в театрі, ні нового фільму в кіні. І вона якось відійшла в тінь.

— Ви любите слухати як він дзвонить? — раз заскочила мене Дарка.

— Не розумію, про що ви говорите?

— Та про цей дзвінок у кіні. Це був другий. Зараз підемо в залю.

~~А-а-а!~~ Про дзвінок! А чому ви так думаете?

— Бо коли він дзвонить, ви якось дивно прислухаєтесь. Я змішався.

— Та-ак... Я дуже люблю, як він дзвонить... Це ж ознака скорого початку сеансу, — додав я поспішно. — Я не люблю довго чекати.

— Ах, та-ак? То ви нудитеся моїм товариством?

Устало й хотіла вийти. Затримав силово.

— Шо ви, Дарцю! Якби нудився, то виминав би зустрічі з вами. Скажу по правді, що чекаю нетерпляче на початок тому, що-о-о... маю нагоду сидіти близько вас.

— А хіба зараз ви не сидите біля мене?

— Інша річ сидіти при світлі на очах публіки, а інша бути в темряві, коли ніхто не звертає уваги. Крім того...

— Шо крім того?

Почався сеанс.

— Крім того...

— Ш-ш-ш... Мовчіть! Потім скажете.

Не любила, як хто говорить під час сеансу, хоч сама кидала короткі завваги на адресу артистів. А тоді грали такі відомі зірки, як Віра Холодна, Іван Тозжухин, Полонський та інші. Уже й призвіща призабув.

Свого речення так і не довелося мені скінчити. Гось чому.

Після кіна я проводив Дарку додому. Розмовляли прільм. У моменті як звертали на головну вулицю, зустрічали моого інспектора.

— Добривечір! — уклонився я ввічливо, бо втікати не було куди

Інспектор зупинився на хвилинку, засопів, бо був дуже грубий, подивився на Дарку, потім на мене, щось про бурмотів, знов подивився на Дарку й пішов далі

— Ви не чули, що він сказав? — спитав я Дарку

— Мені відалось, що відповів "добривечір". А хто це?

— Наш інспектор. Думаю, що завтра буде буча

— Шо ж я наробила! Не треба було йти з вами до кіна. Ше тільки моя вина

— Не ваша їй не моя — відповідаю з філософським спокоєм — Така вже моя доля. Те що сталося, мусіло статись. Ви не турбуйтесь — воно вже належить до минулого, — пригадав собі лекції з логіки та філософії.

— Цей випадок — так. Погоджуєсь з вами. Але те, що зам завтра дістанеться, до минулого не належить.

— Завтрашнє, очевидно, належить до майбутнього. Що буде — не знаю. Я не пророк. Знаю лише одне, що післязагра воно також стане минулим. — удавав я спокійного

— Безперечно, воно проминеться, — погодилася Дар-

ка.— Тільки не знати, який буде з того наслідок?

— Думаю, що з гімназії не викинуть. Що прочитають мені доброго "патерностера" — не підлягає сумніву. Можуть ще зменшити оцінку з поведінки — це в гіршому випадку. Я, між іншим, ще ніколи не мав зменшеної оцінки з поведінки. Завше було п"ять.

— Я не можу заспокоїтись.

— Дурниця! Нема над чим думати. Краще докінчимо нашу розмову про фільм та домовимось про наступну зустріч. Добре?

Але Дарка втратила гумор і наш вечір пропав...

Наслідок прийшов на другий день і то оригінально

Лекція з фізики, яку викладав інспектор, припала того дня останньою. Ми всі були втомлені. Думки снували мляво. Ввійшов інспектор і попрямував до катедри. По до розі зупинився на одну мить біля мене, наче б хотів шось сказати, але пішов далі.

У мене всередині похололо.

А він сів, розкрив журнал і провів очима по класі. Звичайно після цього він викликав когось до дошки.

— Коб хоч не мене! — пронеслось у кожного в голові.

Тим разом сталося чудо. Нікого не викликавши, почав викладати черговий матеріал. На закінчення поставив на дошці дві грубі точки та й каже:

— І от, як одна точка при продовженні простої лінії завше знайде другу точку, так і кавалер знайде паніочку. От ви, наприклад, — тицьнув він пальцем у мій бік, — з ким так пізно вчора гуляли? А ну ходіть сюди ближче!

Бачу, що очі цілої класи звернені на мене, і відчуваю що падінню до нестяями, проте встаю й з удаваним спокоєм підходжу до дошки

— Може поясните нам, чому одна точка знайде другу?

— Завдяки всесвітньому тяжінню, — ляпнув я без надуми.

Інспектор подивився на мене здивовано.

— Он як! І це ви вчора довели на власному прикладі?

У класі почувся регіт.

— А хто відкрив закон всесвітнього тяжіння?

— Копернік.

Ралтом згадав студентську пісню: "Чтоб доказать землі вращенье, Копернік целий век труділся...", і я хутко виправив помилку:

— Вибачте, Володимире Васильовичу, це не Копернік.

— А хто?

— Не пригадую, але в кожному разі не він.

— Не пригадуєте... А може пригадаєте закон Нойла — Маріотта?

Я мовчав.

— Також забули... А Гей-Лессака?

Я далі мовчав та думав, чом він не спитав про закон Архімеда, а тільки саме те, чого я не пам'ятав?

— Сідайте. Прийдеться продовжити просту лінію, щоб знайти точку.

І всі виразно бачили, як він поставив у журналі одинцю.

Але і це проминуло...

Одного разу Дарка спитала мене:

— Шо ви робите в цю неділю?

— Шіду до церкви.

— А після церкви?

— Якщо ви маєте час, можемо піти кудинебудь.

— Добре. В такому разі по обіді, десь біля другої, приайдіть до мене, то підемо в парк...

У неділю, точно в другій годині, я вже стояв біля знайомої фіртки. Лесь за пів хвилини з'явилася Дарка.

— О, то ви вже прийшли? Я зараз вернусь.

Дарка повернулась і зникла, а незабаром вернулася у товаристві незнайомої мені жінки.

— Це Вітя, про якого я тобі оповідала, — представила Дарка мене, — а це, — показала на незнайому, — моя старша сестра Тетяна Максимівна.

— Туже присмно запізнатися! — уклонився я... за-кашлявся.

Тетяна Максимівна, на вигляд старша від Дарки, мабуть на років десять, досить худа, із золотим пенсне на носі, дуже поважна і, головче, вища від мене на цілу голову, що мені чомусь не сподобалось, двічі мовчки огля-

нула мене з ніг до голови. Думав, що забіжася, але я обернувся але вона перевела зір на Дарку й кинула в мій бік тоном наказу

Ходім! Проведете мене і Дарку!

Че й досі я нам'ятаю ті оглядки та проводини!

Уявіть собі, що висока жінка широким кроком, а за нею, майже підбігом, шестнадцятирічний снак та троїкі молодша дівчина! Наче мама з дітьми бракувала ще щоб тримала нас за руки

Підемо через парк! - новий наказ

Звернулися вліво і вийшли на головну. Че один квартал залишився

Цу... думаю... тепер відпочнемо

Тільки увійшли в парк як Тетяна Максимівна своїми кроками ще збільшила Спочатку я пробував ступати широко бо зустрічались звіюю осібливі гімнастики, але зрештою някось не міг і почав відставати. Що ж припиняється бігти? Не кажу вже про Дарку - вона весь час бігла.

Йоські проминули парк. Біжимо далі. За парком є інший квартал, ще хілік був цегляний і вже в другому почався з настелених дошок. Тут я зачепився носком чевірника за якийсь виступ і розтягнувся

- Хі хі хі! - почув Дарчин голосок

Сильні руки Тетяни Максимівни підхопили мене і я підвівся

Ідіть обое додому! Я дійду сама. Із віті щіткою ю чиститись та голку з ниткою щоб чтани значину на коліні. Час як роздер! Е е та і чевірника розбатає спереду не па жарти! Зайдіть ще сьогодні до шевця. Нехай залатає

Щось буркнула собі під ніс і зникла за рогом. Дарка казала, що сестрі залишилось ще чотири квартали.

Вечором прийшов до мене Чапек заграти в шахи. Поглядившися на мене й почав репетити

А це що з тобою? - питався

Скажи мені, куди ти сьогодні біг з Даркою?

Біг? Де біг?

Л в парку

У парку? А а а! Не ми не бігли а тільки гуляли

Ха ха ха! Вперше чуо що можна гуляти бігом

Я був певний, що розкаже в класі.
Не сказав...

Прийшла зима 1917 року. Російська революція була в повному розпалі: з нею прийшла й харчова криза. У Всевочому зорганізувався громадський комітет, який відкликав ініціативу для учнів волинян та їх родин. Обиди були, як на ті часи, дуже дешеві: перша страва, як борщ, розсолник, юшка, шерба тощо, коштувала двадцять п'ять копійок – а друга, як каша гречана чи ячм'яна, або картопля з огірком – п'ять копійок. Шоб наїстись, ми брали ще по одній порції другої страви додатково. Були там і м'ясні страви від двох рублів угору, але для нас це була задорога пріємність.

Ми з Павлом завше обідали разом. Одного разу ми із трохи спізнилися. Звійшли до середини, купили по одному квітку на першу страву та по два квітки на другу, зайняли окремий столик і ждемо. А людей багато! Хвилин через десять приносять нам борщ зо сметаною. Ми його з'їли з великим смаком. По якомусь часі прийшла офиціантка, забрала тарелі і наші квітки на другу страву. Ми почали ворожити.

- Буде гречана каша! – почав я.
- Ні, бо вчора була каша! – вперся Павло.
- Може закладемось?
- На що?
- На завтрашню другу страву.
- Згода!

Саме надійшла офиціантка.

– Нам дуже неприємно, що не можемо вдовольнити вас бо другої страви вже нема – все розібрали. Отже як ви бажаєте: залишити квітки на завтра, чи повернути вам гроши?

– Відкладати на завтра ми не хочемо та й грошей не візьмемо, бо ми голодні. – обізвався я. – Робіть, як хочете, а нас нагодуйте.

Лішла вона до головного комітету. За хвилину вернулася.

– Замість каші ви дістанете по одній порції м'яса по 50 копійок.

— Не по одній, — поправив Павло, — а по дві, страви, бо ми мали по два квітки на другу страву.

— Як заплачено за чотири, то й давайте чотири. — підтримав я Павла.

Знов пішла до голови. Чуємо — голова рेगоче.

— Вони мають рацію. Видайте їм по дві порції!

— Шо ти на це скажеш? — питав Павла, як поставили перед нами по великій мисці руляди.

— Хіба ж ми не козаки? — засміявся Павло. — Рахую що наш заклад анульовано...

Так сами ми з Павлом ходили разом і до театру, бо любили танцювати після вистави. Одного разу я не мав схоти танцювати й вернувся додому сам. Брат з Миколою вже спали. Я ліг тихенько, залишивши вікно відчиненим. Це тому що вход до нашої кімнати вночі відвувався виключно через вікно, бо господарі лягали спати в дестій годині і всі брами на ніч замикали а паркан був високий — без драбини не перелісти.

По якомусь часі я почув, що хтось шкрябастся по стіні. Хто ж міг бути крім Павла? От і його голова показалась у вікні.

Хто там? Стій, бо стріляти буду! — крикнув я на жарт.

Павло гуп на хідник з переляку. Тоді підвівся знов виліз, хоч голови не показав і зашепотів,

— Вітя! Це я Павло... Чи ти здурув?

— Чому ж ти не кажеш що це ти?

Павло вліз у кімнату та й до мене:

— Чим же ти стріляв би, як у тебе нема нічого?

— Нема, але чого ж ти злякався?..

Інший епізод. Початок літа. Надворі тепло. Випадко во ми з Павлом, після відпровадження наших гімназисток разом вернулись додому. Микола теж був у театрі, але ще не вернувся. Брат був у дома сам. Ми до вікон — замкнені! Одне вікно мало зверху фірточку. Таку малу, що й голови не просадиш. На щастя, вона була відчинена до середини. Світло горить, а брат хропе!

Почали гукати через фіртку. Та де там – хоч з гармати стріляй!

– Може черевиком збуджу? – предложив я.

– Пробуй! – погодився Павло. – Все одно мусимо чимсь кинути.

Я роззувся й кинув одного до середини. Черевик зачепився за раму й впав на підлогу.

– Ну що?

– Не попав. Попробую другим.

Другий поцілив, але в ліжко Миколи.

– Тепер я попробую.

– Тільки не стій на вікні, бо незручно. Краще прив'язися – порадив я.

– Не треба. І так попаду.

Не попав. Ні одним, ні другим. Зіскочив на хідник.

– От дурна робота! – вилаявся Павло. – Добре, що хоч тепло надворі.

Ї скинув пояс, скрутів у трубку, перев'язав хустинкою, виліз на вікно, розмахнувся і... влучив у ліжко.

А брат? І не поворушився.

– Ну ю що? – спитав Павло.

– Нічого. Далі хропе.

– Правдива свиня! – обурився Павло. – І як можна так міцно спати?.. Шо ж, тепер моя черга.

Скрутив, розмахнувсь і кинув.

– Щий тебе сила Божа! – закляв. – Попав у саму подушку, а він тільки перевернувся на другий бік і далі хропе.

– Не журись, Павлік, ми ще маємо верхні сорочки.

– А як і сорочки не поможуть?

– Залишаються штани.

– Ха-ха-ха! Ну, а як із штанами нічого не вийде?

– А ти не кракай, бо далі роздягатись не випадає. Покищо попробуємо збудити сорочками.

– У такім разі я почну, бо тобі щось невезе.

І Павло скинув із себе суконну сорочку, скрутів її в жмак, перев'язав хустинкою, намірюючи розмахнувся й вкинув через фіртку.

– Га! – схопився брат із ліжка.

– Відкрий вікно! Чого спиш, як дурень?

Чому "як дурень"? Так і до сьогодні не знаю...

Мої залишання до Дарки не вгавали і ми часто зустрічались, як не в кіно, то в театрі або на вечірках, що їх улаштовували місцеві заможні гімназистки. Очевидно, що я сам проводив Дарку додому.

Одної весняної ночі 1918 року верталися ми з Даркою з кіна. Було холодно й місячно. Ми зупинились, як завше біля її фіртки. Вона стояла напроти мене, спершись племчина на стовп. Я щось сказав, а вона, вся у місячному сяйві, замість відповісти, відхирила голову до стовпа и прикрила повіки.

— Яка ж вона зараз прекрасна в тім сяйві! — подумав я. — А що, як зірву один поцілунок?

Кілька разів я нагинався наблизивши свої вуста до її і все не міг відважитись. I от у думках пролетіли сцени з фільмів, де після першого поцілунку дівчина хвилину дивилась на свого милого потім закидала рученята за його шию й з жадобою відповідала довгим поцілунком. Дарка ще раз бачила в кіні разом зо мною такі сцени. Я набрався переконання, що вона чекає на мій перший крок, бо весь час мовчала прикривши очі.

Я таки відважився. Перехристився в душі і... поцілував.

Що то значить бути молодим та недосвідченим!

Від цього першого, у великий напрузі, солодкого поцілунку я сп'янів і втратив панування над собою. Всі мої кінові пляни переплутались і зникли, як міраж. Я вже не чекав на її рученята, а з жадобою та поспіхом ціливав її уста, щоки, очі, шию...

Вирвалась і з плачем побігла до хати.

Оттакої! Наче полічник за моє кохання, наруга над моєю амбіцією...

— Смарката! Не знає, що таке кохання. Ще дитина. Напевно вдома з ляльками бавиться!

Я повернувся і, не оглядаючись, пішов додому.

Зустрів її шайно через місяць, або й більше. В кіні. I то зовсім випадково. Сама підійшла й привіталась.

— Ви не сердитесь? — спитала розгублено.

— Ні.

Відчув тепло на душі. Я ж так кохав її!

— Я тоді всю ніч проплакала.

Нащо було казати про плач? Наче відро холодної води жбурнула на мене. Ми мовчки зайняли свої місця. Вона нерво-во поправлялася в кріслі, кидаючи погляди на мене. Я мовчав, бо пам'ятав, що вона не любить розмовляти під час сеансу.

— Скажіть мені відвerto, чи наші... відносини... не змінилися? — почала перша.

— Як це розуміти?

— Тобто, чи ваші почування до мене... залишились ті самі?

— Справді смарката! — подумав.— Признатись або не так сказати, то ще готова тут, у кіні, розплакатись.

— Не знаю. Мушу перевірити себе.

Замовкла. Після кіна провів додому. Майже не говорили. Було по півночі. Відчував, що хотіла щось сказати.

Не наважилася.

— Добраніч!

— Добраніч!

Через два тижні я знов був у кіні. Злість пройшла. Хотілось побачити Дарку. Мав шире бажання все поправити, привернути попереднє.

У кіні її не було. Продзеленчав перший дзвінок... Я здригнувся. Шо сталося? Чому дзвінок змінений? Дзвонить тепер різко, хрипливо... Наче цвяхом по нервах...

А може вона прийде? Краще підожду.

Хвилин через десять дзвінок знов захрипів. Я не витримав і вийшов...

А на другий тиждень ми отримали дипломи про закінчення гімназії і вернулись на Волинь.

Наші шляхи розминулися...

Філадельфія, 3 лютого 1962

ПРОЦЕСУС МАСТОІДЕУС

Максим Чобіток, студент медичного факультету Варшавського університету, був на першому курсі. На медицині, як водиться, потрібне було знання латини, а Чобіток добрим латиністом не був і хоч знат деякі слова, то однак у гімназії за своєї "екстемпорале" ніколи більше трійки з двома, а то й трьома мінусами не діставав. У кінці шкільного року, звичайно, мінусів йому не рахували і так перепихали до вищої класи.

Мале навантаження латиною далося Чобіткові добре в знанні бо тепер прийшлося заучувати напам'ять усі латинські назви різних кісточок, м'язів, нервів та інших рухомих і нерухомих частин нашого грішного тіла. Особливо череп мав безміч різних назв, а починати навчання приходилося саме від чéрепа.

Про того Чобітка ми може бути б і не згадували, бо ніби що він уявляв собою? От таке собі звичайне нижче середнього зросту худорляве соторіння, що обличчям більше скидалось я на Дарвінову мавпу, ніж на нащадка праотця Адама. Загалом же це була тиха, спокійна людина і навіть досить імпігатична, як це підкresлювала його рідна тітка Одарка.

А згадали ми про Чобітка ось чому.

Якось зустрів Чобіток на коридорі своєї альма матері і знайомого на прізвіще Халяву можна сказати колегу з гімназії, вишого від Чобітка на цілу голову та ширшого майже в тричі. Халява вже закінчив загальну медицину й перейшов на вузьку спеціальність — терапію.

— Добриден, пане Халяво!

— А-а-а, добриден! зупинився Халява й подивився збентежено на Чобітка. Знайоме обличчя.. Звідкіля я його знаю? — подумав. — Чекайте, чекайте... Я трохи пригадую вас. Чи не будете ви часом з дубенської гімназії?

— Так. З дубенської. Тож ми з вами колеги

— Ах, так, так... Пригадую... — і Халява раптом перейшов на "ти". — Твое прізвіще мас в собі щось шкіряне чи в за-

галі шевське. От, дай, Боже, пам"яти, — стукнув себе по лобі, наче б устілка чи закаблук...

— Чобіток, пане Холяво! Чобіток.

— А дійсно — Чобіток! Як то скоро все забувається. Старіємось, Чобіток, старіємось... А ти знаєш, що я пригадав? Коперський, що був зо мною в одній класі... Ти пам"ятаєш Коперського? Ми ще його Хап'орським кликали...

— Певно, що пам"ятаю. Навіть дуже добре. Він завжди на великій перерві з"ідав п"ять — шість тістечок. Ми часто рахували, скільки він з"ість сьогодні, і дуже заздрили йому, бо мало хто з нас був спроможний рівнятися з ним. Я, наприклад, діставав на сніданок шість копійок, а тістечко коштувало три копійки. Більш, як два, не міг купити

— І я ці тістечка пам"ятаю... Але я хотів щось сказати тобі... Ага! Так от цей Коперський на якомусь вечорі, коли побачив мене з тобою разом, сказав до присутніх: 'Панове! Подивітесь на очах двох цей голіят, — він показав на мене, — це тільки півфабрикат, бо називається Хадява, тоді, як цей пігмей — він показав на тебе, — вже готовий виріб, бо називається Чобіток. Ви тільки подумайте: частина цілого вдвое більша від цілості. Хіба ж це не парадокс?'.. А як тобі сподобався тоді цей жарт?

— Це справді був дотепний парадокс.

— Або парадоксальний дотеп, що?.. Ну, а як же тобі поводиться тут? Ти на якому відділі?

— Та на тому ж, що й ви — на медицині.

— Браво, браво! Дуже гарно зробив... Медицина — корисна наука: і для розуму, і для кишені — кому що до вподоби... Але ти мені не "викай", бо ми ж з тобою колеги і з гімназії, і тепер в університеті.

— Та я вже так звик, щоб старших поважати.

— Ну, який я там старший... Бач, у гімназії це була інша справа, бо ти тоді був ще капшуком, а я майже дорослим мужиною. Тепер то ми обидва дорослі. Зрівнялися, як кажуть... А як даються тобі латинські назви? Ти, здається, не дуже був у згоді з латиною... Я сам мав великий клопіт на початках, поки не дістав правдивого черепа. Шойно, як мав його в руках, тоді пішло, як по маслі, бо тут грає велику роль зорова пам"ять. Візьмеш отак череп у руки, подивишся на котренебудь місце

на ньому, скажі м, на чоло, і ти вже знаєш, що це буде "ос фронтале". Перекинеш зір трохи нижче – і маєш "ос назале", а там знов якийсь "ос темпорале" чи інший "процесус мастоідеус" ... У тебе череп е?

– Тільки власний! - постукав Чобіток себе по голові.

– Погано... Навіть дуже погано! Без черепа, як без рук. Що до, що я свій продав. Був би тобі дарма віддав. Чудовий був череп, наче б на замовлення: усі частини з горбочками та заглибленнями такі чіткі, що ніколи не помилишся в їх назві... Е-е-е та що там згадувати – був та й німа. Але ти цим не переймайся. Можеш інший купити.

– Купити, кажете? Невже можна купити? І буде правдивий?

– Цілком правдивий – з мертвої людини. Дістанеш на першому ліпшому кладовищі. Треба тільки замовити у сторожа заздалегідь.

– У сторожа? Це щось фантастичне. Невже він відтинає голову мертвому, щоб потім проплати? Я не вірю.

– Повіршиш... Бач на варшавських кладовищах стало тісно, тому й ховають нових покійників щільно біля старих, а то й на старих кладуть. Сторож, як копає, часто натрапляє на старий кістяк. Тоді він віджопує череп і ховає собі в торбу, а решту присипує землею, щоб ніхто не бачив. Сторожі знають, що медики розбиваються за черепами, то чому не заробити?

– Шікаво... А чому ви кажете, що треба замовити заздалегідь, як він, може, має готовий?

– Щоб не виглядало на склад черепів, бо його можуть потягнути до відповідальності. А так виходить, що він ними не торгує, а тільки на прохання студента робить йому ласку під великим секретом. Розумієш?

– А при замовленні треба дати завдаток, чи повірить на слово?

– На слово? Ха-ха-ха! Який же ти чудний. Та тут у Варшаві зі свічкою не знайдеш такого дурня, щоб повірив тобі на слово... Даси йому пів золотого – більше не давай! А він запише на чергу й скаже, коли навідатись. Щіна, як де: від трьох до п'яти злотих. З метрикою – дорожчі.

– З метрикою? Як це розуміти?

– Дуже просто. На порядному кладовищі кожного покійника вписують до реєстру, де дають йому два числа: одне – порядкове, а друге – число могили, бо кладовище поділене на не-

великі площі, відповідно понумеровані. Раніш ховали без реєстрації й тому неможливо устійнити, хто де похований, хіба що могила має пам'ятник з добрим написом. У реєстрі зазначають місце й дату народження та дату смерті. Часом згадують суспільний стан та деякі подробиці з життя покійника. Отже разом із черепом реєстрованого небіжчика ти дістанеш виписку з реєстру. Це тобі й метрика. Пам'ятай, що черепи видаються за чергою. Одні — з метрикою, інші — без неї. Не вибирай а плати, що скажуть, бо можеш потім і рік чекати.

-- Дуже дякую за пораду.

Халава хотів ще щось сказати та дати свою адресу, але поки шпортається по кишенях, Чобіток зник.

* * *

Минуло два місяці. Настала осінь, а з нею почалися і дощі. Того вечора дощ був змінний: то лляв, то сік дрібненько

По Вонзькій вулиці йшов чоловік, тримаючи під пахвою пакунок. Біло-червоний кашкет зраджував приналежність до студентської організації "Братняк".

Перед домом ч. 13 студент зупинився і витягнув з кишені ключ. Ше не вспів відкрити дверей, як попри нього швидко пропіхав візник і обляпав болотом. Студент вилаявся й увійшов до середини, старанно замкнувши за собою двері.

У передпокій було темно. Студент увімкнув світло. Жарівка не засвітилася. Мабуть, перегоріла.

Шось не везе сьогодні! — подумав.

Він поклав пакунок на підлогу, скинув із себе забруднений плащ та кашкет і повісив напомацік на вішаку. Тоді побіг по сходах на третій поверх, так само напомацік знайшов двері до кімнати і увійшов до середини. Шайно тут світло запалилося. Він зіткнув з полегшою.

Це був наш знайомий Максим Чобіток.

Чобіток змінив убрання, бо також було мокре від дощу та болота, підійшов до столу й тут згадав про пакунок.

— А щоб тебе чорти взяли! І як так забути принести?

Узяв зі столу кишеневий ліхтарик і побіг по сходах униз. Пакунок лежав у протилежному кутку.

— Як він там олінився? Я ж його поклав, здається, тут, де висить плащ...

Дощ, візник, болото, брак світла все разом відізвало сь на нервах і Чобіткові стало моторошно, особливо як узяв пакунок під пахву. Хутко побіг наверх тримаючи в руці запале ний ліхтарик ускочив у кімнату і обережно поклав пакунок на столі. Несміливі рухи зраджували хвилювання.

Шо з мене за медик як боюся мертвих речей?

Рішуче розірвав шнурок і розгорнув. З середини пакунка дививсь на нього трьома западинами, замість очей та носа людський череп

Череп правдивий та ще й з метрикою. Заплатив вісім злотих! Метрики щоправда на руки не дістав, бо сторож мусів спішно копати яму для свіжого покійника. Обіцяв приготувати на другий день.

Подивився Чобіток на череп і в уяві зявилось кладовище та здогадне місце де він міг лежати. За асоціацією думки опинилися біля нової ями та свіжого покійника, що чекав на неї Чобітка огорнув страх.

І щойно страх перервав неприємний хід думок Він узяв газету, що лежала на столі, прикрив нею череп і відвернувся, щоб не дивитись. У тому ж моменті почув за спиною шелестіння. Одна мить і газета впала на підлогу. Він зблід. Усереді ні все похололо.

Шо робити? думав. Стояти так відвернутим страшно, а подивитись ще страшніше. А може відвертаючись я зачепив і сам скинув газету?

Він нагнувся, скопив газету й швидко обернувся до столу. Череп лежав на місці Чобіткові італось, що ледве помітна усмішка грає на ньому. Відрухово, амі руки простяглись і накрили череп газетою, а для певної її ще й книжками причавили з боків. Серце зачастіло.

Довше дивитись він не міг і відійшов до дверей.

— А що далі? Вийти геть чи залишитись у кімнаті?

Зусиллям волі змусив себе повернутись, хоч рука ще була на клямці від дверей. Підняв очі і кинув погляд на стіл.

Книжки з газетою творили нерухому купу. Хвилинку поглядів і розсміявся.

— Чи є ще хто небудь дурніший від мене? З доброго дива злякався мертвої голови! Навіть не голови, а звичайного чепела.

Прийшла реакція й страх зник сам по собі. Сміло підійшов до столу, відкинув книжки й піdnis газету. Усмішка зникла. Вигляд черепа був нормальний. Страшного враження більше не було.

Підійшов до полички, взяв підручник анатомії й почав порівнювати.

— Гм... У натурі виглядає інакше. Тепер розумію, чому легше вчитись, дивлячись на об'єкт, а не на малюнок.

І тут пригадав маленький епізод, що трапився йому в першій класі. Підбіг до нього школяр і ехидно поставив питання:

— Який вогонь не пече?

— Дурний! — відповів йому Чобіток.

— От і не знаєш, от і не знаєш! Xi-xi-xi! — зареготав школяр, заплескав у долоні, обкрутнувся на місці та й сам відповідає: — На-ма-льо-ва-ний!

Так і тепер. Вогню не пізнаєш на малюнку, а тільки в натурі...

— Фактично тут нічого страшного нема. Шодня ж їм м'ясо та обгризаю кості. Такі, як і ця.

Відважно поступав зігнутим пальцем по мертвому лобі, послухав звук від стуку та й почав філософувати.

— І тільки подумати, що колись у середині цього черепа містився мозок, а в мізку — розум. Великий розум, що, може побуджувати своє тіло до таких чинів, від яких усе людство... Здригалося з жахом, а може й захоплювалося ними... Та й не конче мусіла бути сильна інливідуальність. Хто знає? Може це була пересічна людина: селянин, урядовець, робітник... А може цей череп належав жінці? Скажімо, якійсь добрій матері, що зуміла виховати дітей на добрих громадян своєї батьківщини... Або, навіть, і до зрадливої коханки, що багатьох полонила своєю вродою... І де тепер та вродя? Ось тут — він провів пальцем по щелепах — були сочисті губи, що палко цілували колись, а зсередини видобувався мелодійний голосочок, що так вабив до себе... Жила людина, рухалась, думала, відчуvalа, переживала — і все зникло разом із тілом. Одні кості залишились... Людина, кажуть, мала душу, що також десь тутчи в тілі, чи тільки в голові перебувала і навіть керувала тим великим розумом на добро чи зло... Але де подівся той розум? Ще душа могла після смерти тіла перенестися, скажім, у духовоу площину, вернутись, так би мовити, у свою сферу. Але що

сталося з розумом? Виходить, що невідомо, де в зявся і куди зник. А може розум — це тільки придумана нами фікція, щоб пояснити психологічні процеси, виправдати поставання думок, ідей? Навіть не фікція, а нормальна, хоч і дуже складна вібрація мозку, викликана душою? Так. Розум — це вібрація мозку. Напевно так. З хвилиною, як душа покинула тіло, мозок у ме разом із тілом і в дальшому етапі розпався на атоми чи молекули. Тим самим зникла й вібрація...

Чобіток відчув утому й поклався на ліжко. Думав відпочити трохи, щоб далі працювати, але череп не давав спокою. Він устав і переніс його на крісло біля ліжка. Та й підручник анатомії взяв. Порівнювати. Знову ліг, ще й руки заклав під голову. Під свій власний череп.

І не зчуває, як заснув...

Тrrах!

Щось упало на підлогу й покотилося. Кляц, кляц, кляц... Наче зубами. Чобіток зірвався на ноги. У кімнаті темно. Тремтяча рука повернула вимикач на стіні. Нема світла. Повернула ще раз і ще... Не горить. Чому ж сама жарівка згасла?..

Пошпорговся нервою в кишенях і намацав сірники. Запалив. Перше, що кинулось у вічі, був череп. Лежав на підлозі в кутку, передньою частиною до Чобітка. Дивний блеск у западинах, а рот напіввідкритий. Наче б з усмішкою...

Сірник погас, і Чобіток пірнув нід ковдру. З головою, бо злякався. І вже крізь ковдру почув, як хтось засміявся. Так тоненько: xi-xi-xi!

Може це тільки видалося?

— Процесус мастоідеус! — пролунало в кімнаті й залягло тиша. Та тиша, що завжди бренить у вухах металевим шумом.

Чобіток і не поворохнувся. Наче б його і не було. Тільки и дурне серце так стукотить, що напевно й надворі чути.

Чи довго лежав нерухомо? Не пам'ятав. Може й заснув з переляку, бо коли забракло повітря під ковдрою, відрухово відхилив її й відкрив очі. Надворі розвиднювалось і ранішня зоря впала до кімнати. Кинув лячний погляд довкола — нічого підозрілого. Надходив день. На душі відчулась полегша. Ліг вигідно і... заснув.

Прокинувся Чобіток після десятої.

— А як череп?

Устав, підніс, оглянув і поклав на столі.

— Мабуть, у сні зачепив рукою, а решта — галюцинація. А що з жарівкою?

Також перевірів. Перегоріла.

— Трохи пізно. Проте пару лекцій ще захоплю.

Проковтнув кавалок хліба з маслом, запив теплим чаєм і побіг.

Лекції розважили, і він заспокоївся. Про нічну подію промовчав. Коли ж вернувся — знов напав страх.

— Może, краще, не очуввати вдома?

Переміг себе. Він же медик! А череп помандрував у валізу, яку замкнув і виніс у коридор.

Надвечір пішов Чобіток до кіна. Фільм про Гаваї. У головній ролі — Рудольфо Валентіно, американський красень. Чар тропічної природи привернув рівновагу. Вернувся в гарнім настрої. Було пізно. Господині не будив і ліг спати без вечера...

Шкрябання у вікно пробудило Чобітка. Бліде, місячне сяйво заливало кімнату. бадворі тихо.

— М'яав! М'я-а-ав!

— Десь чорти котів принесли! Ше ж не весна?

— М'я-а-ав! Ги-и-и! Ф-ф-ф...

Запанувала тиша. Переждав зо дві хвилини й перекинув ся на другий бік. Почав дрімати.

— Рип! Р-ри-ип... Трр-віу-ррип-рип...

Знов прокинувся. Дивиться, а двері постійно відхиляють ся. Більше, більше... Майже настіж! На порозі — тінь. Ах, те серце! Тінь просувається в кімнату. Видно чиось руку, а в руці — валізка. Та сама, що з черепом... Без ключа.

— Навіщо ти викинув мою голову? — прошепотіло.

Тінь витягнула череп з валізки й настромила собі на шию. Щойно тепер Чобіток завважив, що тінь була без голови!

А тінь стояла наче обернута до нього плечима. Нерухома. Пройшла моторошна хвилина й тінь обернулася. З западин чепела промінювало дивне світло з фіялковим відтінням.

— Процесус мастоідеусс... — прошепотіла тінь.

Вона рантом заколивалась, витягнула руки вперед і почала наблизатись. На Чобітка напала лихоманка і він зацокотів в зубами. Часто, часто...

— Що робити? Куди втікати?

Тінь уловила намір Чобітка й розставила руки. Вже була майже біля ліжка.

— Рятуйте! — скрикнув розпачливо й накрився ковдрою. З головою.

На коридорі вчинився шум, застукали двері, щось зашля — пало по підлозі, наче б хтось убіг, і... впало йому на ноги. Мабуть рука, бо почала перебирати по всьому тілі від ніг до горловини.

— Зараз ухопить за шию, — майнула думка.

— Пане Чобіток!... Пане Чобіток! — почувся голос господині. — Тож з панем?.. Неро, ходźь ту!

Шось зіскочило з ліжка на підлогу й заскавуліло. Чобіток відкинув ковдру. Кімната була освітлена. Біля ліжка стояла гордія сподіння, а коло неї пікскакував її вірний песик.

— Нехай пані пропрачить мені, що налякав своїм криком. Я мав неприємний сон. Мені дуже прикро, що я паню збудив, — відповів Чобіток по-польському.

— Не треба так часто ходити до кіна, бо потім усяке чортовиння з'являється уві сні.

Хотіла ще щось додати, але передумала, бо махнула рукою.

— Неро, ходźь!

Чобіток залишив світло й заснув.

На другий день зустрів на лекціях колегу Долинського і розповів йому пригоду з черепом.

— Я думаю, що в тебе нерви не в порядку. Краще відпочинь і не думай про дурниці. Зрозумій, що мертві не говорять, а тим більше череп. Це все одно, що ти гризеш курячу кістку, а вона починає кудкудакати в роті. Це ж абсурд. Від розстроєних нервів часто проявляються галюцинації. Шілком природно і... логічно. Знаєш що? Ти позич мені свій череп на деякий час. І я щось пригадаю собі, і ти за той час відпочинєш. Добре?

— Візьми.

Після лекцій пішли обидва до Чобітка. Долинський не пробув довго, бо поспішав до бібліотеки.

У бібліотеці Долинський зайняв місце біля одного з великих столів у залі й поклав біля себе череп, загорнутий в папір. Потім дістав кілька книжок, зробив необхідні виписки з них, книжки віддав назад і пішов до виходу. На порозі зіткнувся з.. Чобітком.

— І ти сюди? Чому ж не сказав мені? Були б разом прийшли.

— Я не думав іти в бібліотеку сьогодні, але згадав одну реч і хочу дещо більше довідатись про неї.

— А що саме?

— Та про Дельфійський храм. Точніше, про напис на ньому. Пізнай самого себе. А ти як бачу, вже вспів занести чепр додому.

— Череп? Як добре, що ти нагадав! я ж його залишив тут на столі. Зустрів кількох наших хлопців, забалакався з ними, а про чепр і забув. Треба піти забрати.

Пішли разом. Підходять до столу, а черепа не видно. Десятник. Місце Долинського зайняла студентка.

— Може ти не тут сидів? — запитав Чобіток.

Обійшли всі столи. Навіть чергового запитали.

— Пригадай добре де ти його поклав.

— Та там на столі де показував тобі ще спочатку.

Може ти забув те місце?

— Забув, забув... Ходи покажу ще раз, бо добре пам'ятаю де я сидів.

Підійшли Місце було порожнє.

От тут! Тепер бачиш? Я сидів на цьому кріслі, а череп лежав ось тут на столі. Переді мною.

По другій стороні столу сиділа інша студентка. Не була ж гарна але за неї промовляли і молодість і гарні карі очі, мила усмішка з двома ямочками по боках. На голові мала подібну біло-чорвону шапочку Братняка

Вибачте колежанко — звернувся до неї Долинський. — Чи ви часом не завважили тут на столі одної речі, за єрд, і в сірий папір?

Одної речі? Може такої круглої?

— Такъ такъ.

— Якусь круглу пачку я поклала собі під крісло, бо вона всім заваджала. І мені також.

Устала й відсунула своє крісло набік.

— Ця?

— Вона! Дуже вдячний в' м, що з ховали. А ви знаєте що це за пачка?

— Звідки ж я можу знати? — здивнула плечима. — Я до чужих речей не заглядаю.

— Зараз вам покажу. Дивіться! — розгорнув Долинський

пачку.

— Ай! — скрикнула дівчина від несподіванки й зомліла схилившись на Чобітка, який вспів підхопити її та посадити в крісло.

Зчинилася метушня. Хтось приніс склянку води.

— Ти, Чобіток, побудь з нею, поки не опритомніє. Я мушу спішти, бо ще браму замкнуть, та й пообідати треба. Черепа я забираю з собою.

— Добре, добре. Іди.

Чобіток узяв склянку й линув дівчині на обличчя. Та прийшла до себе.

— Де я?

— У бібліотеці.

— А де череп?

— Мій колега забрав.

— Це жахливо! Вибачте, що я... що така нервова. Це була несподіванка для мене. Коли ви мені його показали, я згадала, що вінувесь час був під мою... Це страшне! Я так боюся мертвих...

Панове, розійдіться! — звернувся Чобіток до студентів.

Нічого трагічного не сталося, колежанка тільки зомліла. Всё в порядку. Не турбуйтесь... Я мушу вибачитись за моого колегу, що так налякав вас, — звернувся він до дівчини, — але я не думав, що таке може статись. Прошу не гніватись.

Пусте. Нічого. Мені вже пройшло. Я тільки прошу, щоб ви трохи побули зо мною, пане, пане...

— Чобіток, — підказав.

— Пане Чобіток... Хм. Таке смішне призвіще... Але ви не гнівайтесь. Це в мене вихопилось якось так наслідком реакції.

Допоміг їй занести книжки та принарадіно запитав, де вона мешкає і чи це далеко.

— Ні, не дуже. На Варецькій.

— Може я проведу вас? — вихопилося несподівано для янього самого.

— Навіть буду дуже вдячна, хоч люблю сама ходити. Але сьогодні, та ще й проти ночі? Нізащо! Я дуже боюся, бо цей череп буде вважатися мені всю дорогу. Дуже вас прошу, якщо вана ласка...

— О, я з великою присмішкою проведу вас.

— На якому ви факультеті, пане Чобіток?

— На медичному.

— Так і видно, бо з черепами возітесь. А я на філологічному. А як ваше ім'я?

— Максим.

— А я називаюсь Катерина Медюк. Будьмо знайомі.

Поквально підхопив простягнуту руку. Була тепла й м'яка. Така м'якенька, що з приемністю затримав у своїй. Не виривала.

— Може підемо? Почуваю себе дуже стомленою.

Згадав про напис на Дельфійському храмі. Та де там! Може другим разом. Оце сьогодні вперше мав жінку близько се^жбе. Навіть тримав у своїх обіймах, як зомліла. У дорозі говорив мало. Більше вона. Чобіток переважно думав.

Біля її брами зупинилися.

— Заходьте, Максиме. Так просто, без церемоній. Наче бми були давно знайомі.. Сьогодні не запрошу, бо мама незадужає. А як ви думаете відносно суботи? Надвечір?

Відчуvalася теплота в голосі. Здається, сів би біля неї та слухав цей милий голосочок. Такий мелодійний...

— Може підемо до кіна? — спітив несміло.

Тільки в кіні може мати нагоду сидіти близько неї в темноті та ще й, можливо, тримати її руку в своїй, відчувати її тепло.

— Буде видно. Ви тільки приайдіть. Будете пам'ятати, де я мешкаю? Ні, краще я напишу вам свою адресу.

Вирвала листок з блокноту, записала й віддала Чобіткові.

— Тільки не згубіть! — усміхнулася ямочками. — Обіцяете прийти?

Згубити єписочку, писану її рукою? Ніколи! Певно, ... що приде. Якби мав крила, то прилетів би. Відповів коротко:

— Обіцяю...

От і субота. Надвечір дбайливо зодягнений Чобіток був уже на Варецькій. Шукав недовго.

— Максиме! Я тут.

У брамі стояла Катерина.

— Навмисне чекаю на ~~кого~~, бо забула подати номер помешкання. А є іх тут біля сотні. Ходім. Мама вже здорована...

За часім стара Медюкова так хитро повела розмову, що за пів години знала про Чобітка майже все, що потребувала знати. Може якраз буде зятем?

Після чаю молоді пішли до кіна. Сиділи притуливши до себе. Її руку тримав у своїй.

Після того зустрічались шоденно: то в парку, то в бібліотеці, то в кіні, а під час негоди – в помешканні Катерини.

Через кілька тижнів Долинський приніс черепа назад.

– Ну ю? – схвилювався Чобіток.

– Нічого. Череп, як череп.

– І не лякає?

– Ні разу. Пару разів, правда, я чув якийсь шум чи шарудіння за вікном, але котів не було чути. Мабуть, п'яній передходив.

– Дивно... Це певно тільки до мене щось має.

– Ти знов своє? А ще й медик. Соромся!

– Та це я так...

По полуничі Чобіток відвідав Залізну Браму. Шукав убрання для себе. Намітив два. Не взяв, бо хотів перше показати Катерині. Того дня мав зустрінущись з нею в парку.

Катерина спізнилась. Настав вечір і Залізну Браму замкнули. Залишилось відвести Катерину додому.

– А де ваш череп тепер? Ше Долинський тримає?

– Сьогодні якраз приніс назад.

– А ви не будете боятись, як тоді?

– Пусте. Тоді нерви були, тому й галюцінації мав.

– А тепер?

– Море по коліна...

Удавав спокійного, хоч ним не був. А як прийшлося йти спати, черепа не розлаковував. Ше й плащем прикрив.

Тієї ночі нічого не чув, не бачив і снів не мав. Це підбадьорило. А як на другий день зустрівся з Катериною, то здивував її своїми дотепами. Вечір закінчив освідченням. Очевидно, згоду дістав, та ще й скріплена палким поцілунком. Відразу перейшли на "ти".

Вернувся додому в чудовім настрої. Сміло розпакував черепа, підморгнув до нього, постукав зігнутим пальцем по лоб і почав перевіряти свої знання, та так завзято, що просидів до одинадцятої. Врешті змора зліпила очі і він заснув.

Прокинувся через пару геддин від шепоту чи шарудіння. Напружив слух і почув виразно:

– Процесус мастоідеус-с-с...

Простягнув руку й включив світло. У кімнаті — нікого ...
Двері та вікна зачинені. І череп на столі, а біля нього — книга.

Раптом згасло світло.

— Знов жарівка перегоріла. — подумав з досадою. — Треба
мати хоч лару в запасі.

Поклався на ліжко й накрився ковдрою з головою.

— Процесус мастоідеус-с-с... — знов почув наче б над го-
ловою.

Відчув, що хтось стойть біля ліжка. Стало лячно.

— Чи не закричати, як тоді?

— Слухай! — шепотів хтось далі. — Катерина моя правнуч-
ка...

Шкіра на голові почала морщитись, і волосся стало дуба.

— Мусиш оженитися з Катериною. Як оженишся виймеш
мене чотири букви на стороні світу. З решти прочитаєш село...
У тому селі на північ, десять кроків від перехрестя з фігурою,
до повного місяця опівночі, як зацвіте черешня. Добре запа-
м'ятай!.. У голові твоєї тіні знайдеш скарб...

Щось гуннуло, наче б валізка. І настала тиша. Лише серце
стукало та у вухах не переставало бреніти. Виймеш з мене
чотири букви ...

— Варто б записати, але як це зробити без світла? Пам'ять
може підвести.

Разів із десять повторив таємничі слова, щоб добре врі
зались, аж врешті заснув

Прокинувся біля полуночі. Пригадав нічну подію і записав
таємничі слова. Потім одягнувся, насініх посідав, загорнув че-
реп у папір і побіг на кладовище за метрикою.

Чи моя метрика вже готова? — вбігло, сторожа засананий

— Яка метрика?

— Та на оцей череп. Ви тоді не мали часу виписати бо му-
сіли свіжу яму копати. Пригадусте? Ви сказали, що на другий
день я дістану.

— А-а-а, метрика! Так, так... Пригадую. Зарає!.. Прощу
почекати хвилинку

Пішов у сусідню кімнату. Було чути шелестіння паперів

— Прощу пана студента! Прощу зайти сюди.

Чобіток не ввійшов, а ебіг...

— Ну що, готова?

— Прощу подивитись сюди! — тицьнув пальцем у сторінку

розкритої книги. – Бачите нумер сторінки?

– Бачу: двісті тринацять.

– А яка слідуюча? – він перегорнув цю сторінку на другий бік.

– Двісті чотирнадцять.

– Добре. А тепер цю прочитайте!

– Двісті двадцять один.

– Розумієте?

– Ні.

– Після двісті чотирнадцять повинна йти сторінка двісті п'ятнадцять, а є двісті двадцять перша. Як бачите, тут бракує шість сторінок, або трьох листків. На одній з них бракуючих сторінок був записаний покійник чи покійниця, а ця сторінка видерта! Розумієте тепер?

Чобіткові потемніло в очах. Відчув, що ноги підкошуються. Ухопився за край стола. Череп висмикнувся з-під пахви і впав на підлогу.

– На всіх святих, ім"я?! – закричав у розпуші. – Мені потрібне тільки ім"я. Заплачу, скільки скажете. Розумієте? І-м"я по-кій-ни-ка!

- Далебі не знаю.. Присягаю на всіх святих!.. Навіть не знаю, коли це сталося. Дуже шкодує, що зробив фану приkrість. Мені треба було подивитись перш у книгу, а тоді продавати. Єдине, що можу зробити, це вернути вам гроши за метрику.

Сторож витягнув з кишені гаманець і відрахував чотири злотих. Потім щось подумав і одного золотого сховав назад.

Не рахуючи, Чобіток поклав гроші в кишеню й вийшов.

– Видерта сторінка... видерта сторінка... – шепотів.

Ішов навмання. Як довго йшов – не пам"ятав. В одному місці почув жіночий оклик:

– Максиме! Це ж ти куди?

Подивився мутними очима й хотів іти далі, але йог о затримали.

– Чекай, Максиме! Невже не пізнаєш мене? – хтось шарпав за полу.

Опритомнів. Перед ним стояла Катерина Б

– Катрусю! Все пропало...

– Шо пропало?

– Видерта сторінка.

-- Що ти плетеш? Яка сторінка? Чому вона видерта?

- Не знаю...

-- Шо ж то за сторінка?.. Ходи сюди! - силою потягнула до лавки що стояла побіч хідника. -- Сідай та оповідай за порядком, що сталося?

Оповів про нічну подію, про таємничі слова та про втрату метрики.

- Ну й що ти тепер скажеш? Як нам знайти скарб?

- Перш усього заспокійся. А тепер скажу, що ти маєш робити. Дух сказав, що ти мусиш одружитись зо мною і шойно тоді одержиш скарб. Чи не так?

- Це правда.

- Отже ходім до мами порадитись відносно весілля. Після вінчання підемо на кладовище довідатись коли приблизно поховали моого прадіда чи пррабаку. В парафії до якої належить кладовище дізнаємося хто був тоді похований. Ми з мамою розвідаємо про наших предків. Може якраз імена збіжаться. Я кшо ні почнемо випробовувати всі імена з'а порядком. Ну шо, добрий буде плян?

Гадаю що кращого не придумати..

Після весілля що відбулося рівно через місяць Чобіток переселився до Катерини а на другий день вона згадала про череп.

- Де ти тримаєш свій череп? Я щось не бачу його в твоїм кабінеті.

- Бо я знаєш... забув його в сторожа ще тоді як він повідомив мене про видерту сторінку.

- Ну й розтяпа з тебе... Піди забери! Та не забудь досі датись про парафію і в якому році поховано.

Прийшлося знову йти на кладовище.

- Чого ж ви його тоді не забрали? .. докоряв сторож. - Я пам'ятаю, як ви його тоді залишили. Він лежав лежав аж поки я не змішав його з іншими. Тепер я не знаю чи він ще тут чи віддав комусь іншому.

- Покажіть, які ви маєте. Може відзнаю.

- Тут нема чого показувати, бо вськи одни залишився. Він відкрив скриню.

- Дивіться. Це останній. Більше не маю.

Дбайлива перевірка виказала, що це не його череп, але не було іншої ради чо Чобіток мусів забрати те, що було. Крім

того він довідався, що кладовище належить аж до трьох парафій, та що сторінок у книзі бракує за кінець 1793 року, за 1794-ий рік і початок 1795 - га..

* * *

Пройшло п'ять років. За цей час Катерина подарувала своєму Максимові двох гарненьких дівчаток, що не перешкодило її закінчити філософію та одержати докторат.

Чобіток щойно до четвертого курсу дійшов. Не лінувався, але багато часу витрачав на комбінації з іменами та прізвища-ми, що стояли в списках парафій. Надія на духа пропала. Череп був не той. І що тільки вони не робили: не раз Катерина виходила вночі непомітно надвір і шкрябалась у вікно та мявкала котом, то знов обое замикали череп у валізку та виносили вковидор а пару разів сам Чобіток скидав його вночі з крісла на підлогу і все дарма.

Чи ти ще користаєш з черепа для своєї медицини? - спіткала раз Катерина змучена шуканням скарбу

- Ні! Він більше не потрібний.

- То викинь його або подаруй комунебудь! І так користи не дає, а тільки заваджає.

Хто знає, Катрусю. От мовчить мовчить. Нехай і десь років а на одинадцятий дивись і заговорив: А тоді що? Як-не-як а можемо мати готове ім'я. Тоді й скарб забирай! А ти радиш викинути! Давай, краще попробуємо слідуоче ім'я. Геновефа. Подтика-Закопильська. Візьмемо з неї чотири букви по-польському, бо вона напевно полька. В З П П Ч. Чобіток скреслив усі чотири. Залишаються ще Геноєфа одтика ако-ильська. А тепер попробуємо скласти назву села

Залиши це ім'я, бо воно дуже довге. Напевно такої довгої назви нема. Бери краще, короткі

Треба, Катрусю, все робити за порядком, тоді дійдемо. Хіба ж нема назви з двох або трьох слів?

І так майже щовечора.

Одного разу Чобіток засидівся з обчисленнями допізна й заснув над столом. І от, наче крізь сон чує, як хтось шепче:

- Процесус мастоідеус-с-с... Це я. Зося Паспорт... Чуеш? Зося Паспорт... Зося Паспорт... Новий Свят 789... Новий Свят 789... На подвір'ї, чуеш?.. Рятуй, бо хочу спати... Пам'ятай:

Зося Паспорт... Зося Паспорт... сім, вісім, дев'ять...

Зірвався. Страху не було, тільки напруга. Вхопив олівець і записав таємничі слова. Тоді почав одягатись.

— Це ж куди так пізно? — прокинулася Катерина.

— На Новий Свят ч. 789.

— Чого в цо пору?

— Там є наш череп.

— А ти як знаєш?

— На. Читай!

Швидко пробігла очима.

— Приснилося?

— Наче б галюцинація.

— Я піду з тобою.

— А діти?

— Маму розбуджу.

— Ну, то хутко збирайся...

Доїхали на місце трамваєм. На подвір'ї дому ч. 789 стояла фурманка. Двоє робітників випорожнювали скриню з сміттям.

Чобіток підійшов ближче. В цей момент ув одного з робітників щось випало з лопати й покотилося до ніг Чобітка. Нагнувся й вхопив обома руками. Відчув знайому округлість.

— Катрусю! — прошепотів. — Здається, череп.

— Виходь мерщій! Я почекаю.

Шойно на вулиці прийшов до себе.

— Катрусю, вони не помітили?

— Ні, бо на мене задивились...

Вернувшись над ранком і відразу до ліжка. Проте Чобіток не міг заснути.

— Катрусю, ти спиш?

— Га-а-а?

— Питаюсь, чи ти вже спиш?

— Тепер ні, бо ти збудив. А що таке?

— Твоя прабабка називається Зося Паспорт.

— Це так у записці стоїть?

— Так. Як ти думаеш — чи не перевірити нам списки похованних?

Накинула на себе шляфрок і пішла в кабінет. Чобіток — за нею. У списках стояло ім'я Софія Паспорт. Вони перегля нульськ.

— Візьми, Максимку, обрахуй. Тільки не бери Зофія, а Зося. Так, як дух сказав.

Чобіток відкинув чотири букви: З, С, П, П — початки назв сторін світу: захід, схід, північ, південь. Залишилося ОЯСОРТ. Почали переставляти: Тросаяо, Росатоя, Осатояр, Сатояро, Яросата, Яросота ...

— Чекай, чекай, Максимку! Мені здається, що це й буде Яросота. Тільки не знаю, як довідатись, чи є таке село та де воно знаходиться?

— Треба пошукати на мапі.

— А ти маєш мапу?

— Ні.

— Гм... Де б її дістати?

— Знаєш що, Катруся? Я маю знайомого в міністерстві внутрішніх справ. Він, здається, працює в статистичному відділі. Повинен мати, як не мапу, то списки всіх місцевостей в Польщі.

— То ти ще йди, Максимку, завтра на лекції, а зайди до того знайомого. Може якраз довідаєшся...

На другий день вернувся Чобіток додому невеселий.

— Ну що, довідався? — зустріла його Катруся.

— Довідався: такої місцевости в Польщі нема.

— Шо ти кажеш? — сплеснула руками. — Так він і сказав?

— А він добре переглянув списки?

— Два рази перевіряв.

— Гм... А він не допитувався, чому тобі треба це знати?

— Я сказав, що там мусить жити твоя товаришка.

— Добре зробив.

— Він потішив мене, що багато назв змінено. Можливо, що ця назва змінена, але звірити він не має можливості, бо старих списків він не має. Тільки нові.

— Якже ж ми довідаємось?..

* * *

... Прийшла німецько-польська війна, а за нею — світова. Багато людей понищила і чимало порозкидала по світі!

Чи дістав Чобіток приречений скарб — залишилося таємницю. Мабуть і його хуртовина змела, бо слід по ньому загинув.

Філадельфія, 1961

НІЖКИ

П'ята Евеню. Широке, виставове вікно з ювелірними виробами. Багато світла. Чарівна гра барв.

А перед вікном — публіка. Жіночий рід переважає. І мрії-мрії без кінця...

Під виставовим вікном — друге. Так само широке, тільки і дуже низьке. Наче велика щілина. Це в пивниці під ювелірне ю. З середини можна оглянути тільки мрійниць. Від п'ят до колін. Не більше.

Карпентер. Пітер працює в пивниці вже три тижні. Шодня бачить ніжки. Багато ніжок: то тонкі, як патички, то грубі, як колоди. Є й середні — тих найбільше. Молоді — переважно гладенькі, наче пошліфовані, а старечі — поморщені, з жилями та й панчохи не завжди натягнуті. І барва міняється: то білі, як слонова кістка, то рожеві аж до карміну, то смугляві аж до темної бронзи, то жовті, то чорні...

Пітер уже й не придивляється — надокучили. Часом як і кине оком, то тільки так, від звички...

Понеділок. Це початок четвертого тижня. Перерва на лоні. Пітер завжди перед вікном. Денне світло — не електрика, а не тому, що ніжки. Жує й думає. Часом мріє. Сьогодні П'ята Евенью мертві. Ні душі.

І от ніби щось промайнуло. Промайнуло і... зупинилося. Тут, напроти нього. Очі на заваді: пара найлонових панчіх, прозорих, як павутинка, а крізь них — легко смугліста, ніжна шкіра майстерно виточених ніжок. Чорні, шкіряні чевірівички з гострими носиками і на тоненьких обцаюках — чарівна лінія ступні...

Незрівняна гармонія і... вихор мрій.

А ж їсти перестав.

Потупцювали на місці і зникли, як сон...

Шкода.

Вівторок. Та сама пора. Потупцювали ніжки і пересу ну-

лися вправо. Ті самі. У пізнав по черевичках. Один черевичок піднісся й вперся носом в облас другого. Навіть трішечки вище обласа. Шоб зачепитись. Друга п'ята піднеслася і черевичок спав з ноги. Чорна, довга рукавичка потерла кінчиками перед звільненої ступні.

— Або затісні, або нагнітки мучать, — подумав і згадав свою Джині. — Вона також скаржиться на нагнітки.

Сгупня помандрувала назад у черевичок. Облас піднісся пару разів, упираючись у хідник, і черевичок станув п'єру ч другого. Ніжки наче завмерли. Очі на виставу і... з'явилися мрії.

Власничка ніжок уже не на вулиці, а в гарно умебльована кімнаті. І скрізь квіти. А особливо розкішні орхідеї в кришталевих вазах. Аромат аж п'янить. Під ногами м'який килим, що ноги грузнуть, а перед нею високе тромо, де бачить себе всю. Біла, в голубенькі квіточки, балева сукня... Ні, не в голубенькі, а в червоні троянди. Так краще. На плечах прозорий шарф. Червона стрічка перетинає гривку над чолом і губиться ззаду у волосах...

А та низка великих правдивих перел, що лежала за вікном уже в її руках. Ше хвилинка і перли обрамовують біле ньку шию та ніжно лоскочуть її своїм дотиком.

Усміхнулася широко. Бліснули два білосніжні рядочки. Порівняла з перлами. Чудово доповнюють себе взаємно. Ах, як приємно! Як розкішно!..

А обличчя? Вже не те. Чистеньке і ні одної зморшки! Лише дві чарівні ямочки на щічках. А що буде, як Кетрін пого ба-чить? Або Ненсі? Таж вони стоять он там під стіною! У Кетрін — презирство на устах, а у Ненсі — розгублене здивування. Так і відчувається, що обидві от-от тріснутуть від за'здроїв. Ше б пак! Ха-ха-ха!.. А перли правдиві, не імітація, і кошту-ють п'ятдесят тисяч... Ні, що я? Це замало - сто тисяч! Чуєте Кетрін і Ненсі? Сто тисяч доларів!..

Вона вже в залі. Елегантна публіка. Чоловіки у фраках, а жінки в балевих сукнях. Чудові, розкішні строї, а вона проте найкраща! Розпочинається вальс. Усі чоловіки до неї. Наперебій. Відчуває, як колись, сімнадцять весни. Кого ж вибрати?

Не вспіла. Шось грубо штовхнуло в бік, і солодкі мрії розплівлися в повітрі...

— .

— Вибачте.

Друга пара, не ніжок, а кльоців з жиляками, у старих чевревиках на низьких обcasах станула поруч.

Сполошились чарівні ніжки і зникли...

Середа. Їх нема. Шось лонч не смакує...

Четвер. Не показуються. Якось неприємно на душі. Наче щось згубив.

П'ятниця. Ів лонч oddalik від вікна. Нехай не кортить. Навіть відвернувся наполовину. Проте зір без ланцюжка раз -на працю, раз — на вікно...

Нарешті! Аж зідхнув з полегшою. Шось і серце приспішило ритм. Не стяմився, як ноги віднесли до вікна...

— I чому це так, що моя Джині, така мила, гарна жінка, не має таких чудових захоплюючих ніжок? Завтра рівно сім років як побралися. Навіть двоє діточок придбали. Шікаво придивитись, які ніжки має наша Карольця? От, щоб вона малата кі гарні ніжки! Та в неї, здається, не погані. Шось навіть т рохи подібні до цих... Та й у Джині не погані хоц я за сім років і не придивився як слід. Але все одно не те, що ці... Ах, які ж вони чарівні! А як гарно витанцювують на місці... Ех ви мої ноженятка солоденькі! З правдивою насолодою пригорнув би вас до свого серця, провів би отак рукою ніжненько по літочках...

Не витримав. Вибіг на вулицю.

— Мушу довідатись, хто вона та як виглядає.

Нé так "хто", як скорше "як виглядає"...

Перед вікном ні душі. Де ж вона? Глянув перед себе. Аж до кінця вулиці. Нікого! Обернувся і... Ах, те серце...

Вона! Майже побіг. Наздогін...

— Вибачте, місс... Чи вільно мені...

Оглянулась і кинула погляд на причепу.

У Пітера в очах потемніло. Серце дивно стиснулось і він звалився на хідник непрітомний...

А над ним скилилася у великий тривозі... Його Джині.

Філадельфія, 1961.

Ч И Я П Р А В Д А ?

У тома привела до парку. Заходжу. Осторонь, у тіні д е-рев, лавка, а на лавці — хтось у синьому. У руках газета.

— Чи вільно присісти? — питав по-англійському.

— Прошеш. — впало по-польському.

— Дякую, — кажу по-українському й сідаю.

Синє убрання повернулось і великі окуляри в чорній оправі уставились на мене.

— На вакаці?

— Так.

Газета згорнулась і пірнула в бічну кишеню. Окуляри — у верхню.

— Я вам не перешкоджу своєю розмовою? А може ви втомлені ... від вакації?

— Ні. Дуже радо послухаю.

— Ви говорите по-польському?

— Так.

— То ви з Польщі?

— З Волині.

— А-а-а! Креси всходнє...

— Були колись, хоч і не довго... А ви розумісте українську мову?

— І розумію, і говорю. ~~Вас~~ ~~шевченко~~ дивує, що звертаєшся до вас по-польському? Шовініст, думаєте, що? Отже ні. Не шовініст. Смію запевнити вас, що до них не належу! Але справа от у чому... Перш за все, це ви не торкаєтесь, бо серед украйнців я мало зустрічав ~~таких~~, як ви.

— Гм...

— Скажу точніше і відверто: українці здебільшого мають почуття меншеваргости.

— Вибачте, — кажу, — але...

— Чекайте хвилинку. Дайте мені зможу висловити думку до кінця, а тоді вже скажете своє слово.

— Добре. Я вас слухаю.

— Неписане товариське право, або, скоріше, товариська форма каже, що коли двоє можуть порозумітись між собою двома або й більше мовами, без перекладача, то звичайно розмова відбувається в мові гостя. Наприклад, ви прийшли до мене. Ви мій гость. Ми розмовляємо по-українському. І навпаки: я прийшов до вас. Я ваш гость. Тому розмовляємо по-польському. Якщо ж ми зустрілися у нейтральному місці, як от зараз, тоді кожний говорить своєю мовою. І зараз так воно є: ви — по-українському, я — по-польському. Але краще буває, коли обидва добре знають третю мову! Тоді, звичайно, переходят на тут третю. Тепер візьмемо українців. Чому вони так не роблять? Їх може бути навіть кількою, але як тільки почують, що хтось збоку заговорив до них іншою мовою, то так відразу всі й переходять на його мову. Питаю вас, чому це так роблять?

— З чесності.

— А я б сказав, з почуття меншевартости, бо не шанують своєї мови, не пропагують її, бо їм відається, що той третій не знає їхньої мови. Чим вони тільки принижують свою мову. Ви особисто належите до тієї меншості, яка шанує свою мову і твердо тримається її. Тому й розмовляю з вами з великою присміністю, як рівний з рівним, — несподівано закінчив в інчістюю українською мовою.

— Може й маєте рацію — кажу — хоч за вільної Польщі поляки розмовляли з кожним принципово по-польському.

— Ну, не всі, — заперечив жаво. — Тільки урядовці, бомали такий наказ. Інтелігенція, а особливо бізнесмени цього не робили, хоч, як кажуть, нема правил без винятків.

Він відхилив лівий рукав і заговорив по-англійському:

— Доходить дваадцята. Час на сніданок. Вибачте, але дружина чекає... Дякую, що терпеливо вислухали мене й дали можливість виговоритись. Це напевно придастися як не для вас, то для тих, що ви ім розкажете про нашу розмову. Я кілька разів порушував цю тему з іншими українцями, але справа кінчалася як не сваркою, то ворожим розставанням... Довідzenia!

— Допобачення!

Філадельфія, 1963.

С Т А Р І   Л Ю Д И   К А Ж У Т Ъ

Теплий, літній вечір. Сонце – за обрієм, а над обрієм – червона заграва. Заграва довга, пошматована... Хмари зве рху чорні, а проміння – стрілами.

Тиша. наснажена романтичним співом цвіркунів. Часом ві-трець кашляє в кущах і... мила прохолода, що гойть змуче ння розсіває парноту.

У кімнатах нестерпно. Господиня запрошує гостей на ве-ранду. А плетені крісла такі вигідні...

– Продали вже хату, пане докторе?

– Ше ні.

– Купців немає?

– У-гум.

– Чую розмову про хату, – прокинувся інженер. – Це ви продаете?

– Я.

– Давно вже?

– Та вже другий рік.

– Я згадав про своє. Розкажу про факти, а висновки са-мі зробіть. Думаю, що відкінете втерте: "забобони" або "ви-падок"... Народ влучно, інтуїцію окреслює явища, нам не зро-зумілі. Я продавав хату. Ше в Трентоні. Навіть довше, ніж ви. Одного разу, а це було на другий день Нового Року, через ві д-криті двері влетіла до кухні пташка. Горобчик, чи шпак – не-пригадую. Жінка злякалась, але якось вигнали. Мама каже: "Це ознака зміни побуту. Так стари люди кажуть!" На третій день зголосились купці, і хату продано. Ми вийшли за п'ятдесят миль і побудували нову хату. Недалеко від Філадельфії, з огляду на нове місце праці. Через пару років нашу фабрику перенесли до Честеру. Знов мусіли переноситись і ми виставили хату на продаж.

– І довго чекали?

– Майте терпеливість. Я ще не скінчив.

— Вибачте.

— Прошу... Мій гараж прилягав до хати збоку. Мав вхід до відпочинкової кімнати. Одного разу надвечір я поїхав дешо купити. Падав дощ. Я гараж не замикав, щоб не відкривати під час зливи. Це ж за комір натече! Вертаюсь і в'їжджаю просто в гараж. Згасив мотор, замкнув двері, взяв пакунки й до відпочинкової кімнати. Двері чомусь відкриті. Мабуть жінка забула, думаю. Воно для мене краще, бо й так руки зайняті. Входжу кладу пакунки на підлогу, влучую світло, замикаю двері, обертаюсь і... мені робиться моторошно. Між канапою та дверима до пральні сидить під стіною чорне звірятко з великим, пухнатим хвостом і білою плямою вздовж хребта. Таке гарненьке, що аж любо дивитись! І тут я усвідомлю собі, що це ж тхір, або, як американці кажуть, сканс...

— Ах, який жах! — сплеснула руками господиня.

— Правдивий жах. Але це ще не кінець. Я згадав, що наша хата виставлена на продаж. Це ж як тхір випустить свою рідину, то хоч сам з хати втікай, а про продаж нема чого й згадувати. Ви ж знаєте, щоб вивітрівся сморід, треба чекати не менше півроку!..

Кличу пошепки жінку. Почула, бо якраз ішла до мене. Вбігає у відпочинкову й так весело: "Ну, що? Привіз?" Тс-с-с... замахав я руками. Подивись між канапою й дверима до пральні. Мало, бідна, не зомліла. "Шо робити?" — питает. — Не спіши. Роби все помалу й обережно. Перш за все закрий двері до пивниці та вітальні. Потім вийдеш на двір і відкриєш двері до пральні. Тоді вернєшся сюди. — Не вспіла вона закрити пивницю, як тхір ускочив у пральню. Жінка вибігла на двір, як я сказав. Там ухопила вінік, прибігла назад у відпочинкову кімнату й стала в дверях до пральні. За цей час я вслів вибігти наверх до лазнички, де ми мали отвір у підлозі до пральні, щоб скидати брудну білизну. Я витягнув із жінчина капелюха одяг пе, причепив його до шнурка й почав через отвір лоскотати спину звірятка. Воно трохи покрутілось на місці, понюхало повітря я й почало обережно наблизатись до вихідних дверей... Мої панство! В подібних випадках майте терпеливість! Чекайте спокійно на розв'язку. Моя жінка, на жаль, терпеливості не мала й попхнула тхора ззаду вініком, щоб скорше йшов. І що ви думаете? Він то вискочив на двір, але в моменті, як жінка діткнула вініком, випустив із себе рідину. Шо за жахливий запах!

Я вбіг до пральні, вирвав вінік з жінчиних рук і мерщій на двір, бо смердів неможливо. Відніс його в ліс десь за милю і там покинув. На наше щастя майже вся рідина попала на вінік, але якась крапля залишилась на підлозі. І що ми не робили: і мили гарячою водою, і шурували ейджексом, навіть поливали одеколоном — нічого не помагало. Запах все ще стояв у пральні... А на другий день з'явилися купці на хату. Очевидно, що відразу почули характерний запах, бо ходили скрізь і все нюхали. Ми пояснили причину. Вони посміялись і.. хату купили. А через тиждень ми вже були в новому приміщенні.

— На вашу думку, пане інженере, треба чекати на пташку чи звіря, щоб хату продати?

— Не знаю, пане докторе. Я вам подав тільки факти.

Пізніше всі довідались, що до докторської півниці залізла черепаха, і що він через місяць також продав свою хату.

— У мене справа пішла повільніше, ніж у пана інженера, — казав доктор. — Може тому, що це була черепаха...

Філадельфія, 1963.

П Е Р Е К У С Н И Ч О К

Фарма. Тінявий садок. Над вишнями джмелі гудуть, а під вишнями — веселе товариство. Теж гуде. Словом, пікнік, кажу чи по-українському.

— Пане інженере! Чому нічого не берете? — клопочеться пані Стефця, поважна молодиця, не так літами, як формою, та з рясним квітником на голові, — Може каналку зі сиром?

— Шо там сир! — не погоджується пані Мотря, ще поважніша формою молодиця в капелюшку стилю вавилонської в ежі. — Для пана інженера треба щось більш основне. От хоча б цього бутерброда з паштетом. Кажу вам, такий смачний, що й не відриветься!

— Дякую паням. Красно дякую. Не турбуйтесь. Якось сам дам раду...

— Вел, пане докторе! — обізвались у другому кінці малинові устонька пані Сузі, худенької брюнетки з листочком та вуалькою на голові. — Шо це ви в салатці длубаетесь? Вибачте, що вас бадрюю, але візьміть краще сендвича. Правдивий американський та ще й перерізаний навскіс!.. Беріть ...

— Можна й сендвича, — погоджується доктор, — дякую! Взагалі тут стільки понакладали, що й не знати, від чого починати.

— Беріть, беріть!.. А може й вам сендвича, пане професоре? Бігме, добрий! А нест.

— Ні, дякую. Волю українську страву.

— Воре ю мін українську? Це ж українці приготовили! А як же... А-а-а, розумію! Ви певно хочете свинської ковбаси? Вел, є в нас така... А може хочете голубців, або пирогів, ай мін, вареників? Теж м'ємо.

— Не в ковбасі чи варениках справа, а в українській назви.

— Тож свинська ковбаса — чисто українська назва. Та й зроблена по-українському: з часником!

— По - перше, не свинська, а свиняча, а по - друге — ви кажете "сендвич". Це ж англійське слово.

— О, о! Ай андерстенд. Ви маєте на увазі каналку?

— Каналка — теж не наше слово, а польське. Шоб я так на Великій Україні сказав, що з"їв дві каналки, то люди подумали б, що я мебльожер. Боялися б у хату впустити: а ну ж погризу їм ліжка чи столи?

— Чисто українське буде "бутерброд", — вирішила авторитетно пані Мотря. — На Великій Україні всі кажуть "бутерброд".

— Не бутерброд, а бутерброт. Це стара голландська чи німецька назва, засвоєна росіянами ще з часів царя Петра, і означає дослівно: масло - хліб.

— А як буде по - нашому?

— Перекусничок.

— Як, як? — почулися запити.

— Пе-ре-кус-ни-чок!

— Звідкіля ви це взяли, пане професоре?

— З народної мудrosti. У давнину наші селяни, вставши раненько, першим ділом перекушували. Звідси й назва перекуска, а те, що їли, перекусником називали. Перекусник звичайно, складався з доброї скиби хліба, кавалка сала, ну й головки часнику або цибулі на додачу. Згодом ранню перекуску стали називати сніданком. Після перекуски порали худобу. За цей час мати встигала зварити обід. Шойно після обіду ставали до денної праці. Наша інтелігенція перенесла обід на після полудня, а перекуску стала вживати принаряджено.

То це був перекусник, а ви кажете перекусничок, — не піддавалася пані Мотря.

— Бо теперішні перекусники маленькі. Їх можна кілька з'їсти за один раз. Тому й перекусничок.

— Та-ак! — відізвався доктор, тримаючи перерізаного на вскіс американського сендвича. — Маєте рацію, пане професоре! Це буває, що під впливом обставин міняються назви. Дійсно, таку гарну назву, як "перекусничок", замінили на звичайну "канапу" або дивовижний "бутерброд".

— Кх-е-е! — заплакало п'ятирічне хлопченя.

— Васильку! Ват геленд? — кинулася вуалька з листочком до дитини.

— Мамі! Дог з"їв май пелеку-усниço-ок...

К А Р П Е Н Т Е Р И

Їх було четверо: доктор філософії Сковорідка, магістер права Юстицький, професор астрономії Волосожарський і директор Сироквас. Усі-ДіПі з Німеччини.

— Багата країна, ця Америка. Можна доробитись... А як ви думаете? — спитав Сироквас.

— Шоб доробитись, треба добре працювати, а ми не маємо жадної праці і вже тиждень сидимо на церковному хлібі.

Оресте! — вбігла пані докторова. — Ця сусідка, що має жовтого песика, дала мені газету. Там є оголошення про працю Обвела червоним. Подивись!

Доктор дістав з валізки англійсько-польський словник, загнуздав носа німецькими окулярами й розкрив газету. Довго шукав, поки не натрапив на щось, обведене червоним олівцем.

Та-ак. Потребують карпентерів. По-нашому — столярів. Це не для мене.

Шо-о-о? Ти не вмієш держати молоток у руці? Цвяха не заб'єш? Запиши адресу й завтра йди до праці!

Невже дістанемо працю? — зрадів Сироквас.

Можливо але як потрапите робити так як скажуть.

— Цвяха забити? Хе-хе-хе! Це кожний дурень потрапить.

— Ходім перш до сусідів. Вони теж шукають праці.

Ти не турбуйся за них, а думай про себе, — кинула докторова.

Доктор згорнув газету, сховав окуляри, мотнув до директора головою і вийшов не відповівши на заввагу дружини.

Сусіди мешкали через коридор.

Сироквас випередив доктора.

— Може я постукаю?

— Стукайте.

— Прошу, заходьте! — відкрив двері магістер. — Маєте

свіжу газетку! Шо там нового?

— Знайшли вже працю? — спитав доктор замість відповіді.

— Пожищо ні.

— А ви, пане професоре?

— Теж ні.

— І маю тут оголошення. Потребують столярів. Маємо охоту? Во ми думаємо завтра зголоситись

— Вони певно потребують фахівців, а ми що? — відповів професор.

— Треба, панове, брати, що дають. Це ж Америка! Я пригадую, як одного разу моя жінка захотіла дістати капельюх, що лежав на шафі в коробці. Вона вилізла на крісло, вхопилась за край шафи й хотіла підтягнутись бо не могла дістати коробки. А сама важила тоді сто п'ятдесят кільограмів.

— Ну й що? — спитав Сироквас.

— Звалилась на підлогу разом із шафою.

— Ох Боже мій! Ну й що?

Зламала ніжку.

— Ай яй яй! Яка трагедія... Ну й що?

— Нічого. Намастив клеєм і добре збив.

Як так? Пані добродійка потовклася, ще й ніжку собі зламала, а ви її збили? Завішо?

— Та не її ніжка, а від крісла.

— А-а-а!.. А я думав...

— Думали... Індик теж думав... — образився доктор. — Не дарма кажуть, що нема злого, яке б не вийшло на добре. Від того часу я навчився поправляти все, що з дерева. Тому й хочу тепер попробувати працювати столяром.

— А я вдома дрова рубав та кілки до фасолі тесав. — похвалився магістер.

— Е-е-е, що там ніжки та кілки! — махнув рукою директор. — я вам цілого воза зроблю. Тільки запрягай! Навіть з драбинами...

На другий день раненько, ще перед сьомою, наші ДіПі вже зайдли чергові "гайдс адреси" перед "шапсю", що мала додаткову лицю з написом "гелп вентед".

У години 7.30 високий, худий американець виніс аплікації.

— Філетар! — поклонився кожному.

Доктор, при донозі словника, винояв усі чотири.

У восьмій худий американець відкрив двері.

—

— Вван! Джаст вван!.. кричав він, піdnісши один палець угору, але наші ДіПі, що стояли в черзі першими, начавили й разом ввалились до середини.

— Дольметчер! — показали на доктора. — Ми но спік. З Европи.

Бос наказав залишити всіх чотирьох і замкнути двері.

Юр карпентерс? — провів бос пальцем у повітрі.

— Єс! — відповів доктор. — А ви мовчть! — попередив своїх. — Я сам буду відповідати.

— Дю гев овн тулс? — спитав бос.

— Ми не з Тули! Ми — українці. — вихопився Сироквас.

— Мовчть! Не вас питаютъ. — крикнув до нього доктор і тоді до боса — Тулс? Спелинг, пліз.

— Тіоуоуелес.

— Гав?

— Ti- ou- ou- ел- ес.

Доктор заглянув у словник.

— Нажендзя, тобто знаряддя, — переклав, і до боса, — єс. Ми гев.

Бос переглянув аплікації, трохи скривився, обвів очима дивних карпентерів і до доктора:

— Ват кен ю ду?.. Ват кайнд ов джаб ю ду?

— Гав?

Бос повторив.

— Спелинг, пліз.

Босові, видно, докучили гавкання доктора та спелинги, бо почав писати на папері..

— Я-а-а... их... ай...е-е-е.. крісла. О! — показав доктор на стілець під босом.

— Окей! Енд ю? — до магістра.

— Столи. Тищес... Таблє... От таки — показав на стіл.

— Гуд! Енд ю? до професора.

— Я, тобто же-же-е травай... — заговорив професор по-французькому й побачив у кутку шафу. Підбіг до неї, погладив і поплескав рукою, усміхнувся й до боса. — Шафа! Же... — показав на неї, а потім на себе й замахав руками, ніби щось робить. — Ву компресне? Же... — показав на різну височину. — І таку, і таку, і таку...

Бос усміхнувся. Сирокваса не питав — мабуть, сам догадався, що той вміє робити вози з драбинами.

— Окей! Кам туморув ейтеклак. Вит де тулс! Ремембер — ейтеклак! — показав на годиннику. — Морнінг... Дю андерстенд?

— Єс! — відповів доктор за всіх, уклонився босові й пока зав друзям на двері. — Ходім!

— Шо він про Андерса питав? — не втримався Сирокvas, як виходили на двір.

— І чого ви свого носа пхаєте, як не розумієте, про що мова? Андерса він і не згадував, а казав прийти завтра на восьму годину рано.

— До праці?

— Ні, танцювати! — розсердився доктор.

— А що буде зі знаряддям? — спитав магістер.

— Треба купити.

— А яке ж воно, бо я нічого не зрозумів, — відізвався Сирокvas.

— То ж ви хвалились, що можете воза зробити, а тепер не знаєте чим?

— Він про воза не питався.

— Бо в Америці не їздять возами, а машинами.

— Панове, не сперечайтесь! — заспокоював професор. — На нашій вулиці, через три хати, мешкає столяр Степан. Понавчора я довідався про нього випадково. Це старий емігрант Розпитаємось, то він нам розкаже...

Степан повів усіх до крамниці, де закупили все необхідне на початок праці, і пояснив, як те знаряддя вживати. Усі пояснення професор списав.

— Ви вже, пане професоре, записуйте, а ми від вас перевішимо, — затираючи руки Сирокvas.

— Я маю українську машину, то перепишу для всіх, — предложив магістер.

— А ви, пане докторе, будете нашим почесним дольметчевим, — звернувшись Сирокvas до Сковорідки. — Як кажуть як для вас, то й чарка з вас. Хе-хе-хе!..

А на другий день, у шалі на праці, форман приділив кожного окремо, до старих карпентерів.

Сирокvas працював тільки один день. Майже нічого не робив, а тільки розпитував та ще й на магався вчити інших. Заплатили за день і вигнали.

Решта працює там донині. Мають уже власні хати з умеблюванням, холодильниками та коліровими телевізорами. Авта

теж. І ваги набралися.

Спритний магістер так опанував столярство, що чере з три роки став форманом. В офісі часом кличуть його з прізвіща, досить кумедно: містер Джастики.

Професор купив за вісімсот доларів телескоп і шовечора, як небо чисте, вивчає зірки.

Недавно здибали Сирокваса. Схуд, бідака, і працює робітником при будові доріг.

Жінки працюють при шитті й тепер самі собі шиють вбрањя. Не працює тільки пані докторова: до бюра не беруть, бо можна не знає, а іншою роботою гордую. І змодніла: ліпстики, ондуляції, спрей, міні скерц... А товщ, як рукою зняло — на діст і сидить. Словом, лінія за всяку ціну...

Філадельфія, 1959

УАН ВЕЙ

Тітка Палажка була звичайною селянкою. І вліре д не йшла і ззаду не лишалась. Свої торговельні здібності вона почала виявляти щойно тоді, як іберменші вивезли її до Німеччини, та й то не за німців, бо напевно за махінації опинилася б у концентратку, а вже як прийшли Американці та всіх ДіПі поселили в таборах.

— Це ви куди так рано, тітко Палажко?

— Та ж на села...

— Міняті?

— Угум.

— Пішки?

— Хіба я дурна? То ж за кілька феніків я сто кілометрів переїду. А що варті ті марки?

Зайде, бувало, до бавора.

— Маєш яйця?

— Вас?

— Та для мене ж.

— Нихт ферштеген.

— Не знаєш, які яйця? Та от такі, бачиш? — пока же пальцями ніби щось кругленьке. — Ко-ко-ко! Розумієш?.. Дам американське мило! — покрутить мілом баворці під носом.

Та винесе дві штуки.

— Мало. Дай десять! — зложить усі розставлені пальці докупи.

Подивиться баворка на своїх брудних дітей, зітхне і віддасть увесь десяток.

— А маєш півня чи курку?

— Нихт ферштеген.

— Ка-ка-ри-ку-у-у! Розумієш? Дам унрівську сорочку.

Іншим разом набере американських цигарок і знов до

знайомого бавора.

— Маєш поросятко?

— Вас?

— Шо ти з своїм васом причепився? Вас та вас... Хіба не чув, що наша пасха підходить? Кві-кві-кві!.. Дай хру-хру-хру!.. — захрюкає по-свинячому і покаже ззаду пальцем, наче закручений хвостик, а для кращого пояснення — ще й чотирма по столі промаршує.

А ж прийшли до табору ашуранси з Америки. Викликали й тітку Палажку. Вона, очевидно, як і всі "з Польщі" хоч у документах стояло, що народилася в Полтаві.

— Маце доводи, же естесьце з Польскі? — допитувався унрівський урядовець — поляк.

— Я тобі зараз доведу! — не витримала тітка Палажка. — А де ти тоді був, як ваша поліція палила наші церкви на Холмщині, га? Напевно сам помагав палити! Бач, який знайшовся!

І знервована тітка Палажка так почала с'пати "водами", які були і не були, що бідний урядовець замахав руками.

— Добже, досиць! Я вежен. — погодився і надписав "Полен".

Врешті й до Америки приїхала. Один становий емігрант "з Київської губернії" взявся знайти для неї працю. Завіз її до якогось "офісу", переговорив з "босом" і став пояснювати:

— Вашим обов'язком буде "клінувати офіс".

— А що це воно таке?

— Та це так вони кажуть. Це по-їхньому, а по-нашому — прятати. Прибрати. Бос казав, що дасъ вам усе: і брум, і малу, і бакет з водою, і соуп, і рекси... Одним словом дістанете все, що буде потрібне. Будете працювати шість годин денно: від шостої вечора до дванадцятої вночі. Для вас приділено цих два руми та стелси в голі. Чого не будете знати, спітайте боса.

Бос, що стояв остроронь, під час цієї розмови тільки потакував головою.

— То це все, мабуть, такі машини, що про них вистільки наговорили? Недарма казали, що в Америці все

роблять машинами. Але я не знаю, як ходити біля них.

— Які там машини... Це все по-їхньому. От, напр., ми кажемо мітла, а вони — брум, відро у них — бакет, мілосовп, шматка — рекса. Усе треба робити руками, а не машинами. За два-три дні ви будете знати все: і що робити, і як кожна річ називається по-їхньому. Треба тільки робити чисто, щоб усе блищало, і не сидати відпочивати, коли хтонебудь знаходиться в кімнаті. Часом нема роботи, або дуже мало, то ви крутітесь по хаті, начебто щось робите, бо вони не люблять, як хто стоїть на місці. Де вже поклінували, а роботи нема, починайте від початку. Одним словом, треба робити вітер, щоб аж шуміло. Розумієте?.. А ви назад додому потрапите? Не заблудіте?

— Ні. Коли вже до Америки потрапила, то й до хати попаду.

— Глядіть... А все таки може краще я прийду за вами? Га?

— Ні, не треба.

— Не забудьте, що додому їхати треба двадцять трійкою і в цей бік. — показав рукою. — А ви пам'ятаєте, де треба злізти?

— Пам'ятаю.

— Завтра рано я прийду до вас довідатись, як вам працювалось... Гуднайт і гудлак! На все добре!

— Добраніч!

Бос приніс Палажці все необхідне і на мигах показав що та як робити, а потім підвів до годинника й показав пальцем на дванадцяту годину.

— Ю си? Бам-бам-бам... Твель таймс. — він зложив руки докупи й потім показав ще два пальці. — Ю гоу гоум — він промаршував кілька кроків до дверей. — Окей?

Тітка Палажка мотнула головою й взялася до роботи, а після праці, як годинник вибив дванадцять, замкнула двері й сіла в трамвай число двадцять три, який саме надійшов.

У трамваї спереду сидів водій, а посередині, за пегородкою, — кондуктор. Платити треба кондукторові, бо так і той емігрант платив, як возив її до праці. Вона заплатила й сіла спереду, бо там було багато вільного міс-

ця. Ше не вспіла примоститись як слід, як до неї закричав кондуктор:

— Гов бек!

— Якто век? — обурилась. — Я ж заплатила тобі гроши, чи ні?

— Гов бек, — повторив кондуктор і замахав рукою.

— Я можу й век, але верни мені гроші, — простягнула руку.

— Сконд ти веш, же я розумем по-польську?

— Та я по твоїх очах бачу, — збрехала.

Кондуктор, старий емігрант-Поляк, пояснив їй, що ті, хто заплатив за переїзд, мусять сидати ззаду, бо спереду сидять тільки ті, що ще не заплатили.

Тітка Палажка пересіла в задній переділ і притулилася обличчям до вікна. Вона пам'ятала, що мусить їхати коло великої таблиці, на якій вусатий пан сидів на ровері з таким великим, переднім колесом (заднє було маленьке), а ззаду бігло цуценя і хвостиком махало. А далі по якомусь часі, ще вже треба добрі слідкувати, буде стояти коло стовпа з електричною лампою зелене авто на трьох колесах, без лівого заднього. Там і висідати.

Ось і таблиця видніє. Вусатий пан так само завсято крутить переднє колесо, а цуценя хвостиком махає. Проїхала ще трохи. Може з десять зупинок. Стовпли з лампа-ми стоять, а Зеленого авта щось не видно. Проїхала ще... Мабуть забагато, бо до праці так довго не їхала. Краше злізти, щоб не прийшлося потім довго йти пішки назад... А може ще трохи проїхати? Ні!

Злізла. Куди ж тепер іти?.. Ішла якась жінка. Зупинила її.

— Чи ви часом не бачили зеленого авта на трьох колесах? От так стояло біля стовпа з електричною лампою?

Жінка здивовано знизала плечима — не розуміла української мови. Почала розглядатись і побачила поліцая на другому боці перехрестя.

— Каман! — взяла тітку Палажку за руку й підвела до нього.

— Вер ю лив? — питав поліцай.

— Не розумію, що ви говорите.

Тоді поліцай прикладав руку до своєї щоки, нахилив

голову набік і почав удавати, що хропе, а сам тикає на неї пальцем.

Зрозуміла, але що сказати? Показала навмання рукою вправо. Прийшли до другого перехрестя. Поліцай зразу до таблиці.

— Тиз стрит? — показав рукою на таблицю.

Ні, не ця. Її вулиця мала інший напис. Почала шукати очима й несподівано побачила свою вулицю на другій стороні. Властиво напис... Ухопила поліцая за руку.

— Там. По тому боці висить така саміська таблиця, яка була на її вулиці.

Поліцай, очевидно, не розумів, що вона говорить, але слухняно пішов за нею.

— Бачиш? — підвела їй показала рукою. — Це — моя! — тикнула собі в груди.

Поліцай оставів. Потім перевів погляд з таблиці на тітку Палажку, знов на таблицю, зняв кашкет і почав чувати потилицю.

Тож таких таблиць з тим самим написом "Уан вей" є в місті тисячі!

— Куди була повернута стрілка? — питав на мигах.

— Не пам'ятаю.

Підвів до першого найближчого номера хати.

— Юр намбер? — знов тикнув на неї пальцем.

Зрозуміла, бо показала девять пальців і махнула головою, потім ще чотири пальці і знов махнула головою, і вкінці показала ще п'ять. Поліцай витягнув з кишені записну книжку, написав число 945 і показав їй.

— Так! — підтвердила.

У тій хвилині надіїхало поліційне авто. Наш поліцай перебалакав із тими, що сиділи всередині, і тітка Палажка опинилася в авті. Тепер почалася дивна їзда. Першим ділом підіхали до хати нумер 945 на цій же вулиці.

Це було на півночі. Погнали на південь. Теж не підходила. Переїхали на другу рівнобіжну вулицю і знов перевірили нумер 945. І ця хата не підходила. Тоді знов погнали на північ...

Поліцай вирішили, що після перевірки всіх вулиць південь - північ перейдуть на поперечні схід - захід, але

вже так зле не було, бо на восьмій з черги тітка Палажка впізнала свою хату по сусідських фіранках на вікнах та по дерев'яному відрі, що стояло на вулиці біля сходів...

Філадельфія, 1960

НАШАДОК ДИНОЗАВРА

— А це ж що? — подумала Ніна Андріївна, розглядаючи буханок житнього хліба. — Іване!.. І-ва-не!

— Шо таке, Нінусь? — пролунало з третього поверху.

— Ходи мерщій сюди! Шось покажу.

По сходах гуп, гуп, гуп... і на порозі кухні з'явилася висока постать у робочому комбінезоні, в окулярах на носі та з молотком у руці.

— Шо сталося, Нінусь?

— Подивись, який ти хліб приніс! — промайнув перед окулярами брунатний кавалок. — Ніколи не придивишся, що купуеш. Завжди приносиш до хати всяку непотріб.

— Шо ж йому бракує?

— Хіба не бачиш?.. Чекай, я оберну... А тепер бачиш?

— Цю дірку?

— Угум.

Узяв до рук, подивився на всі боки, дірку поторгав пальцем, навіть понюхав підозріле місце.

Та-ак... Це миша, або щур. Треба перевірити. Бачиш, як вигрізло?

— Він мені буде показувати... Не кажи дурниць, бо в нас нема ні мишей, ні щурів. Це ти сам такий хліб приніс. Десь у пекарні або в крамниці надгрізло.

— А я тобі ще раз кажу: треба перевірити. Хоч у нас і нема, проте могло вскочити до пивниці, скажім, через вікно.

— Та ж хліб лежав у кухні, а не в пивниці.

— Добре, добре, але ж могло воно прибігти з пивниці до кухні по сходах або через дірку під мушлею? Могло й таке бути, що через відкриті двері знадвору вскочило.

— Я дверей відкритими не тримаю. Це ти сам добре знаєш. І вікон також.

— Вікон? А хто весь час провітрює пивницю? Ти! За-

була замкнути, а воно й вскочило.

— І все я винна... А хто слідом ходить за мною і все перевіряє? Ти! То чому ж ти вчора не перевірів після мене й сам не замкнув?

— Ет... — махнув рукою. — От зараз перевірю, то сама побачиш.

Почав від кухні позамикав двері, а тоді переглянув шафи, полички, шухляди, відра на сміття... Подивився під стіл, під мушлю...

— Ну й подивіться на нього! Шукає вчорашнього дня. Миші в крамниці сидять, а він їх у себе в кухні шукає! От краще доглянь квасолю, бо мені треба шити. Така тверда, що й зубами не вгризеш. Два дні мочила й хоч би тобі ща Я тепер випробовую її в тому горщику, що має парове тиснення.

Шось зашаруділо. Наче б під холодником.

— Тсс... Чула? Перестань уже зо своєю квасолею, бо все зіпсуєш. Тепер сама бачиш, що воно сидить під холодником, а не в крамниці.

Обережно витягнув передню бляху, став на коліна, нагнув голову й заглянув під снід. У куті ворушилася сіро-брунатна купка з двома оченятами.

Ніна Андріївна стояла осторонь, але на заввагу Івана Федоровича сама нахилилася, щоб подивитись.

На плиті відізвався горщик з квасолею: пш-пшшш...

— Іване! Квасоля кипить.

— Мовчи!

Пш-пшшш... перейшло в бух- буух... бух- буух... Магічна ручка в горщику затанцювала туди й сюди, туди й сюди...

— Нінусь! — прошепотів Іван Федорович. — Я візьму якийнебудь патик і попробую дістати.

— Чекай, я зараз принесу.

Баах! — почувся вибух на плиті. Гаряча квасоля почала стріляти. Ніна Андріївна з переляку аж присіла.

— Подивись! Мабуть гума тріснула. І виключи газ!

— Якже я виключу, коли квасоля стріляє? Ще очі повибиває.

— То накрийся!

— Чим?

- Парасолею, що стоїть у кутку, або спідницею?
- Сам накрийся нею. А ти не можеш виключити?
- Не можу відійти, бо щур утече.

Ніна Андріївна хутко підпovзла до плити, простягнула руку вгору й повернула ручку від газу. Кvasоля зачаштила.

- Ти не в той бік повернула!

Запізно. Горщик затацював, зсунувся з плити, зробив у повітрі сальтомортале й впав на підлогу. Покришка злетіла, і кvasоля висипалася. Ніну Андріївну огорнула гаряча пара. Вона скрикнула й вибігла з кухні.

Іван Федорович кинувся до горшка.

Гууп! — це в коридорі щось тяжке впало на підлогу. А ж стінами струснуло!

Тр-рах!.. Бух! — щось перевернулося з грюкотом і затараbанило дріб'язком по сходах у пивницю. тра-та-та-та!..

Іван Федорович, як ухопив покришку, то так із нею вбіг у коридор.

- О-ох! О-ох! — стогнала Ніна Андріївна.
- Нінусь, ти впала?.. Чекай, поможу встати.
- Залиши! І без тебе встану. — підвелась. — Казала ж тобі: піdstели щось під цей дурний килим, щоб не єдив... Та й етажерки не хотіла ставити в коридорі. А ти, як затяvся: тут буде ефектовніше! От тепер і збирай черепки з ефектом... І чого це принесло тебе сюди з покришкою? Піди, краще, виключи газ, бо ще пожару наробыш! Та й щура треба... Чом ти його не заб"єш?

- Чим?.. Хіба кулаком...
  - Ти ж молоток тримав у руці.
  - А дійсно... Де ж я його поклав?
  - Тобі краще знати... Чи ти не міг почекати з дурним щуром, поки кvasоля звариться?
  - А ти не могла відкласти своєї кvasолі на пізніше? Тут головне зловити цю паскуду та знищити, щоб часом не rozmnoжилася у пивниці.
  - Та йди вже. Чого стoїш?
- Іван Федорович вернувся до кухні, згасив газ, зібрав кvasолю з підлоги й підійшов до щура.

— І кудою він міг влізти сюди? Якщо двері на двір були зчинені, то міг влізти в кухню не інакше, як по сходах або через дірку під мушлею... Нінусь!

— Дай мені святий спокій! — відізвалося з-за дверей.

— Я тільки одне прошу: не відчиняй двері в кухню, поки я не перевірю пивниці. Я хочу знайти, кудою він сюди вліз.

— Добре, добре... Ти газ виключив?

— Уже.

— То роби, що хочеш, бо я мушу шити.

У пивниці Іван Федорович підв'язав мішок під стелю напроти дірки, що вела під мушлю в кухні. Переїривши раз усі вікна. Випадково натрапив на щурові бубки на дівці.

— От воно що!.. Мабуть, не одну добу тут перебуває.

— подумав. — Треба калкан купити...

Через пів години пекельна машинка стояла в кухні на столі.

— Нінусь!

— Шо там ще?

— Ходи подивишся, що я придумав.

— Чорт-зна на що гроши викинув! То ти його без машинки не потрапиш зловити? Нехай вже я - баба, а ти ж мужчина!.. Дивіться на нього: щура злякався...

— Певно, що перш я сам попробую зловити. Як мені не вдастся, тоді поставлю калкан. І то там, де хліб лежав. Тільки ти не дотикайся до нього.

— Боїшся, що можу пальці відбити?

— Не тому. Як діткнешся, то на чому залишиться твій запах і щур не підійде.

— Он щооо! А ти ж його тримав у своїх руках? Продавець теж? То від вас запаху не буде, а тільки від мене? Дякую.

— Ніхто з нас не дотикається до нього, бо був замотаний в папір. Я сам витягав його з опакування оцим кавалочком паперу. Бачиш?

— Добре, добре... Я тільки хочу знати, яку принаду закладеш без свого запаху й як?

— Кавалочок хліба. І в рукавичках... Але перш попробую вигнати його з-під холодника. Може якраз ускочить

у мішок? А ти, коли боїшся, то не стій в кухні.

Іван Федорович знайшов молоток, що лежав за холодником, запасся грубим кийком і перейшов до наступу. Знов відсунув бляху й почав штурхати кийком під холодником. Шур запищав, вискочив на кухню й сховався під мушлею.

— Як я добре придумав! — радів Іван Федорович. — Тепер, братику, попадеш у мішок!

Підійшов до мушлі, нагнувся, щоб побачити, як щур полізе в дірку, і, для заохоти до самогубства, постукав кием об підлогу.

А щур? О, то хитра бестія! Не поліз у мішок, а стрибнув угору на голову свого переслідувача, перебіг по його спині і назад сховався під холодник.

А ж здригнувся Іван Федорович від щуровської тактики! Не було часу на роздумування — треба було швидко діяти. Він майже підвівся, але зачепив ногою за мушлю і розтягнувся на підлозі. Окуляри злетіли з носа, а молоток, що був у руці, описав криву і вмить припечатав далекозір до підлоги.

— Бий тебе сила Божа! Це ж тридцять долярів... А головне — як тепер їхати до роботи без окулярів? Ше коб тільки скла, а то ж і рама зломалася на самому перенісці... Тьху!! Треба калкан ставити...

На другий день раненько Іван Федорович почав перевірку від долини. Був певний, що щур сидить у мішку, якщо не прогриз його. Але мішок був цілий і... порожній!

Лобіг на кухню. Капкан лежав на підлозі защемлений та з червоними плямами. Підлога від червоних плям і слідів до холодника виглядала модерно.

— Ні нусь, ти спиш?

— А що таке?

— Ходи до кухні. Щось побачиш.

Зірвалася з ліжка.

— Дивись, що він наробив.

— Ох, Матінко Божа! То це він так забрудив? А де ж він дівся?

— Хіба не бачиш, куди сліди провадять? Під холодник. Мабуть, вже й здох. Зараз перевірію.

Шур сидів на старім місці скрівавлений і трусилося, як в лихоманці.

— Ну, як він там? — нетерпеливилася Ніна Андріївна.

— Ше живий.

— То добий його!

— Добити не так просто. Ти тільки діткнись до нього, то зараз вибіжить на кухню і все запаскудить, заки вспі-еш забити. Я щось інше придумав.

— Шо ж ти придумав?

— Я його покроплю рідиною на жучків.

— Почнеш кропити, а він так само вискочить на кух-ню.

— О, ні! Я його звідти не випущу.

Через кілька хвилин розпорощувач почав свою смертельну працю. З-під холодника піссся розпучливий писк. Ніна Андріївна затулила вуха й вибігла з кухні. У шура почалася агонія. Ше пару хвилин, і все затихло. У кухні стояв нестерпний запах. Було тяжко дихати. Іван Федорович відкрив широко двері на двір, піdnіс ще вікно для протягу й вийшов до їdalні, замкнувши двері за собою.

Коли по якомусь часі він вернувся до кухні, запах уже вивітрився. Тоді підійшов до холодника й відсунув бляху. Тут же при краю лежав здохлий щур. Узяв його через папір за хвіст і вкинув у відро з відпадками. Відро виніс на двір і поставив під кущем, а зверху накрив газетою. Тоді вернувся на кухню, навів порядок і приклікав дружину.

— Нінусь! Ходи, золотко, подивишся. Я вже прибрав.

— А де ж твій щур?

— Хочеш подивитись на мертвого нашадка динозавра? Ходи за мною.

Підвів до відра. Дивлячись з веселою усмішкою на дружину, піdnіс газеті дотори.

— Він тут лежить! — показав пальцем, не спускаючи зору з дружини.

— У відрі? — забігали очі. — Я щось не бачу. Може на споді?

Іван Федорович кинув іронічний погляд на дружину, потім на відро і... збентежено закліпав очима.

— Не може бути! Я його сам поклав ось тут зверху.

Піdnіс відро і витруси відпадки на землю.

— Де ж він? Нехай би хоч одним оком глянула на нього...

— Кажу ж тобі, що сам своєю рукою вкинув його сюди в це відро...

Філадельфія, березень 1963.

ВІДНАЙДЕНИЙ СКАРБ

— Я недавно прочитав у "Нових Днях" ваше оповідання "Процесус мастоїдеус". — такими словами зустрів мене мій кум Бурка, який перенісся з Бразилії до ЗСА на постійне замешкання. — Ви пишете, що, можливо, воєнна хуртовина змела Чобітка, бо слід по ньому загинув. А ви знаєте, що ваш Чобіток живе ще й донині?

— Як? Хіба ви його знаєте?

— Шоб не знов, то й не казав би. Я познайомився з ним під час робіт при державних дорогах. Це було на відлюдді. Вечорами ми не мали що робити, то оповідали собі різні пригоди. Між іншим, він оповів мені всю ту історію, яку ви описали в "Нових Днях". Призвіща його я не знов, тільки ім'я Максим. І жінка його називається Катерина. Так, як у вас написано. Мають теж дві дочки: Марію і Наталку. Обидві замужем.

— А ви не порівнювали написаного мною з тим, що оповідав вам Чобіток?

— Шілком покривається, тільки у вас подано скоро-чено, а він оповів мені ще деякі подробиці, яких у вас нема. Крім того я довідався від нього, чим скінчилася ця історія з духом та його скарбом. А це важне! Взагал і вся історія така небуденна, що варто поділитися додатковими подробицями з читачами. Я цього не втну, а ви можете. Я вам розкажу все за порядком, а ви занотуйте й подайте всім до відома.

— Зроблю це з охотою, — відповів я, — бо деякі читачі закинули мені, що я не дотанцював до кінця й обірвав у найцікавішому місці. Я ж мусів обірвати, бо незнав кінця, імпровізувати ж не винадало.

— Може вип'ємо пива? Свіженьке! — предложив мені Бурка.

— Вип'ю з охотою, але пізніше. Ви собі пийте на здоров'я та оповідайте, а я буду записувати. На свіж у

Голову завше краще.

Бурка відкрив одну пляшку, вилляв зміст у склянку і випив одним духом.

— Перш за все треба виправити сцену зомління Катерини в бібліотеці... — ви знаєте, що пиво в голову вдарило? Міцне!.. Отже Катерина згодом призналася Максимові, що дуже хотіла вийти заміж і шукала нагоди. Тоді в бібліотеці вона розмовляла з Максимом і Долинським. Долинський був високий та пристійний, а Чобіток - низенький і негарний. Катерина сама була маленька й вродою не грішила, тому вибрала Чобітка. Доброю притокою до зомління був череп і вона навмисне впала біля Максима. Думаю, що дальша поведінка Катерини буде тепер зрозуміла для ваших читачів. Чи не так?

— Мені самому було дивно, що вони так скоро побрались. — погодивсь я.

— А тепер я вам розкажу, чим усе скінчилося, особливо про скарб. Як все напишете, то покажете мені. Переїрю, чи не пропустили чого важного...

Це оповідання кума передаю тепер нашим мілим читачам, під назвою

Я К З НАЙШОВСЯ СКАРБ

Мрія Катерини здійснилася — вона вийшла заміж! У цьому, очевидно, багато пррабака допомогла, приобінюючи скарб. Від прибутику голова не болить і скарб не пошкодить, а щоб не захиталася психічна рівновага Чобітка, треба було ще й скарб знайти.

Призвіще пррабаки було Паспорт. Мабуть, по-біло-руському, бо українське або польське призвіще було б — Пашпорտ.

Енергійна Катерина одного дня сіла в поїзд і поїхала до Берестя, щоб знайти Яросоту. І знайшла! На Поліссі, недалеко від Берестя.

В Яросоті маєток належав до дідича Коженювського. "Моцартова" Польща, в запалі польонізації, перехристила Яросоту на Коженювку. Про це Катерина довідалася випадково в Берестю на ярмарку. Тоді була осінь, а

скарб можна було знайти тільки весною, як черешні цвіли, тому Катерина вирішила почекати до весни.

А як прийшла весна, а з нею й пора черешням цвісти, Чобітки зібрались у дорогу і в п'ятій годині ранку вже були на двірці.

До Яросоти прибули надвечір і зупинились у селянки - вдові.

— Ми хочемо відпочити на селі хоч кілька днів, — пояснила Катерина вдові. — Тут так тихо у вас, так приемно... Може тут і ліс недалеко?

— Близько. За чверть години дійдете. Це ліс нашого пана, але він не дозволяє ходити по лісі без квітка, бо в лісі багато чорних ягід і грибів. Можете збирати, скільки донесете. Квіток коштує 20 грошів від особи.

— Дякую за інформації. Оце, як ми їхали сюди, що о бачили багато фігур на перехрестях. Може й у вас вониє?

— А ж дві маємо: одна за селом біля вигону, а друга далеко за фільварком. На цій, що біля вигону, ви побачите білий хвартушок у червоні квіти калини. Це мій. Я вторік, на Навський Великдень, повісила.

— А що у вас тут цікавого, щоб подивитись?

— Хіба панський двір...

— А він великий?

— Чималий. Люди рахують, що крім садка ще має триста десятин поля та двісті десятин лісу. Є ще ставок бо маємо річку. На ставку водяний млин стоїть, але він належить до Свирида. Раніше він був панський, але дуже запущений, то пани його продали Свиридові разом із ставком. У млині водяник сидить! — пояснила притишеним голосом. — Хоч Свирид і відремонтував його і меле щодня, бо завізно, проте вночі молоти не може — водяник не дає.

— А того водяника бачив хтонебудь?

— Люди кажуть, що бачили. Вночі йти туди не можна — лякає! От так десь біля півночі, раптом всередині з'являється світло й млин починає гудіти. Здалік чути як жорна стукають. Тоді не можна заходити в млин. Як хтось не знає й везе пашню вночі до млина — може біди набра-тися. Звичайно, як хтонебудь підіде на сто кроків, млин зупиняється й світло гасне. Тоді вже ніхто не наважиться зайти в млин, бо водяник схопить і потягне в воду.

— Може це сам Свирид меле вночі?

— Ой, ні! Кажуть, що Свирид кілька разів пробував залишитись у млині на ніч, щоб перемолоти все до ранку, бо дуже завізно буває, та ні — світло саме гасне й млин перестає працювати. Раз Свирид тер, тер сірники, але жоден не запалився. Три пуделка стер і хочби що! Це тільки в місячну ніч буває. Як місяця нема, або затягнутий хмарами та дощ падає — меліть хоч до ранку. Тоді водяник спить. Без місяця він нічого не бачить. Його можна провадити за руку, як малу дитину. Тому й з води не вилазить. Бойтесь, щоб бороди не обсмикали. А в нього вся сила в бороді. Йому аби діткнутись бородою до воза чи чогось іншого. Тоді як ухопить одною рукою за воза, то й четверо жеребців не потягнуть — така сила. А потім другою рукою вхопить вас і потягне на дно.

— Хіба ж були такі випадки?

— А як же... Майже щороку хтось згине. От позаторік Талимон з Чорногузів, може чули? Вертався вночі з ярмарку попри млин. Побачив світло та й скочив на місток, бо мав мішок жита на возі, що не продав на ярмарку. Він на місток, а сам не бачить, що світло в млині згасло, не чує, що млин перестав молоти. Хотів увійти до середини, а тут перестрів його водяник та за горло, та у воду... Шойно на третій день виплив Талимон аж біля Чорногузів.

— Може ваш Талимон був п'яний та сам у річку звалився? Він же з ярмарку вертався. А з ярмарку ніхто не іде натверезо.

— Хто, Талимон? Ніколи в світі. Він міг, правда, випити, але ще ніхто його не бачив п'яним. Ніколи! Бувало, на весіллі сам дві пляшки вип'є і хоч би вам що! Hi-i-i, Талимон сам не впав. Це й заприсягтися можу...

— А хто ж бачив, як його водяник у ставок потягнув?

— Люди бачили. У нас ніхто на вітер не говорить ...
Ви напевно змучені, а я вам час забираю...

Чобітки добре виспались, бо встали біля одинадцятії, поснідали й пішли шукати заповідне місце. Шоб не викликати підозри, навмисне пішли до фільварку, а попри нього — до фігури. Вона стояла на закруті дороги, що провадила понад панським лісом до іншого села. Але їх ця фігура не цікавила і вони вернулись до помешкання.

— Може бачили моого фартушка? — поцікавилась господиня.

— Ми ще там не були бо ходили двір оглядати.

— Якже вас наші пани зустріли?

— Ми не заходили до середини. Оглянули все здалік і пішли до лісу. І фігуру бачили на закруті. У ліс не заходили, бо потомились. От відпочнемо, то ще й млин оглянемо. Може якраз побачимо вашого водяника.

— Ви не смійтесь, бо може накоїти вам лиха. Він дуже мстивий. Вдень ви його не побачите, але вночі не раз джу пробувати.

— Ми жартуємо. А от ще сьогодні подивимось на фігуру з вашим фартушком. Це може треба йти попри млин?

— А так! бо дорога тудою веде, хоч можна обійти його стежкою та через кладку на річці. Кладка добра з пурпурчам — іти безпечно... Може вип'єте молока з хлібом та медом?

— З великою охотою...

Після молока прилягли трохи, щоб відпочити, та й поснули. Як прокинулися, на дворі було темно. Годинник показував дев'ять. Ще до півночі далеко. Запалили світло.

— Може будете обідати? — просунула господиня голову в кімнату.

— А що маєте на обід?

— Курячий росіл з макаронами, трохи м'яса, вареники зі сиром...

— Добре. Давайте все! — відчув Максим, що зголоднів...

— Скінчили обід після десятої. Катерина виглянула на двір та й каже до Максима голосно, щоб господиня почула:

— Максимку! Ніч така чудова, тиха, місячна. Чутти, як пахнуть черешні... Може підемо на прохід?

— Ходім.

— Ми йдемо на прохід. — звернулась Катерина до господині. — Якщо ми забаримось, то ви не чекайте на нас і лягайте спати, бо ми любимо в такі ночі довго сидіти на дворі.

— Я залишу двері відкритими. Не потребуєте будити нас, — відказала господиня. — Як будете йти дорогою, що веде до млина, то не йдіть тепер на місток коло млина, а обійдіть його збоку. Стежкою. Ви її побачите. І просто через кладку на другий бік. А там стежкою знов на дорогу.

— Добре. Дякуємо за пораду...

Чобітки взяли презентовий мішок і вклали до нього заступ. Тоді перехристилися. Максим узяв мішок під пахву а Катерина електричний ліхтарик у руку і пішли шукати скарб.

Повний місяць заливав своїм сяйвом всю околицю, а черешні так гарно пахли... Максим подивився на годинник — доходила одинадцята. Треба ще одну годину чекати. Повернули до фільварку...

Село вже спало. Де-не-де гавкали собаки. Вітру нема. Пересиділи пів години під парканом у траві. На своїм мішку.

Виходили з хати спокійно, але чим ближче до мети, тим більше зростало напруження.

— Шось мені лячно стає, — прошепотіла Катерина.

— Більш, як пів години, нам ця виправа не забере.

— Я не за скарб боюся, а за той млин.

— А ми його обминемо. Через кладку, як казала господиня.

— Обминемо, а все-таки...

А млин вже недалеко.

Ішли, побравшись за руки. Так менше страху.

— Десь тут мусить бути стежка. Ти добре дивись! — попереджала Катерина.

— Та дивлюсь, але щось не видно.

А млин все ближче. Он і місток видніє...

— Вернімся назад. Може ти пропустив стежку...

Вернулись. Ішли помалу. Назираючи.

— Ось де вона! — мало не скрикнула.

Завернули на стежку. Пройшли трохи й показалася річка. Шось плюснуло. Мабуть, риба.

— Іди попереду та добре дивись! — наказувала Катерина.

— Іди, краще, ти. У тебе бистріші очі. — не погоджувався Максим.

Боялися обое, хоч і обходили млин. У кожного нуртувала думка: а може на кладці водяник чекає?

— Як тобі не стидно! А ще й мужчина...

Це заділо Максима. Непомітно перехристився й відажно пішов попереду. От і кладка. Вхопився за поруччя, присів, розглянувся, чи не видно водяника, підвівся й рішуче ступив на кладку.

— Ходи за мною, не бійся! — підбадьорував Катерину, хоч у самого руки тряслися.

Перейшли кладку. Нічого. Пішли вперед по стежці. От і дорога видніє. Катерина оглянулася з цікавости. Зір упав на млин.

— Максимку! Світло в млині.

Чобіток здригнувся. Й напружився.

— А ти чуеш, як млин гуде?

Це ще більше збентежило Катерину.

— Максимку, вертаймось назад. Може завтра пошукемо?

— Я мушу йти до мети! Та й вертатись назад треба попри млин...

Приспішено дійшли до перехрестя. Видалось, наче б то хрест збільшився, витягнувся вгору, а на ньому щось біле заворушилось.

— Максимку, не бійся! Це фартушок господині.

— Фартушок? Так, так... Я й не подумав.

— Котра година?

— Дві хвилини по дванадцятій.

— Пора починати. Міряй кроки від фігури. Не збільшуй і не зменшуй. Іди нормально й рахуй десять. А це ж як ти став? Повернись обличчям до місяця!.. Іди просто на нього і рахуй.

Максим перехристився й пішов помалу. Рахували разом.

— Стій на місці! Бачиш, де тепер тінь від твоєї голови? Зараз я позначу... А тепер копай тут.

Чобіток вийняв заступ з мішка й поплював руки.

— Ша-ша-ша... — почутося в повітрі.

Заступ вислизнувся з рук і впав на землю. Катерина від страху присіла.

— Може сова... — перший схаменувся Максим.

Шось плюснуло біля млина. Почули виразно. У Максима виступив піт на чолі. Врешті Катерина отямилася.

— Копай скорше! Треба закінчити, бо я не витримаю.

І праця закипіла. Ще кілька взмахів і заступ стукнувся об щось тверде.

— Здається, дістав. А може це тільки камінь?

Копнув ще пару разів довкола.

— Чекай, Максимку, не копай. Я сама подивлюся.

Нагнулась і намацала невеличку скриньку.

— Може посвітити тобі?

— Чи ти здурів? Шоб люди побачили? Досить, що в млині світиться... Дай мені заступ!

Пошпорталася трохи й витягнула маленьке, дерев'яне пудло. Зраділий Максим вхопив пудло в свої руки. Шось всередині забряжчало.

— Та не труси скринькою, бо ще хтонебудь почусе! Де наш мішок? Давай вкладемо тихенько... От так. А тепер засип яму і заступ поклади назад у мішок. А ліхтарку я сама буду тримати в руках.

Максим робив все машинально, час до часу споглядаючи вбік млина.

Шось зашаруділо в кущах.

— Гrrrr... гrrrr...

— Фю, фююю!.. Куций, сюди! — хтось покликав пса.

Максим закинув мішок на плечі. Катерина рушіла вперед, приспішуючи ходу.

— Не біжи! — зашепотів Максим. — Може собака прибігти, як почусе, що хтось утікає. Йди помалу...

А як вони верталися, як ішли через кладку і що тоді робилося в млині — ніхто з них не пам'ятав. Шойно в кімнаті прийшли до себе

На другий день рано повідомили господиню, що мусять спішно вертатись додому, бо забули одну річ зробити вдома.

— А ви бачили вчора мій фартушок на фігури?

— Певно, що бачили. Дуже гарний... Це може ви самі вишивали?

— Сама.

— Чудові взори...

Хутко спакувались і від'їхали.

Шо ж було в таємничій скринці? Вони висловлювали різні здогади, проте відкрити не наважились прилюдно і щойно як увійшли в свою хату та затулили вікно в кухні, бо вже був вечір, узялися за скарб.

Скринька відкрилася досить легко, бо не замикала-ся на ключ, а була тільки обвязана тоненьким дротом. У міст її складався з двох перстенів: мужеського кривавим рубіном і жіночого з блакитним діамантом, та всіх золотих монет.

Перстені приміряли. Обом пасували, як на замовлення. Катерина на радощах поцілуvalа свого Максимка кілька разів, після чого добре повечеряли та й полягали спати, бо обое були зморені.

Десь біля півночі Максим обудився від якогось шемання. Місяць дививсь у вікно й кидав своє проміння на голову щасливця.

— Процесус мастоідеус... процесус мастоідеус...
.. — почувся знайомий оклик. — Розбий скриньку... дзві..
монети... мою голову на місце... Чуеш? Поклади голову
на місце...

Шось війнуло на Максима, наче б вітер пройшов, і фіранка на вікні заколивалась. Все стихло й місяць сховався за хмару.

Максим кілька разів повторив у думці підказані слова і... заснув.

На другий день вони розбили скриньку й знайшли ще дві золоті монети.

Того ж дня череп прабабки помандрував на кладовище. Той самий сторож закопав його, в їх присутності, майже на тім самим місці, де раніше спочивав.

Дух прабабки більше Чобіткам не докучав...

Філадельфія, 1964

МОНАХ

Той, хто завітав колинебудь до Володимира Волинського, напевно бачив там велику, муровану церкву - катедру св. Успіння. Вона стоїть на високому, правому березі річки Луги, що тече серед широкої долини. Це недалеко від давнього замку волинських князів.

Переказ твердить, що катедра була побудована ще в дванадцятому сторіччі князем Мстиславом Із'яславовичем. Це дійсно монументальний свідок нашої бурхливої та славної минувшини, оригінальний пам'ятник княжих часів!

Кілька лихоліть та пожарів перейшла катедра, але встоялась і до нині. Існує теж свіжий переказ, що в катедрі було видіння, але перш опишемо саму катедру.

Там було два входи: від заходу - головний і від півночі - запасовий. Останній рідко коли вживався, хіба що в літі під час великих свят та архиерейської Служби Божої.

Східня сторона катедри закінчувалася в середині трьома великими апсидами. Найбільша була середня. Вівтар був відгороджений від решти церкви високим, муріваним іконостасом, не сягавши однаке до стелі, і був переділений на три частини в місцях сполучення апсид. У південній частині містився малий вівтар з одними тільки Шарськими дверима, без дияконських, та входом з головного вівтаря; в північній - жертівник, призначений для головного вівтаря, і ризниця.

Північна частина не мала виходу на церкву. До неї, як і до південної, входилося збоку через головний вівтар.

Середню частину займав головний вівтар. Він був таким просторий, що міг вмістити свободно п'ятдесят священиків. На середині вівтаря, біжче до Шарських дверей, стояв престіл, а за ним, на віддалі, було вміщене гране місце, побудоване в середній апсиді амфітеатром на чотири чи п'ять широких сходів, покритих гарними килими.

мами. Посеред амфітеатру, на верхній плоші стояло широке крісло - трон для єпископа.

Вівтар мав одну цікаву особливість: увійти до середини без ключів було неможливо, тоді як із середини євтаря всі двері відкривалися свободно.

У часі від 1920 року до 1924 року настоятелем катедри був о. Арсеній Бордюговський. Не зважаючи на свої сімдесят чотири роки, о. Арсеній був досить бадьорий. Можливо тому, що провадив спокійне життя і ніколи не переймався власними турботами.

Це був ідеальний священик. Тихий, безкорисний, переповнений християнською любов'ю до близнього, він завжди, в погоду чи негоду, спішив із допомогою до всіх, хто її потребував

Одного гарного, весняного ранку, а це було на Світлому тижні, о. Арсеній встав трохи раніше, щоб відправити замовлену заупокійну Службу Божу. На нього вже чекали біля катедри Сторож Василь. Процюк не кваплячись відімкнув двері, зайшов до середини разом з о. Арсенієм, позасвічував необхідні свічки, роздмухав кадило і вийшов.

А на дворі тепло, соняшно, повітря чисте й запашне, та й пташки співають.

- Пересиджу тут на сходах, - подумав Василь. - Там і без мене обійтуться.

У церкві залишились ті, що замовили Службу, та о. Арсеній. Була вже сьома година ранку, як люди, після відпусту, пішли додому. О. Арсеній вернувся у вівтар, зачинив за собою тільки Щарські двері, бо дияконські були закриті сторохом ще на початку, поклав хрест на престол і пішов у жертівник спожигти св. Дари та відчитати молитви після Причастя.

Між іншим, о. Арсеній добре пам'ятав, що всі троє дверей в іконостасі були зачинені, бо він не любив, як хто ходить по вівтарі під час його моління.

О. Арсеній спожив св. Дари й почав молитися. Втім відчув, що ніби у вівтарі знаходиться хтось чужий, але свідомість, що всі двері замкнені та що без ключа неможливо відкрити їх ззовні, трохи заспокоїла його і він молився далі. Проте відчуття присутності когось чужого нуртувало його і вкінці перейшло в упевненність.

Знервований, що йому інерешкоджають, о. Арсеній перевав молитву й пішов у вівтар, щоб перевірити та наочно переко-

натись, що він помиляється, бо там нікого не може бути.

Увійшов і... завмер.

На горнім місці стояла висока, худа, закаптурена, з чотирма в руках постать схимника. З-під каптура звисала біла, довга, майже до пояса борода, а в прорізах блищали гострі очі, звернені на нього. О. Арсеній відчув, як мороз пройшов по його спині. Хвилинку постать стояла нерухомо. Тоді монах підніс праву руку й простягнув до о. Арсенія вказуючий палець.

— Пам'ятай день 18-го серпня! — пролунав дивний, дуже приемний, чіткий голос.

Рука схимника опустилась і привид сник, наче розплівся в повітрі. О. Арсеній перехристився й почав проказувати "Нехай воскресне Бог". Це привернуло рівновагу духа й він докінчив свої молитви.

Виходячи з катедри, о. Арсеній побачив на сходах стороною Василя.

— Чи не заходить до церкви який монах під час Служби Божої?

— Ні, прошу батюшки. Крім людей, і з замовили Службу, ніхто не заходить до середини. Я весь час був тут на сходах і нікуди не відходив.

О. Арсеній більше не питався. Зрозумів, що ця поява відносилася виключно до нього. Про своє видіння оповів лише своїй дочці. Відтоді любов до близнього ще більше розцвіла в його серці — усвідомив правдиву істоту любові.

Надійшло вісімнадцяте серпня. У сьомій годині ранку, вже приготований в далеку путь, о. Арсеній тихо заснув навіки. Обличчя його було ясне й блаженна усмішка спочила на устах.

Філадельфія, 22 грудня 1962

З Д О Б У Т Т Я К И Є В А

Осінь 1918 року. З невеликою сумою грошей та "атеста - том зрілості", по закінченні гімназії, я вирушив до Києва п о вищу науку.

Гайбільше імпонував мені Університет свя Володимира, проте, для певності, я подав заяву ще до Політехнікума та до Комерційного Інституту.

Першим прийняв мене Комерційний Інститут. Політехнікум відкинув, бо приймав тоді лише "п'ятирічників", а мій атестат мав, крім п'яточка, ще й чвірки.

Останнім був Університет. Прийняли мене на математичний відділ фізико-математичного факультету, хоч я просив с я на хемічний. Під час авдієнції, ректор запевнив мене, що коли буду мати гарні успіхи на математичному, то він переведе мене на хемічний відділ. Я погодився й зрікся Комерційного Інституту.

На Кузнечній вулиці під ч.21 містився гетьманський штаб четвертого корпусу. Там, при канцелярії, влаштувався мій добрій, нині вже покійний, колега з гімназії, Олександр Долинський, що вступив до того ж Університету разом зо мною, на медичний факультет. Він спав у канцелярії, а харчувався в штабовій їdalні. Працював у штабі за рознощика пошти.

Кілька ночей переспав я у Долинського, а потім знайшов для себе на тій же вулиці під ч. 10, квартира 37; маленьку кімнатку без вікна, тому в ній день і ніч горіла електрика.

Власниця квартири мала молоду служницю, зовсім неграмотну. Я домовився, що за кімнату буду платити лекціями для цієї служниці.

По короткому часі до моєї кімнатки власниця вселила ще одного співмешканця, хоч для мене самого там було тісно. Це був мовчазний хлопець, старший від мене на пару років, називався Годік, єврей з походження. Тепер мені доводилося про - сто з дверей лізти на ліжко й сидіти на ньому, підсунувши но -

ги під стіл, що впритул стояв між нашими ліжками.

Годік часом відзвивався до мене, але завжди якось загадково, з натяками на щось, чого я ніяк не міг зрозуміти.

— Конспіративна людина! — думав я собі.

Політика тоді мене не цікавила, тому й не було потреби розкохіпшювати його. Він зінав, що я студент. Чим Годік к займався — я не зінав, бо він нічого про себе не казав, а розпитувати не випадало.

Це був час, коли гетьманська влада арештувала Симона Петлюру. Цю новину, до речі, приніс мені Годік одного вечора. Дати я не пам'ятаю, але пригадую, що Петлюра сидів у в'язниці два чи три тижні. Як його випустили, на селях почався рух і таємна мобілізація. Так мене поінформував Годік.

— Не розумію тебе, — сказав я Годікові, (ми були з ним на "ти" з першого дня), — чому це "таємна" мобілізація? Мобілізація завжди явна.

— Це вже залежить від того, хто її переводить, — відповів Годік загадково.

— А хто ж може у нас переводити, як не гетьман?

— Інша влада... Була ж у нас царська, потім Керенсько-го, далі Центральної Ради, тепер гетьманська, а поруч — німецька, або навпаки: німецька, а поруч неї гетьманська...

— Тоді виходить, що німецька?

Годік розсміявся.

— Скажу тобі відверто, що селяни німців не хочуть, та й з гетьмана невдоволені.

— Хто ж тоді?

— Скоро сам побачиш! — відповів таємничий замовник.

Через два тижні після звільнення Петлюри, почалася облога Києва військом, на чолі якого стояв... сам Петлюра.

Гетьманська влада наказала мобілізацію студентів, які вже служили перед тим в армії. Студенти запротестували й скликали мітинг, що мав відбутися в університеті. Почали сходитися студенти з усього Києва. У відповідь влада замкнула університет. Випадково була відчинена фіртка до Ботанічного саду. Всі туди. А нас зібралося кілька тисяч!

Почався мітинг у саду. Деесь і бочку дістали, з якої почали промовляти. Рівночасно роздали летючки, в яких з'якалися всіх підтримати якийсь нікому невідомий новий Уфімський уряд.

Шо ж то за уряд?

І де – Київ, а де – Уфа!

Резолюції схвалили оплесками й вирішили влаштувати мирну демонстрацію: перейти походом Бібіковським бульваром до Комерційного Інституту, а далі до Політехнікуму та Вищих жіночих курсів, після чого похід мав бути розв'язаний.

У той час, як головна маса поверталася з Володимирської вулиці на Бібіковський бульвар, навпроти рогу зупинилася тягарова машина з військом. Підвівся молодий офіцер і крикнув до демонстрантів:

– Разайдісь, сволоч! Раз... два... три... Плі!

З тягарівки посыпалися рушничні стріли. Стріляли просто в студентську колону. Тоді забили дванадцять студентів, у тім числі дочку професора Єгорова, а вісъмох - поранили.

Студенти розбіглися. Багато стали в чергу перед поштою, ніби купити значків і тим підтвердити свою непричетність до демонстрації.

Пройшло ще кілька днів і розпочався наступ на Київ. Спочатку били гармати. Пригадую, що тоді поцілили дім мільйонера Терещенка. Потім і кулемети відізвалися та рушничні постріли. Рух на вулицях завмер. Годік зник ще кілька днів перед наступом і більше не показувався.

Уздовж Кузнечної вулиці, де я мешкав, тягнувся бульвар. Там і лавки були, на яких ми з Долинським не раз відпочивали. Мені прийшла думка, що Долинський тепер у небезпеці. Треба було забрати його до себе, бо могли петлюрівці обстрілювати штаб. На нашій вулиці військового руху ще не було. Я швидко зодягнувся й побіг до штабу.

Долинський багато речей не мав. Частину майна замотав у ковдру, другу частину я зав'язав у коці і ми спокійно перенесли все до мене. Долинський зайняв ліжко Годіка.

– А ти знаєш – рантом схопився Долинський, – що я забув у штабі свій череп! Я ж не можу вчитися без нього .... Мушу принести! Хочеш піти зо мною?

Я погодився.

Вийшли на вулицю, а там вздовж бульвару, з боку Маріїно-Благовіщенської вулиці почали лунати постріли. Ми вбігли на бульвар. І от що дивно: коли пролітає біля нас куля і з свистом – неприємно стає, наче джміль хоче сісти на тебе, а як та куля трапляє в дерево – стає смішно. Кляп! Наче б ка-

вальчик болота, або тріска стукина об дерево.. Кляп! -
Весело.

Ховаючись за дерева, ми зробили кілька кроків уздовж бульвару і ми вже напроти штабу.

- Що, йдемо? - спитав Долинський.

Саме стрілянина вщухла.

- Треба перебігти, поки не стріляють.

Ми пригнулися, визирнули крізь дерева і... на вулицю. А до штабу всього десять кроків!

Долинський високий. Йому тільки п'ять кроків. Це для мене десять... Побралися за руки. Шоб не розлучатися.

- Біжимо? - спитав він.

- Певно!

Сьогодні я може б і не ризикнув із-за якогось черепа, а тоді? Мені ж було всього вісімнадцять років! І в огонь поліз би без надуми...

І не зогледілись, як уже трималися за клямку від дверей штабу.

А тут кулі зачестили біля нас: вью!.. вью!.. вью! І все в одвірок. Мабуть, побачили нас, але не поцілили. Ми вскочили до середини й примкнули двері за собою.

Долинський витягнув з-під військового ліжка, на якому спав, свій череп і в мішок. Забіг до юальні. Побачив, що нікого та немає, і за харчі з буфету та теж у мішок:

- Ходім!

Ми до виходу, а назістріч військовий писар, що працював у штабовій канцелярії.

- Куди, хлопці? Почекайте! Я щось маю...

Витягнув з кишені пляшку.

- Правдива миколаївська! Маєте в що наляти?

- Ні, не маємо. Хіба в буфеті?

- Дурне! Тягніть з пляшками по черзі.

Хміль відразу вдарив у голову. А тут ще кілька писарів прибігло. Ніби довідатися про ситуацію. За пару хвилин пляшка була порожня.

- Ходім спати! - закинув Долинський мішок на плечі.

Відчиняємо вихідні двері, а там двоє з рушницями. Один - військовий, другий - студент.

- Назад! Вихід заборонений.

Прийшлося вертатись до середини. Канцеляристи прибува-

ють. Всіх впускають свободно, тільки вийти не вільно. Ми в же довідалися, що це петлюрівці оточили штаб.

Хтось пустив поголоску, що нас відвезуть до Лук'янівки.

— Якого чорта ми прийшли по цей дурний череп, тепер дозведеться ще й свого власного позбутися! — забурчав Долинський.

Ситуація досить неприємна.

Пройшло пару годин. Відчули голод.

— Ти маєш щось з "їсти"?

— Та маю, але не випадає при всіх витягати з мішка...

Зрештою, чекай: здається, тут уже є хтось з буфетчиків. Я раз спитаю.

Вернувшись.

— Ходи за мною. Там готують їжу для всіх заарештованих.

* * *

В ідалльні гамірно. Самовар кипить, а на столі — королівські оселедці. Є й цукор до чаю. Тільки хліба обмаль.

Після вечері поставили всіх у чергу. Увійшло двоє старшин.

— Приготовте ваші документи!

Почалася перевірка. Негайно з військових писарів почали формувати відділ, щоб відіслати до Посту Волинського. На фронт.

— Ви як сюди потрапили? — підійшла черга до мене.

Я пояснив, що прийшов до колеги.

— В армії служили?

— Ні ще. Замолодій.

— А скільки вам років?

Вісімнадцять... Я мешкаю напроти. Черезвулицю. Дім номер 10, квартира 37.

Подивився уважно й усміхнувся.

— Гаразд. Можете йти додому.

Я не міг цим задовольнитись.

— А може йти зі мною мій колега? Бо тепер він мешкає в моїй кімнаті.

Старшина перевірив документи Долинського, що стояв зараз же за мною, дещо розпитав і теж відпустив.

Ми вийшли на двір. Вартові не затримали нас. Долинський тримав мішок з черепом та харчами за плечима. Ніхто не перевіряв і навіть не спітав, що ми несемо. На вулиці панувала тишія.

Господиня зустріла нас радісно. Ще не спала, чекаючи нас, хоч було вже після дванадцятої ночі. Казала, що дуже потерпала за нас. Навіть вечерею почастувала, хоч я не харчувався у неї.

На третій день з'явився Годік у військовій шинелі з синьо-жовтвою стрічкою на грудях.

— Де ж ти був?

— А ми здобували Київ. Тепер він наш...

Філадельфія, 4 травня 1967

ШЛЯХ ДО ОБРУЧКИ

Літній вечір. Пасми проміння. Річка. В очереті риба пле-щеться. Зіна на березі. Рученята в траві. Правий черевичок збоку. Волосся розкуйовдане. Зір на обрій.

Юрко під деревом. Руки схрещені. Брови зведені. По з а Наполеона. Зір на річку, а думки на Зіну.

Зіна підвідиться й падає. Вдає. Загачило. Юрко подає руку. Зіна спирається й встає. Рука в руці. Її погляд з усмішкою. Юрко прояснюється. Вихор думок і... різкі рухи. Зіна пручаеться.

— Кохана!

— Пустіть! Шо ви м-м-м...

Поцілунок. У відповідь — поличник.

Відпускає. У погляді докора. Крок убік, відвертається й відходить. Помалу. Слух напружений.

Вона також уперта. Не кличе. Взуває черевичок. Гре бі-нець працює нервово. Зір через плече. Не видно. Струшує ку-черями та... в протилежний бік. Нехай доганяє...

Замість сну — вся ніч у сльозах...

Юрко та Василь. Приятелі ще з гімназії. Нараджуються. Пляшка оковитої, хліб і солоні огірки. Шойно коньяк звалиє...

Два дні павза...

Надвечір у парку. Зіна на лавці. У руці книжка. Чиясь хода. Василь.

— Сідайте! — відсунулася.

— Читаєте?

— Мопассан.

— Люблю... Сьогодні чудовий фільм.

— Де?

- В «Обеліску». Підете?
- Хіба з вами?
- Очевидно. Коли?
- Хоч би й зараз.
- А я бачив Юрка. Нервується. Цигарка за цигаркою...
Почервоніла. Вигляд байдужий, а цікавість нуртує.
- Це мене не цікавить.
- Мені здається... він закоханий
- Можливо. Чимало гарних дівчат, — спідня губа викривається.
- Згадував про вас.
- Про мене багато згадують. Так кажуть... А який фільм?
- Про кохання.
- Гм...

У кіні. Фойє. У кутку — Юрко. Зіна червоніє. Удає, що не бачить. Юрко підвіодиться з усмішкою.

- Добривечір! І ви сюди?
- І ми сюди, — відповідає Василь. — Заждіть хвилинку!
Обое мовчать. Василь вертається.
- Знайшов два місяця вкупі. Ходіть за мною!.. Ось тут. Я ще до Віри на хвилиночку...

Віра — симпатія Василева. Обое усміхаються...

Юрко проводить Зіну додому. Під ручку... Обіцяє прийти післязавтра.

Юрко в новому убранині. У руках — троянди. Вигляд уроочистий. Зустрічає мама. Її мама. В ідалльні кілька знайомих — свідки про запас.

Обід кінчається. Її батько встає й оголошує заручини.
Юрко дістает перстень (з кишені) та надіває Зіні на палець.
Діамант грас. Загальне захоплення. Поцілуночок на підтвердження. Без полічника. Шампанське...

Філадельфія, 1963

НАДІЙНА ОХОРОНА

Рік 1942. Волинь, Німецька окупація. Семінар для дяків у Луцькому. Грицько та Василь – учні. Обоє в рясах. Приходять на двірець. Біля поїзду – німець з багнетом.

- Куди?
- До Рівного.
- В який справі?
- Відвідати рідню.
- Перепустки!
- Не бачите, хто ми?

Пропустив.

Грицько та Василь на двірці в Рівному. Так само контролю.

- Куди?
- До Луцького.
- Документи!

Показують українські довідки.

- Мало. Перепустки!
- Не бачите, хто ми?
- Раус!

Грицько та Василь на шосе до Луцького. Пішки.

- Гаряче! Може ряси посцидаємо?
- Ні, Гриць! Ряси – наша охорона.
- А отже не пустив?
- Дурний німак.

Наздоганяє підвода. Батько з сином.

- Куди, батюшки?
- До Луцького.
- Далеченько... Сідайте!

Пару кілометрів мовчанка.

- Кляті німаки – починає Грицько. – Ми навмисне повдягали ряси. Сюди пустили, а назад – зась.

— То ви не батюшки?
— Hi-i-i.
— Тпруу!.. А ну з воза! Я думав — батюшки... Та скорше,
а то як звезу батогом...

Філадельфія , 1963

ПРОБА СКОРОСТИ

П'ята вечора. Інтенсивний рух — з праці всі кваплять ся додому. На розкладі їзди — експрес щодві хвилини, а в дійсності — жадного. Платформи переповнені.

- Коли відійшов останній експрес?
- Двадцять хвилин тому.
- Шо ж сталося?
- Мабуть, безпечники перегоріли...
- Водій пішов перекурити...
- Замість сигарети — сигара, — хтось жартує.
- Га-га-га!
- Задовго на сигару. Мабуть, в іншій потребі.
- Ги-ги-ги! — сміються з дотепів.
- Оплату підвищувати вміють, а вдовольнити не можуть.

Гудок. Надходить експрес. Море забушувало. В ідкрили двері. Четвертина сіла, а решта стоїть. Ще втискаються. Ми-нає десять хвилин.

— Санаваган! — кленуть темні окуляри. — Чому ж тепер стоїмо?

- Безпечники перегоріли.
  - Водій перекурює!
  - Це ж що? На кожній зупинці?
- У двері протискується службовий кашкет.
- Увага! ПіTiCi переводить пробу скороості.
  - То чому пів години стоїмо на одному місці?
  - Експрес іде без зупинки аж до Іри Евеню, — пояснює службовий кашкет, не відповідаючи на завваги. — Потребуючих висісти по дорозі, прошу перейти до поїзда напроти.

Кашкет переходить до другого вагона. Дехто виходить ..
Минає ще вісім хвилин...

Експрес шарпає з місця й публіка на підлозі. А пакунки — на чужих спинах, колінах, головах, а то й під лавками. Майже всі пакунки міняють форму. Швидкість нарощає. Вагони —

як пароплави. Особливо на закрутках. Дехто зблід. Щепочутъ молитви. Христяться. Загальне ойкання та писк дівчат...

А вислід? Заощадили... д в і хвилини!

Філадельфія, 1963.

Д Р А Г О В И Н А

— Чує мос серце, що Антон у же не вернеться...

— Та що ви, пані Лиманська, як можна так казати? В ін же лікар. В окопах не сидить, а лікує десь у запіллю. Пошта, мабуть, не доходить, бо взагалі з тою поштою...

— Шо ж може пошта зарадити, як його в живих нема?

— Це ще не відомо... А може австріяки наскочили десь збоку і весь шпиталь у полон забрали? Якже він тоді може вістку про себе подати?.. А от недавно писали, що німці санітарний пункт захопили. Хіба австріяки не могли це саме зробити?

— Та де там, пані Вертина! Шпиталь не так легко захопити. Він далеко від фронту... Ви самі подумайте, як я можу потішати себе, як майже щоночі сниться та все просить: "викопайте мене!"? Налевно був близько фронту, а там його граната засипала, або щось інше сталося...

— Прошу пані, листоноша! — вбігла служниця.

— Нехай зайде сюди!

— Телеграма зі штабу! Прошу розписатись.

Дріжачі руки відкрили таємничу коверту. Лаконічна суха відомість: "Капітан Антон Павлович Лиманський пропав без вісті".

Папір вислизнувся й впав на підлогу. За ним — дві сльози. Вертина нагнулась і очами схопила зміст.

— А не казала я вам, що могли австріяки в полон забрати? Так про всіх полонених пишуть. А ви вже й поховали.

— Ні, пані Вертина, пропав без вісті — не завше полон. Найчастіше, це смерть у таких обставинах, де нема можливості ствердити її.

— Ну, це ще вилами по воді писано! А ми от зараз у Червоному Хресті запитаємося. Ворог теж має його відділи, а воно всі порозуміваються між собою.

— Я не перечу — попробувати можна ніхто цього не забороняє, тільки я сумніваюсь, чи що вийде з того. Це безнадійна

справа — мертву людину ніхто в полон не бере...

Червоний Хрест відповів, що в списку полонених капітана Лиманський не рахується...

* * *

До школи в Костриці, де був маєток Лиманських, прислали нового вчителя, поляка Раковського, людину освічену та виховану, бо негайно, по влаштуванню, зложив візиту Лиманським.

— Співчуваю вашому горю, пані Лиманська! — потішав він довідавшись про долю її сина. — Тим більше, що й я втратив на війні свого брата. Нічого не вдіємо — війна! А на війні різно буває. Там життя дешеве... Те, що він пропав без вісті, не означає, що вже вмер. Тут сорок відсотків за тим, що живе, тільки невідомо, де перебуває. Часто буває, що сорок переходятять у сто.

— Або в нуль, пане Раковський!

— Очевидно... Я не впевняю... А скажіть мені, пані Лиманська, чи не міг би я допомогти вам довідатися про його долю?

— А це ж як?

— Дуже просто: викличемо його дух!

— Його дух? Ви жартуєте?

— Ні, пані Лиманська, кажу цілком поважно.

— А як він ще живе?

— Тоді не відповість і ми можемо викликати іншого, який нам все скаже. Як дозволите, то це ми попробуємо наступним разом, бо зараз я нічого не маю при собі.

— А що ви потребуєте мати?

Небагато: кусок твердого картону, аркуш чорного паперу та аркуш білого, три цвяшки або три шпильки з головкою, трохи клею і віконне скло — одну шибку.

— Тільки всього? Це не багато. Я все маю й зараз при несусь.

— Нехай вже сільські баби, але вам, пане Раковський, я дивуюсь. — обізвався Лиманський. — Людина освічена, а відриеть у духи! Це ж парадокс...

— Як зіткнетесь з ними колинебудь, то й самі повірюте, пане Лиманський! Шоб духи не існували, то я б і не згадував про них.

— Я в духи не вірю.. Людина вмерла, тіло розклалося й кінець усьому. А ви так упевнясте, наче б дійсно бачили їх.

— Тільки тіло розкладається, пане Лиманський, але не душа. Вона ніколи не вмирає.

— Скажіть по правді: ви бачили духов на власні очі?

— Як вам сказати...

— Я тут щось принесла. Подивіться, пане Раковський, чи це все надається для ваших експериментів?

— Дуже вам вдячний, пані Лиманська! Думаю, що ми щось зробимо.

Учитель вирізав з картону довгу стяжку, зложив її в формі трикутника і склеїв кінці. Трикутник накрив чорним папером, теж вирізаним у формі трикутника, тільки більшого, боки загнув під спід до середини й там приkleїв до стінок трикутника. Зі споду позасаджував у кути по одній шпильці, що мали служити за ніжки трикутника. Зверху, в однім із кутів, наклеїв білий хрестик з паперу.

Окремо, на білому аркуші, намалював два великих кола, одне всередині другого на відстані біла півтора інча. Між колами, довкруги аркуша, вписав абетку так, що вона виповнила весь простір між ними. У самій середині аркуша написав слова: так, ні, живий, мертвий та цифри від 0 до 9. Цей папір поклав на столик і прикрив зверху віконною шибкою, а на шибці поставив трикутник на шпильках.

— Тепер усе готове. Чи я можу попросити ще три воскові свічки?

Принесли. Раковський запалив.

— А на закінчення наших приготувань, прошу погасити лямпадку.

— Цього я не дозволю! — запротестував Лиманський. — Хіба ж ви не бачите, що вона горить перед образом Божої Матері?

Раковський знизив плечима й запросив жінок до столика.

— Прошу покласти пальці одної руки на ребра трикутника так, щоб наші руки дотикалися одна до другої крайніми пальцями та творили замкнute коло... Дуже добре!.. А тепер прошу всіх утримувати повний спокій! Як буде потреба щось сказати, то тільки я буду говорити. Добре?

Запанувала тиша. Лиманська кашлянула.

— Мамо, тихо! — обізвалася Тамара.

Знов настала тиша. Раковський обвів очима учасників сенсації, кинув погляд на Лиманського, що притих у кріслі, і в розчісто виголосив заклинання по-латинському. Тільки скінчив, як у кімнаті зірвався вітер і погасив лямпадку.

Усі переглянулися здивовано та з острахом, але мовчали. Нараз тишу перервав Лиманський.

— Чому вікно не замкнули?

Підійшов сам до вікна.

— Ні, вікно замкнене... І фіртка теж... Дивно, де ж це вітер узявся?

Не одержавши відповіді, він, схвилювано, сів у крісло. І знов настала тиша. Втім пролунав владний голос Раковського:

— Дух Антона Павловича Лиманського з'явися!

І хвилини не пройшло, як всі відчули, що трикутник під пальцями трішки пересунувся. Тамара відрухово причавила його пальцями. Це завважив Раковський.

— Не затримуйте трикутник! Нехай пересувається, куди хоче, — прошепотів Раковський. — Зараз я буду ставити питання, а ви всі мовчить.

Знов трикутник зрушив з місця й почав пересуватися по склі. Кінець білого хрестика показав по черзі чотири букви: "Я т у т".

— Духу, чи ти живий?

— Ні.

— Ти забитий?

— Ні.

— Де ж ти загинув?

— На Поліссю.

— Де ти лежиш?

— У драговині.

— Подай докладнє місце, де твоє тіло лежить!

Дух подав волость і село та напрямок за селом.

— Нас двоє. Шукайте гаками. Викопайте мене. Мені тяжко. Моліться за мене. Більше не турбуйте.

Трикутник забігав по шибці, нічого не показуючи, і зупинився.

— Дух відійшов! — проголосив Раковський і перервав коло.

— Шкода, що перервали! — не витримала Тамара. — Я сама хотіла дещо спитати.

— Не можна, панно Тамаро. Дух сказав ясно: Більше не

турбуйте!

— Добре. Я з тим погоджуєсь. Але хіба ви не можете викликати іншого духа?

— Певно, що можна. А кого б ви хотіли?

— Нашого покійного дядька Степана Лиманського.

Лиманський поворохнувся в кріслі й закашляв, але мовчав.

— Про що ж ви хотіли запитати?

— Як Антон попав у драговину та чим скінчиться війна?

— Добре. Попробуємо ще раз.

Знов утворили коло. Раковський повторив заклинання. Ко-
ли трикутник почав рухатись. Раковський прошелотів:

— Панно Тамаро, ставте питання!

— Дядьку Степане! Скажіть нам, як наш Антон попав у
драговину? — почала Тамара тихо дріжачим голосом.

— Провалився.

— Чим скінчиться теперішня війна?

— Розвалом.

— Як це розуміти?

— Просто.

Трикутник забігав і зупинився.

— Дядьку Степане, хто буде моїм чоловіком?

Трикутник мовчав.

— На сьогодні досить! — перервав Раковський. — Самі бачите, що духи не мають охоти відповідати.

— Чому це так? — спітала Лиманська.

— Це вже їхня таємниця.

Лиманська запросила всіх до вечері...

* * *

На другий день Тамара встала з ліжка з твердою пост�а-
новою.

— Тату! Я іду сьогодні шукати тіло Антона.

— Чого так скоро? Тепер гостра зима починається й ти можеш застудитись. Краще підождати до весни.

— Тату! Він же просив, щоб його викопали, бо йому тяжко там лежати. Пощо має мучитися аж до весни?

— По-перше, що він полежить ще пару місяців — не має значіння, а по-друге, я не пушу тебе саму, бо ти ще не знаєш

що таке драговина. Но ній може ходити тільки той, хто знає в сі міцні купини. Як так уж хочує, то краще я сам пойду, то щось зроблю.

— І я з вами, тату, поїду. Ви їх покажете мені і буду обережно ходити. Я добре тепло зодягнуся, то й не застуджуся. Візьміть мене, тату, з собою!

— Нехай Тамара іде! І двох буде веселіше — порадила Лиманська.

Тамара заплескала в долоні, покрутилася, почіувала ма-му за прихильність і побігла збиратись у дорогу.

Перш за все, Лиманський дістав від губернатора дозвіл на перевіз тіла а тоді замовив у Пинському цинкову труну. Крім того купив два гаки з довгими держаками, сітку і міцній шнур.

До села Погосту, про яке Антон згадував під час сеансу, приїхали надвечір. Замовлена труна вже чекала на них у Погості. Розпитали про драговину, найняли до помочі двох хлопців і поїхали ранилько шукати тіло. За порадою хлопців взяли з собою ще дві дошки, щоб міцніше стояти на кількох купинах рівночасно.

Розлога драговина була вкрита тонким льодом. Лід потовкли і запустили гаки в трясовиння. Праця була досить рисковна, бо не кожна купина мала під собою міцний кожух. Поки к охух тримає, можна стояти, але як трісне тоді швидше втікай, або зазнавай долі того, кого шукаєш.

Для безпеки поклали дошки так, щоб кожна лежала на двох-трьох купинах, а крім того ще й злигалися всі шнуром щоб легше було рятувати в разі небезпеки.

Почали розшуки з одного кінця пересуваючись убік. Шойно пополудні як сонце почало спускатися натрапили на голо зу замотану в башлик. Розмотали а тіло вже розкладалося. Пошукали ще трохи і витягнули в тім самим місці тулуб у солдатській шинелі. Антон носив старшинську шинель — отже не був хтось інший. Тулуб разом з головою поклали на купині і щоб ранком передати селянам для похорону на кладовищу а сам почали далі шукати проте без наслідків.

Надійшов вечір і справу відложили до наступного дня.

Яка ж я дурна! — бідкалася Тамара як лягла спати. Чом я не розпитала докладніше про місце Антона?.. Тату! Щоб перевірити всю драговину, скільки треба на це часу?

— Кілька тижнів, а то і місяць... Казав же я тоої підожда-

ти до весни: і шукати було б легше, і тепло...

— Це винен учитель, що не довідався, як слід..

— Нема чого нарікати на вчителя, коли ти сама могла спитати дядька Степана. Не зробила, то й бідкайся тепер.

— Якось не прийшло тоді до голови.

— Взагалі ця виправа мені не подобається. І при чому тут духі? Ви всі сиділи за столиком і хоч думали різно, проте ваші думки оберталися довкола Антона, тому й відповідь ді- стали згідно з думками, а трикутник пересовувався силою ду- мок і ви всі машинально пхали пальцями під вражнням ча ру сеансу та власних бажань. Запам'ятай, що духи — це байки для дітей та для неосвічених дорослих. Я напевно знаю, що завтра знов будемо шукати без наслідків, або витягнемо якусь корову чи собаку, бо там щороку хтось чи щось провалюється без огляду на війну, а як і знов витягнемо людину, то це на- певно не буде Антон, бо чого він міг опинитися якраз тут?

Тамара аж заплакала з досади — сама ж домагалася ці- еї виправи. А тепер залишатися в дурнях?

Невеселі думки так обсіли, що й заснути годі. Тільки пе- рекидається з боку на бік... І дитинство пригадалося, якто всі бувало, по замерзлому ставку гасали... А лід — хоч кіньми і їд! Та що ставок... от цікаво на драговину побігти!.. І вона побігла. Сама. Приходить на те місце, де Антона шукали, і о, диво! Жадного льоду нема... Й не було! Трасовиння вкрито кві- тами та зеленою, м'якою травою від краю до краю... Килим, та й годі! Тамара ступає по ньому босими ногами. Як по по- душці! Десь і купини зникли. А на протилежному боці — дів і берези, наче близнятa, вкупі ростуть. Тільки нагнулася, щоб квітів на віночок нарвати, як хтось обізвався:

— Тамаро, ти мене шукаеш?

Оглядається, наслуховує... Голос наче б то за березами.

— Хто мене кличе?

— Та хто ж, як не Антон! Я навмисне заховався за бере- зами, щоб слідкувати за тобою.

— То ти живий? О, Боже, як то добре, що ти живий! А ма- ма казала, що тебе вже й на світі немає.

— Я тут маю хатину, але всередині дуже мокро. Шо не роблю, а висушити не можу.

— Може дірки в хатині? Як хочеш, то поможу тобі залата- ти. Я радо залишуся з тобою.

— Ні, Тамаро, ще тобі не прийшла пора бути зо мною. От краще залишайся при мамі. Вона нездужає. Доглядай її... А я вже мушу йти. Прошавай!

— Не відходь, Антоне! Побудь зо мною. Та куди ж ти, Антоне? Підожди...

— І мене не забудь! — хтось проказав збоку.

Оглянулася, а це вчорашній солдат, якому звільнила голову від башлика.

— І мене також! — ще хтось обізвався за березами, але це не Антонів голос.

Тамарі стало страшно.

— Антоне, де ти подівся? Підождии... Анто-нене...

Шось зашипіло. Наче в поблизьких кущах.

— Антооо...

— Тамаро, прокинься! Тамаро!.. Шо з тобою?

Здригнулася й відкрила очі. Стояв тато, нахилившись над нею. Стінний годинник скінччив шипіти й вибив шосту.

Підвелася і повела очима довкола.

— То це я в кімнаті?.. А де ж драговина? Там дві берези вкупі...

— Заспокійся, моя дитино. Тобі, мабуть, Антон приснився, що так кликала його?

Шойно тепер прийшла до себе.

— Приснився... Тату, котра година?

— Шоста.

— Висунула ногу з-під ковдри. Хотіла вставати.

— Спі! Ше рано. Ще темно на дворі.

— Не можу, тату. Мушу встати. Я вже знаю, де Антона шукати: за двома березами. Ти бачив їх учора?

— Бачив.

— Мені Антон сказав, що перебуває там за березами...

Оповіла свій сон.

— Якщо це виявиться правдою, то тоді треба вірити в сни.

— подумав Лиманський.

Відчув якусь зміну в собі. Наче наставлення змінилось. Та й на душі ніби прояснилося. Думки змінили напрям.

— Невже Раковський мав рацію? Виходить, що світ є не тільки фізичний, але має ще таємничу, загадкову площину, де свідомість або, як кажуть, душа вмерлої людини перебуває. І не тільки перебуває, але й в якийсь дивний спосіб входить у

зносини з живими... Виходить, що якесь внутрішнє, скажім, духовне наше "я" не вмирає, а просто переноситься в іншу площину чого, очевидно, жива людина зробити не може...

Лиманський поснідав і без слова подався за Тамарою. Це – фізично, а духовно – далі ширяв думками лесьдалеко, наче за якоюсь заслоною, що відділяла фізичний світ від іншого, небагненного...

– Тату, он там ті дві берези. Бачиш? Ходім туди...

Оклик привернув дійсність. Лиманський почав діяти. Сьогодні вже впевнено, наче б вірив, що знайде сина...

– Тату, я піду вперед!

– Ні, доню, не можна. Провалимось! Мусимо обійти. А ну, хлопці, до тих двох берез! Тільки обережно.

Обійшли краєм.

– Де ж шукати: перед березами, чи за ними? – подумав і вже на голос:

– Як тобі снилося, Тамаро? Де ти стояла вісні, як розмовляла з Антоном: перед березами, коли дивитися звідси, чи за ними?

– Перед березами. – сказала по надумі.

Запустили гаки. Через пару хвилин витягнули вояка з Юрівським хрестиком. Це ще не був Антон. Шукали далі й витягнули чиось голову. Обмили її, але розпізнати не могли – розклалася. Тут же й тулуб виловили. Під верхньою сорочкою – "гімнастъркою" знайшли лікарську відзнаку. Від зворушення Тамара заплакала й послизнулася. Шоб не хлопці – пішла б у трясовиння.

– Не переймайся, бо й так не воскресиші – перелякався Лиманський. – Добре вважай, де стоїш... Ше не відомо, чи це дійсно Антон. Треба ще перевірити.

Розкрили спідню сорочку, а на шиї – медальйон.

– Це Антонів медальйон! – скрикнула Тамара. – От побачите, що там ваша й мамина знимки.

Лиманський почав маніпулювати нігтями. Не дастесь!

Лезо кишенкового ножика розвіяло сумнів: всередині були, досить виразні, знимки обох старих Лиманських.

– Тепер і я вірю, що духи існують! – призвався Лиманський.

Заплакані від тяжкого горя, поклали дороге тіло в цинкову труну. Там же примістили й Антонового товариша з Юрів-

ським хрестиком, тільки нижником (валетом), бо їхні тіла зменшилися від розкладу.

— Тату, а де вчоращє тіло? Він теж приснився мені й просив, щоб не забула про нього.

— Подивіться, хлопці! — наказав Лиманський.

— Та тут лише голова залишилася, а тулуб зник!

— То пошукайте й витягніть!

Знайшли. Дали знати в село. Десять через годину приїхали санками й забрали щоб поховати на кладовищі.

Ше з Погосту Лиманський вислав запит до штабу, подаючи номер, викарбований на хрестику, а як вернулися додому; то відповідь, разом з адресою, вже чекала на них. Повідомили дружину вмерлого. Приїхала з двома дітьми.

Товаришів роз'єдиали: Антона залишили в цинковій труні, а для Юріївського кавалера зробили соснову. Так його дружина забажала.

Поховали в одній могилі...

Філадельфія, 4 листопада 1966.

С Е Н С А Ш І Я

Місто як на вулкані. Особливо Маркет. Різдво на носі. Скрізь Санта-Клоси в червоному з білим. Білі бороди до пояса. Трусяться хухають і... видзвонюють.

Крамниці переповнені. Як у вуликах. Навіть на вулиці тісно. Хто спішить - минає боком, поруч хідника. Небезпечно, бо авта, зате скоро

Перехрестя. Восьма й Маркет. Грузова машина, вщерть набита товарами. Ралтом червоне світло. Нога на гамулець і в повітрі скрегіт.

«Бах! - це газ рівночасно з гамульцями.

- Гей, ю! - це поліцай.

- Тюррр! - свисток у роті.

- Ексідент! - через публіку, мов електрикою.

Щооо? Дві машини зударились?

- Невно шофер п"яній

- Або молодик. І пошо дітям дають лайсенси?

- На кого наїхав, кажете?

Мабуть, на жінку. Бачите, торбинка валяється?

І повітря просунулась рука й торбинка зникла. А люди на тискають. Не ж цікаво

Он на ногу наступили! Мозолі...

Ам сорри!

Етс олрайт! скривлена відповідь, хоч чемність захована.

Кому ноги відчавили?

Мабуть, жіні з торбинкою.

Торбинку вкрали! Я сам бачив. Напевно з грішми.

Що ви кажете? Були гроші в торбинці? Багато?

Лічмає сотня. Це ж Маркет!

Чули? Сто тисяч укради!

Хто вкрав? Де вкрав?

Гангстери! Мабуть з Куби..

З Куби кажете?

— Я нічого не кажу.

— Шо ви робите? Куди пхаєтесь?.. Хіба не бачите, що й голці нема куди впасті?

— Ам сорри!

— Етс олрайт.

— Пард мі! Пард мі! — працюють чиєсь лікті.

Хтось силово впихається до середини. У правій - фотока-
мера, цик направо, цик наліво, цик вперед, цик назад, а поліцая
окремо.

— Пане офіцер! Я - репортер газети. Прошу подати марк и
авт, призвіща шоферів, іхні адреси, Призвіща жертв і їхні
адреси, прошу теж...

— Які авта? Які жертві?.. Куди ви ідете? — це вже до во-
дія таксівки. — Дю плей гейм? Не слухайте пасажирки, а ідьте.
куди показую.

Хтось шарпає репортера за рукав.

— Пане репортер, поліцай зайнятий! Краще, я вам розка-
жу, бо я майже все бачив.

Відходять набік.

А на другий день...

— Ранішня газета! Зухвалий ексідент! Кастрівська мафія
в дії!

Розхапали й читають:

“Учора вечором у годині 6-тій мін.18 на розі вулиць Во-
сьма й Маркет, стався небуденний ексідент: грузова машина
марки ДжЕМСі наїхала на лімузину Кадилак. Були жертви
У лімузині одна жінка везла в торбинці готівкою сто тисяч до-
лярів.

“Відразу по зударі, завязалася коротка боротьба й тор-
бинка з грішми помандрувала в грузову машину. Другий ганг-
стер всів до лімузини й обидві машини зникли в невідомім на-
прямку разом із жертвами ексіденту. Всі дані вказують на те,
що це були саботажники з Куби.

“Поліцай, що в той самий час виписував тикет власников і
авта за недозволене паркування біля гідранта, поки прибіг на
місце випадку, нікого там не застав.

“Наш вправний репортер, як це видно на знимках, успів
сфотографувати обидві машини та місце трагічного випадку.

“Розшук за машинами та збігцями провадиться енергійно
відомим, відважним детективом, при вспівпраці згаданого ре-
портера, яких імена поки що зберігаються в таємниці.

"Слідкуйте уважно за перебігом справи! Не пропустіт ь
жадного нумера нашої газети!
"Для вигоди читачів, від сьогодні тираж подвоюємо!"

Філадельфія, 1963

М Е Т Е Л И К И

З Миколою ми зустрілись на Маркеті. У Ванамейкера. Він щось оглядав. Я також. Взагалі на Маркеті публіка більше оглядає, ніж купує. Департаментові крамниці – свого роду музеї, тільки не давнини, а сучасності.

– Купуеш щось? – спитав Микола, вхопивши мене за гудзик від маринарки.

– Покищо оглядаю. А ти?

– Шукаю краватку. Поможеш вибрати?

– Чому би й ні? – згодивсь я легковажно.

– Тоді розпічнемо від того кінця. Бачиш? Там є гарні бовтаї... метелики під шию – пояснив він, побачивши запит на моїм обличчю.

Я відчув, що мій гудзик крутиться нервово під його пальцями.

– То ти метелика шукаєш?

– Фактично, краватку. Але чому б, при тій нагоді, не подивитись на метелики? Ходім! – потягнув мене за гудзик.

Я не перечив. Мені що? Не я купую. Коли ж ми опинилися біля метеликів, що були модерні, як малюнки Пікассо, в мені заговорила логіка.

– Підожди! – зупинив я Миколу, як почав він із запалом перекидати метелики. – Ти ж казав, що хочеш купити краватку?

– Та-ак, але я хочу подивитись і на метелики.

– Ти ж не дивишся, а вибираєш так, наче хотів би купити? Послухай мене! – почав я переконувати приятеля, бо я ще мав бути вечором у театрі. – Ти вибрав поганий шлях!

– Поганий? Я ж... та ти тільки подивись! – піdnіс він цілу жменю метеликів мені під ніс.

– Не перебивай! – відвів я його руку. – Кажу, поганий... Властиво, неправильний. Як ти хочеш купити коня, то не оглядав корови. По якого дідька дивитись на метелики, як ти хочеш купити краватку?

– Ну й дивак же з тебе! А може мені більше сподобається

метелик, га?

— Метелик? Гм... Певно, як він більше сподобається, ніж краватка... А скажи по правді, ти його хочеш мати на свята?

— Та ні, на будні.

— На бу-у-дні? Та ж ти, як не помиляюсь, на дорогах працюєш?

— На дорогах.. Не піду ж я до церкви з метеликом. Там у всіх будуть краватки, а в мене одного метелика... та ще в маліх дітей. Якось незручно.

— А на дорогах зручно? Та ще й з лопатою в руці...

Микола почав нервуватись, бо я відчув, що мій гудзик почав танцювати під його пальцями.

— А тобі не все одно, що я куплю?

— Певно, що все одно, але де ж тут логіка?

— При чим тут логіка? Мені потрібна краватка, а не логіка.

— У тім то й вся штука, що тобі потрібна краватка, а ти шукаєш метелика. Хіба ж це логічно? Це все одно, як один дядько казав: на здогад буряків, щоб дали капусті.

— Тут у тебе відрівався гудзик. Я його сховаю, щоб ти не згубив.

Гудзик помандрував у його кишеню.

Я з жалем подивився на те місце, де ще недавно мій гудзик виконував свій обов'язок. Шоб полі не розходилися, я зашибнув їх на верхній.

— Ти зрозумій, що гарний метелик я тільки візьму під увагу і щойно тоді куплю його, як не знайду відповідної краватки.

— Чи не краще навпаки? — предложив я.

— Якто навпаки?

Тепер я відчув, що й верхній гудзик витанцювuje під цупкими пальцями Миколи.

— Спочатку знайди краватку, купи її та тримай в руці, а тоді переглядай метелики, добирай до краватки і...

— Підохди! А як метелик виявиться кращий за краватку?

— Тоді купи ще й метелик.

— А чого ж це я буду розкидатись грішми, як мені потрібна краватка в першу чергу?

— Кажи, Грицю, Богородицю, а я буду Отче наш... Як купиш краватку, то не дивись на метелики. Не купуй більше...

Легко сказати не купуй!.. Я сховаю ще й цей гудзик
бо теж відірвався... Чого вони так слабо пришиті у тебе?

— Не знаю...

Я зашибнув полу на спіdnій. Останній Микола таки впер-
ся й ми почали переглядати метелики.

— Дивись який чудовий!

— Занадто рябий.

— А цей?

— Дуже простий.

— А що на цей скажеш?

— Брудні барви.

Микола обернув стовпчик з метеликами.

— Подивись, який гарний, веселій...

— Дуже яскравий. Не на твої роки.

— Я ще не старий.

— Та й не молодий.

— Ох, який же гарний! Просто мрія... Цей напевно підійде.

— До цього убрання, що на тобі?

— Ні. До того, що вдома.

— А якої барви маєш удома?

— Здається, сиво-синє, хоч багато брунатного прокидаєть-
ся. Є дещо й жовтого, але не багато. Крім того має чорні па-
сочки з зеленим відтінком.

— Гм... Кажуть, що Соломон був мудрий...

— При чим тут Соломон? От візьми, подивись і сам скажи,
який буде найкращий? — шарпав мене Микола за останній гу-
дзик.

— На мою думку, візьми такий, щоб мав одну або дві з
тих барв, що маєш на убранні.

— Як так, то найкраще підійде цей жовтий. Він навіть і
молодить мене як приклади до ший. Бачиш? Може скажеш, що
ні?

Я бачив, що жовтий ніяк не підходив. Занадто яскравий і
негарний, але коли вже так сподобався йому ...

— Шо ж, бери вже цей жовтий ..

— А що буде з краваткою? Поможеш вибрati?

— А що буде з метеликом?

— Я його тільки вибрав але купувати є буду, бо мені
краватка потрібна. Розумієш? Я це казав ще спочатку.

— Розумію. Отже залиши метелики й ходім по краватку.
Шкода час гаяти.

— Ходім. Тепер нам легше буде вибрати.

— І знов тут нема логики, бо краватки, звичайно, мають інші барви та рисунки. Твій метелик, напр., має розкидані чорні кружечки з фіолетними рисками на червоному полі всередині кружечка і все це на жовтім полю. Ти думаєш, що те саме знайдеш на краватці? Коб часом... Крім того, щоб добрati хоч подібну краватку, то ти мусиш мати той метелик у руці, щоб порівняти.

— Та я й так буду пам'ятати.

Я подивився на годинник.

— О, Боже, восьма година! Зараз почнеться концерт, а квитки в мене. Поки заїду додому та заберу дружину... Дві години потратив на ідіотські метелики!

— При чим тут метелики? Маєш на руці годинник, то чому не подивився? Я міг вибрати й без тебе! — розсердився Микола.

Він повернувсь і зник у натовпі. Я відчув, як мене шарпнуло й полі розійшлися на боки.

Останній гудзик!..

Філадельфія, 1959

У ПІДЗЕМІ

Експрес підходив до зупинки Логан. Бронзовий капелюх поправив окуляри й з двома валізками в руках підійшов до виходних дверей.

Експрес зупинився.

— Шось двері не відчиняються! — подумав бронзовий капелюх і постукав по них кулаком.

— Відкрийте двері!

Зареагувала публіка.

— Алло, містер! Двері відчинені з протилежного боку.

Бронзовий капелюх оглянувся, вхопив валізи й на другий бік. Не вспів — двері зсунулися. Закляв і став ждати на слідучу зупинку.

"Олней". Експрес зупинився, а двері не відчиняються.

— Знов? — замахнувся бронзовий капелюх кулаком.

— Алло, містер! — хтось із публіки. — Попередні двері відкриті.

Бронзовий капелюх зиркнув з недовір'ям.

— Гадем! Чи це, часом, не "кендіт камера"?

Філадельфія. 1963

ПАЗУРАМИ ПО СКЛІ

Сомнамбулістичний етюд (Пародія)

Вогненний Геліос стомлено конав у кінці своєї траекторії в блакитнім човні етеру, соромливо закривши торс бронзовосірим серпанком згущеної пари.

Вона сиділа, як Льореляя, на ажурній веранді в кріслі мрій, підмостили скляну вату, і думала попелом еквілібрістичної абстрактності, а миршавий порох млявого повітря гримотів пастелевими акордами по струнах, мережаних прозорим пальцем витонченого нюансу.

Її мажорні мрії вібрували в такт твісті між "М"-ою та Лонгфелло з хворобливою уявою про речі, що не бринять наголос та перебувають на смітнику.

Вечір продзвенів ляпідарно жменею болота з перехромленого серця й завмер йодиною на овиді.

Беззуба ніч спускалася карміновоконоплястою Завісою Мельпомени на їржавих коліщатах часу, ховаючи "високоморальні" думки про фіговий листок на Аполлоні Бельведерському.

На вичовганій сцені почався очманілій від беладони та - нок ізмів, випльовуючи гать пітійських висловів без логіки.

З баговиння цвілі та рецидиву народжувався дублеголовий троглодит з прошарком ангідриду бородатого бітнізму, з мило-звукним ім"ям – СЮРРЕАЛІСТИЧНИЙ МОДЕРНІЗМ!

Філадельфія, 10 січня 1964

В И Г У К И Л Р О Т Е Я

Модерний діялог.

Два індивідууми. Абстрактна зустріч під простим кутом.
Всередині — почуття бігунів електродів, назовні — усмішка.

Дружній сплет і вібрація кінцівок у нісон.

— Блакить сяє?

— Ілюзорно. Парасоля на гаку.

— Це під стопами, а як близький схід? Невже ворожба на душ?

— Мозок реагує на уявність. Можливість трансцендентальна. А як твій напрям?

— Сконденсував шмат рефлексій, виплюнув на папір і тепер ширяю до жмикрута. Ніс свербить долярами та алкоголем. Може якраз?

— Мораторіум. Пекунія капризна — нехтує голодранцями и Краще молоток — асекурація шлунка забезпечена.

— Ну, а ти?

— До музею. Зловлю музу та вистрикаю чад Жерміналя на полотно. Для ексцентричних недоумків — безцінна перла.. Па!

— Тримайся берега!..

Філадельфія, 12 січня 1964

Ч А Й К А

Цю правдиву подію, яку пережила
особисто пані генералова Т.О. і мені
ласкаво переповіла, присвячую
Н Е Д О В I Р К А М.

Автор.

Маєток Вировка належав до дідича Петра Семеновича Зарічного, людини реалістичних поглядів на життя, що не визнавала жадних надприродних явищ.

— Це все забобони. У сні вірять тільки старі баби! — казав Зарічний. — Людина інтелігентна мусить все пояснювати фізичними законами природи. У жадні чуда я не вірю, а тим більше в якісь духи. А сні? Все від нервів. Хто духом зрівноважений, той ніколи снів не бачить...

Родина Зарічних складалася з чотирьох осіб: він, другина Марія Петрівна та дві дочки: Тамара і Оля.

При них жила ще сестра Зарічного з сином Яшком, тільки в окремій хатині, т.зв. флігелі.

Зарічний був спокійної вдачі. Ніколи нічим не переймався, а однак...

Якось над ранком прокинувся збентежений.

— Марусю! — покликав тихењко. — Марусю, ти не спиш?

— Що таке?.. Може пожар?

— Та ні... Якесь дивне явище було... Ти нікого не бачила в нашій спальні?

— Коли?

— Тількищо.

— Свят, свят! Та хто ж тут може бути вночі? Може злодій?

— Не знаю... Якась жінка.

— Жінка? А ти певний, що бачив її? Може приснилася?

— Може... А якщо й приснилася, то так виразно, наче б це було навіч. Отак лежу чи сплю, хоч мені відавалося, що таки

не сплю, аж тут підходить до мене молода жінка. І от що цікало: тепер же літо, а вона в білому кожушку! Волосся мокре, а коса перекинута наперед через праве плече. Простягнула руки до мене та й каже: "Забери мій скарб і віддай на церкву!" Сказала й зникла. Як зараз, бачу її постать!. Шо це могло б бути?

— Очевидно, що приснилося, бо тут нікого не було. Я бсама прокинулася, якби почула її голос. Проте цей сон щось має в собі. Як вона присниться тобі ще раз, то зроби так, як вона просить, тільки нічого поганого не виконуй, бо то від злагоди духа.

— Який там злий дух! Взагалі жадних духів немає... Я от тільки не можу пригадати, чи я думав коли-небудь про подібну жінку в білому кожушку... Щоб думав, то могла й приснитись.

— Чи ти добре пам'ятаєш її обличчя? Може це була принадна знайома, яку тільки раз і бачив?

— Добре пам'ятаю, проте ніколи такої не зустрічав. Дивне обличчя! Дивне й сумнє... Треба записати.

Зарічний пішов у кабінет, відкрив щоденник, куди записував важливі події дня, і вписав нічну пригоду...

Минув рік. Був тихий, соняшний день.

— Треба, мабуть, сьогодні пшеницю звезти. Шкода програтити таку гарну погоду. — звернувся Зарічний до жінки.

— Звези, не відкладай!

Роботи було по самі вуха: і на полі доглянути, щоб хлопці не барилися з возінням, і стирти допильнувати, щоб складали і снопи щільно, бо може дощ замочити... А тут і час надходити поле виробляти та озимину сіяти...

Зморений цілоденною біганиною, Зарічний того дня поклався спати пізніше й відразу заснув.

Над ранком прокинувся мокрий від поту: це ж знову з'явилася жінка в білому кожушку!

— Благаю тебе, викопай мій скарб і віддай на церкву!

І хоч уже не спав, проте дивне благання ще чітко бреніло в уях.

— Марусю, ти спиш?

— Га?.. Шо таке?

— Знов приснилася.

— Хто?

— Та сама жінка в білому кожушку. Вторік, пам'ятаєш?

— Ага... пригадую. А що вона сказала?

— Шоб я викопав її скарб і віддав на церкву. Піду перевірю, що я тоді записав.

Швидко переглянув денник.

— Ну що? — нетерпеливилася дружина.

— Дата збігається, тільки прохання ясніше. Вторік сказала "забери", а сьогодні — "викопай".

— І сказала, де закопано?

— Гм.

— А може сказала, та ти забув?

— Добре пам'ятаю, що не казала, де закопано.

— Я не раз чула, що духи висловлюються лаконічно. А тепер ти так зроби: задумай запитати її на другий раз, як присниться, де той скарб лежить, то вона й розкаже...

Ше один рік проминув. Якось за три дні перед загадковою датою Зарічний згадав про свій віщий сон.

— Може Маруся правду каже. Жіноча психика якось чутливіша за нашу.

І він почав укладати різні варіанти майбутньої розмови в часі сну. А тепер питання, чи здійсниться така розмова? Всіх впевняв, що сни — наслідки думок. А може помиляться?

У душу закрався сумнів.

— Шо ж то за скарб? І чому віддати на церкву?

Думки посилилися. Пливли вже самі по собі. Без напруги та керування. Ставав неуважним. Це й жінка помітила, х о ч завваг не робила. Та й сама думала про небуденний сон.

Надійшла хвилююча дата. Зарічний поклався спати трохи раніш, але ніяк не міг заснути.

— Ти не спиш? — питалася Маруся, бачучи, як він весь час перекидається з боку на бік.

— Не можу.

— Рахуй до сотні!

— Я вже три нарахував.

— Гм...

Заснув щойно над ранком. І от знов, це втретє, з'явилася жінка в білому кожушку. Привітав, як стару знайому, і в той же час подумав у сні: "Тепер розпитаю про все!"

— Прошу, благаю тебе, викопай її скарб і віддай на церкву. Я тобі віддячуся.

— Добре, — відповів Зарічний, — зроблю, як просиш, тільки скажи, де твій скарб закопано?

— У твоєму саду на доріжці під старою грушею.

— Під котрою, бо там є кілька старих?

Не відповіла й зникла. Прокинувся.

— Марусю!

Спала міцно.

— Ма-ру-сю! — трохи голосніше.

— Шо таке? Може знов бачив сон?

— Так. Вона сказала, де скарб лежить.

— Де?

— У нашому саду на доріжці під старою грушею.

В уяві з"явився сад і кілька старих груш при доріжці.

— Під котрою? Там же їх не одна.

— Не сказала... Котра ж то година тепер? — подивився на будильник. — Шайно п'ята!.. Я ще полежу трохи.

Знов заснув. Сон був хаотичний: скрізь повно доріжок у всіх напрямках, а старі груші зчіпилися галузками в дикітанску. Навіть пташки почали щебетати. Потім щебетання перейшло в мукання, від чого Зарічний прокинувся.

Сонце вже зійшло й пастухи гнали двірську худобу, яка мукала, відчуваючи свіжу пашу.

Зарічний розподілив працю й пішов у сад. Кілька старих груш росло над доріжкою.

Під котрою ж?

Втім зупинилася молотарка. Пішов перевірити й забарився. Настав полуценень. Їсти не хотілося. Випив склянку чаю.

Під котрою ж?

Вернувся в сад. Двох хлопців лягли під старою грушою відпочити після полуцення. Підійшов до них.

— Хочете, хлопці, заробити на пляшку горілки?

— Якщо ваша ласка, прошу пана... Певно, що хочемо! — відізвався, що Кирилом звався.

— Візьміть застути.

Принесли. Підвів їх навмання до сусідньої старої груші.

— Копайте яму тут, вздовж доріжки.

Викопали майже по пояс.

— Ні, це не тут.

Підвів їх до другої груші.

— Тепер тут копайте. Так само вздовж доріжки.

І знов надаремно.

— Мабуть, під тою, де хлонці відпочивали. Може якраз

знак? — подумав і додав на голос. — Заждіть, хлопці! Я щось принесу.

Мав у кабинеті довгий, шведський багнет, ще з часів бою шведів з москалями під Полтавою.

— А тепер прокопайте тут, де ви відпочивали, що доріжку на один заступ.

Зробили.

— Візьміть цей багнет і пробуйте ним колоти глибоко там де викопали.

За другим разом багнет стукнув у щось тверде.

— Вколіть трохи далі!

Знов стукнуло.

— А тепер копайте між знаками!

Неглибоко, десь по коліна, викопали залізну, продовгасту скриню. Була поіржавлена. Як не вовтузилися, не могли відкрити.

— Біжи, Кириле, по коваля! Нехай візьме якесь знаряддя.

Коваль постукав і підважив ломом. Шось тріснуло й віко відкрилося. Всередині було повно згнилого мотолоху. Його викинули. На дні лежав маленький кістяк дитини, прикритий п'овоскованим папером, а на грудній клітині лежав золотий хрестик, причеплений до золотого ж ланцюжка, що висів на ший.

Хлопці, як побачили кістяк, покинули заступи й перелякані втікли.

Коваль, явно заклопотаний, почухав потилицю.

— Прошу пана, чого вона тут опинилася?.. Ніби ця дитина?

— Не знаю.

— А як ви довідалися, що вона тут закопана?

— Я мав дивний сон.

Оповів ковалеві.

— Дитину треба поховати! — вирішив коваль. — Християнська душа мусить спочивати на кладовищі, а не в садку.

Зарічний повідомив священика. Того ж дня, надвечір, а це було в п'ятницю, кістяк дитини поховали на кладовищі, побіч родинного гробівця Зарічних, у тій самій залізній скрині, Священик хотів забрати хрестик до церкви, але Зарічний не погодився.

— Вона, мабуть, мала на думці поховати дитину по-християнському. Раз хрестик був на дитині, то вона охрищені. Нехай же цей хрестик спочиває на ній далі в могилі, а за похорон

я вам заплачу. Та й на церкву дам...

Тієї ж ночі Зарічному ще раз приснилася Жінка в білому кожушку.

— За твій добрий вчинок я віддячусь. У слушну годину я з'явлюся до тебе пташкою або метеликом і врятую від смерти Тільки пам'ятай, щоб слухав мене!

Вістка про знайдений скарб рознеслася по селі. Під церковю, в неділю, тільки й було балачок, що про викопану в пансъким саду скриню золота.

Дехто з тієї скрині зробив дві, а старий Талимон, що пас сільську череду та був великий штукар на розповсюджування дивовижних новин, упевняв, що пан знайшов у скрині, крім золота, ще й срібну люльку Байди, разом з калшуком турецького тютюну, та булаву самого Хмеля.

— Я сам пробував цей тютюн. Кажу вам, зроду такого одоброго не курів. Нехай мені кощоба в печі лусне, коли брешу!

Під час проповіді, священик згадав про знайдений кістяк дитини та золотий хрестик на ньому і тим розвіяв байки про скарби.

Тоді ж старожили пригадали, що десь, мабуть, років із п'ятдесяти тому, власником Вировки був пан Білозерський, удівець, що дуже любив жінок. Він починав свої залишання тим, що возив їх каретою, як це було літом або санками, як була зима, в ліс, без фирмана.

Одного разу, а це було на Різдво, Білозерський віз трійкою шпаків дві вчительки. Може хотів скоротити дорогу, а може для більшого ефекту, тільки поїхав не дорогою в обїзд, а навпростець через замерзлий став. Лід, видно, не був ще досить грубий, бо на середині тріснув і веселе товариство опинилось у воді разом з кіньми та санками.

Збіглися селяни. Поки витягнули, всі були мертві.

Ще пригадали, що одна вчителька мала на собі хутро та вовняну хустку, а друга — білий кожушок. У тієї другої: коса була перекинута наперед через праве плече.

Як вчительки називалися — ніхто не пам'ятав...

* * *

Через два роки, після похорону кістяка дитини, розпоча-

лася перша світова війна, а ще через три — російська революція.

Фронт почав розхитуватись. Замість боротьби, влаштовували мітинги. Агітували за поворот додому. Москалі перші кидали фронт напризволяще й верталися додому, але зо зброєю в руках.

— Бий поміщиків і капіталістів! Грабуй пограбоване! Земля і воля — селянам!

Почуття свободи розперезало маси. Почалися грабунки й вбивства. Не було кому стримувати. Перед у злочинах вели покидьки суспільства.

У містах грабували крамниці, а в селах мордували поміщиків, де, звичайно, солдатня забирала цінності, після чого селяни розтягали решту.

Подібний напад не оминув і Вировку.

Було так: прибіг раненько пастушок до Зарічного.

— Прошу пана, там у селі москалі забирають підводи. Хочуть їхати сюди вас грабувати.

Зчинилася метушня. Зарічна вхопила родинні альбоми та срібнє накриття до столу, а дівчата — убрання. Зарічний порадив узяти на себе селянський одяг, щоб не впізнали.

Вибігли в сад. Саме фирмани накладали на віз скошену траву для коней.

— Скидайте траву з воза! — крикнув Зарічний. — Тільки не всю, щоб зосталося на сидження, а самі візьміть другий. Ми скоро вернемось.

Дорога з фільварку спочатку йшла просто, а далі розгалужувалася: вправо — до Поповки, вліво — до Конотопу, але через село Вировку, а там була солдатня. Залишалася Поповка!

Тільки почав Зарічний завертати коні, щоб їхати до Поповки, як десь узялася чайка, а їх там ніколи не було! Заскиглила пронизливо, зробила коло над возом, ударила несподівано Зарічного крилом у плече й полетіла вглиб саду.

— Що з нею? — злякався Зарічний.

— Петруся! Ще, мабуть, та жінка...

— Не морочи голови, бо спізнемося.

Замахнувся батогом, щоб рушити, як знов надбіг той самий пастушок.

— Прошу пана, москалі вже на мості. Скоро тут будуть.

У тій хвилині знов надлетіла чайка. Заскиглила, зробила

коло й назад у сад.

— Та їдь уже за чайкою. Вона показує дорогу.

— Ти все зо своїми забобонами, але я мушу їхати садом, бо до розгалуження на Поповку вже не вспіємо.

Зарічна зіткнула з полегшою.

За садом дорога вела до іншого розгалуження: вправо, під залізничним віядуком, — до Конотопу, вліво — до Гарасюкового хутора.

Тільки виїхали в поле, як знов тут чайка. Заскиглила й до розгалуження.

— Поверну на Конотоп!

— А чи не краще до Гарасюкового хутора?

Перед розгалуженням Зарічний здержал коні. Розгубився. І знов чайка!

— Що це вона так пристала до нас?

А чайка, після кола, заскиглила і... до Гарасюкового хутора.

— Кажу тобі: їдь за нею!

Зарічний повернув слухняно вліво. І щойно тут згадав про свою сестру та племінника.

— Де ж Яшко подівся? Він мав їхати з нами.

— Побіг за мамою. — розглянулася Зарічна довкола. — Чи то не Яшко біжить? — показала рукою.

Усі повернули голови.

— Мамо, то Яшко! — крикнула Тамара.

Яшко біг навпротець через поле. Зачекали.

— Як там, Яшку?

— Не вертайтесь! Москалі вже в фільварку.

— А де мама?

— Мабуть, утекла, бо в хаті не застав.

— Сідай на віз.

— А що буде з Конотопом? — захвилювалася Зарічна. —Хоч би золото та хутра забрати.

— Яшка пішлемо.

— Яшка заб'ють! — крикнула Тамара. — Нехай Оля йде.

— Я сама боюсь.

— Та чого?.. Ну, добре. Підем удвох. — погодилася Тамара: — Будемо вдавати сільських дівчат.

— Зайдіть у Конотопі до хрещеного та попросіть, щоб привіз вас до Гарасюкового хутора разом з речами.— наказав батько

— Забирайте все, що цінє. Барахла не беріть. І мешкай віртайтеся! — докинула мама.

— Ідіть полем до віядуку, а там і Конотоп близько...

Дівчата посідали черевики та взули сандалі, щоб легше йти. Пішли через поля. От і віядук. Тільки пройшли попід ним, як назустріч вершники. Душ зо тридцять.

— Шо ж тепер буде? — злякалась Оля. — Ми пропали!

— Мовчи, дурна, і вдавай веселу.

Порівнялись.

— Девки! Куда дарога на Вировку? — запитав передній.

Дівчата показали.

— Нам сказали, що єсть каротшая дорога.

— Є, але там, часом, можна загрузнути. Краще сюдою.

— Сматри! — відізвався другий вершник. — Сельськія дівки, а в сандалях ходят!

Оля зблідла.

— Ну, чаво пристал? Єдем!

Поїхали не трактом, а звернули на коротшу дорогу через сіножаті.

— До нас поїхали! — прошепотіла Тамара й перехристила ся.

— Ходім скорше! — нетерпеливилася Оля.

Як тільки вершники зникли за насипом, дівчата прискорили ходу, а там і побігли.

При вході до міста зустріли Тамариного хрещеного тата. Їхав візком.

— Це ж ви куди так пішки?

— Треба, тату, дещо забрати. Наші всі зараз на Гарасюковому хуторі, бо в фільварку солдатня господарює. Ледве вспіли втекти.

— Оце то лиxo розбурхалося!.. Ніхто зараз не певний в завтрашньому дні. Сідайте на візок — завезу до вашої садиби.

Дівчата хутко повиносили все цінне на віз, добре вмостилися і вже мали відїхати, як з-за рогу вулиці вискочило кількох вершників і відразу до них.

— Ти хазяїн етой усадьби?

— Ні, я тільки квартирант.

— А хазяїн дома?

— Не знаю. Зайдіть до середини й самі запитайте.

Ше не вспіли вершники дійти до дверей, як надлетіла

чайка заскиглила, зробила коло над втікачами й полетіла до міста.

— Тату, їдьте за чайкою! — захвилювалася Тамара, хринячись. — Скорше! Вона нам дорогу показує.

— Хіба це ваша чайка?

— Не питайте! Розкажу, як виїдемо за місто.

Хрещений вдарив по конях і поїхав у напрямку чайки. А пташка то вліво, то просто, то знов у право... і так, аж доки не виїхали за місто.

— Якась дивна чайка у вас.

— Це вона так сліди змилює, бо ті солдати напевно доміркувалися, хто ми.

І Тамара, доки заїхали до Гарасюкового хутора, оповіла, як татові з'являлась у сні жінка в білому кожушку, та як урятувала всіх від смерти.

А чайка долетіла до хутора, описала ще одне коло, заскиглила й зникла...

Філадельфія, 20 серпня 1966.

Д Е П О Д І Л И С Я Г Р О Ш I ?

Маєток Вировка, власність Зарічного, і Горби – Покорського межували лісами.

Сусіди вдачею різнилися: Зарічний був звинний, як стародавній фінікієць, Покорський же нагадував байкарського ведмедя, бо не завдавав собі труду з господарськими проблемами Та й нащо, як Зарічний під боком! Приятель...

Якось Зарічний здібав купців у Конотопі.

– Може маєте сосни на щогли? – питаютъ.

– Маю. І не тільки я, а й мій сусід Покорський.

– То ми приїдемо...

Слова дотримали. Був початок жовтня. Зарічний повідо- мив Покорського.

Купці оглянули ліси, прикинули оком ї домовилися загаль но, а через два дні прислали бракерів.

Бракери протягом тижня вибрали матеріал і закарбували. Купці знов приїхали, добили ціну й дали завданки. Дідичі мали сосни зрізати, обчистити кору та галуззя і доставити до залізниці.

Надійшло Різдво, а з ним і морози. Та й сніг не забарив- ся. Багато сосон вивезли, проте частина залишилася в лісі че-рез свята. З великими труднощами дідичі впоралися з рештою 129 грудня надвечір весь матеріал лежав на станції в стосах.

Вислали телеграму. Купці з'явилися на другий день. Оглянули матеріал, описали та обрахували загальну кубатуру, для кожного дідича окремо, і пополудні 31-го грудня приїхали до Вировки підписати відповідні акти та виплатити належність Зарічний одержав три тисячі двісті карбованців, а Покорський – дві з половиною тисячі.

На землю тихо спускався вечір. Сніг посилився й перейшов у хуртовину. Про відїзд не могло бути й мови. Купці, разом з Покорським, залишились у Зарічного зустрічати Новий Рік. Засіли за стіл і точно о дванадцятій годині піднесли бока -

ли з шампанським. Бенкетували до першої.

Покорський вийшов на двір. Хуртовина все ще бушувала, хоч вітер сповільнився.

— Десь моя Олена добре хвилюється, — подумав. — Час вертатись додому.

Холодне повітря освіжило голову і хміль трохи вивітрівся. Вирішив їхати.

— Та куди ви, сусіде? Залишайтесь ночувати, — просив Зарічний.

— Не можу. Самі знаєте, жінка, діти...

— Як же їхати, як скрізь замело? Не то, що проїхати — пройти тяжко! Та ще й темно.

— Знаєте, що я надумав? Санки тут у вас залишу, а ви позичте мені сідло.

— Сідло я можу дати, мені його не шкода, тільки як ви доїдете поночі?

— Пойду навпрошки через ліс. Це недалеко. Та й снігу там обмаль...

І таки поїхав.

Десь за пів години по відїзді Покорського, до Зарічного приїхав верхи пастушок Покорського — Микитка. Хлопчина років чотирнадцяти.

— Ч-чи наш п-пан ще т-тут?

— Нема. Поїхав додому. Хіба ти розминувся? Кудою ж ти їхав?

— С-селом.

— А пан лісом поїхав. Чого це ти так трусишся? Змерз, чи що?

— Т-трохи.

— Роздягайся! Додому вже не поїдеш. У нас переночуєш. А кінь де?

— Сгоїть біля плоту. Я його прив'язав.

— Степане! — наказав фурманові. — Візьми коня й заведи в стайню. Та не забудь сіна підкинути.

Покорський заїхав без пригод. Олена сказала, що за ним гінця виславла.

— Нащо було висилати? Це ж дитина. Може пропасти в таку завірюху. Уже краще було Корнія вислати.

Скочив у кабінет, потім випив склянку гарячого чаю, на дягнув башлик на голову й поїхав шукати Микитку. Як жінка не

благала, щоб не іхав уночі, не послухав.

— Як дитина згине, ніколи не зазнаю спокою. Мушу іхати!

* * *

Настав ранок. Хуртовина вщухла й показалося сонце. Кученко, гайовий Покорського, обїжджав ліс. Саме виїхав наглявину, коли бачить: скраю намело велику кучугуру, а за нею на віддалі кількох кроків стоять кінь, зачеплений поводом за сук сосни.

— Це ж кінь із нашої стайні! Чого це він тут?.. А сідло не наше, — подумав Кученко.

Подивився навколо — нікого не видно. Навіть слідів нема.

— Мабуть, довший час стоїть, що так сніг втоптав біля себе...

Під'їхав ближче.

— Кров!. Вся шия... Гм.

Відчепив коня, прив'язав до свого, ще раз подивився навколо й поїхав до фільварку. Там зустрів Корнія.

— Чого це кров на ньому?

— Не знаю, Корнію. Я й сам завважив.

— Де ж ви його знайшли?

— Стояв у лісі, зачеплений поводом за сучок. Може, зло дії хотіли вкрасти, бо сідло чуже. А що кров, то може пересвалися...

— Таж цим конем наш пан іхав! А ви пана не бачили?

— Ні. Взагалі нікого не було біля коня.

— Треба пані сказати.

Покорська аж руки заломила, як побачила кров на ший коня. Тяжке передчуття охопило її.

— Ой, Боже, мій! І на гриві, і на шиї, і на сідлі... **Мо же**, забили пана, що стільки крові скрізь? Їдьте, шукайте! Та скорош! Пан поїхав Микитку шукати, а Микитка вже тут і пана не бачив.

Гайовий з Корнєєм кинулися до лісу, назад до того місця, де кінь стояв. Переглянули всі кущі довкола. Ані сліду!

— Їдьмо до Вирокії — рішив Кученко. — Треба розпитати та й пана Зарічного повідомити про нещастя...

Зарічний ще спав. Збудили й Кученко оповів про коня та

про зникнення Покорського.

— Наша пані казала, що пан ще вночі вернувся від вас і знов поїхав до вас шукати Микитку. Микитка вже вдома, а пана й досі немає.

— Це дивно. А ви добре переглянули те місце в лісі, де кінь стояв?

— Та всі кущі передивились.

— Поїду з вами! Ще раз перевіримо... Ваш пан як поїхав уночі від мене, то так я його більше й не бачив...

За Зарічним побіг його пес Кудлатий. Як приїхали до галевини, пес загарчав і кинувся до кучугури. На нього ніхто не звернув уваги, бо всі поїхали вроztіч.

Пес почав розгрібати сніг і раптом загавкав, а потім сів і завив. Це почув Зарічний і підїхав ближче.

— Що там, Кудлатий?

Зліз із коня, нагнувся й побачив чоботи.

— Гей, хлопці! Ходіть сюди мèршті!

Прибігли й розгорнули сніг. Під сніgom, ницьма до землі, лежав Покорський! Голова розбита. На лобі та на обличчю — кавалочки соснової кори. Башлик зсунувся з голови. Весь у крові. Тіло вже закостеніло або замерзло. Серце без руху.

Гайовий підвів свого коня. Разом поклали тіло попереk сідла. Коня повів Кученко, а Зарічний з Корнієм їхали по боках, щоб тіло не зсунулося на Землю...

У вітальні зробили тимчасовий поміст з канап і на ньому поклали тіло. Голову обв'язали, щоб прикрити рані, і в праву руку вложили хреста.

Повідомили поліцію. Приїхав пристав з лікарем — перевести слідство.

— Що мені робити? — питаеться Покорська Зарічного. — Я не маю за що поховати чоловіка! У мене всього сорок кáрбованців.

— Таж він мав гроshі при собі! Купці дали йому дві тисячі з половиною. Я можу позичити вам, скільки треба, але мене не дивує, де його гроshі поділися?

— Я всі кишені перешукала й нічого не знайшла. Може його ограбували, а потім забили?

— Не думаю, щоб його хто забив, — відізвався пристав. — За всього видно, що пан Покорський міг уночі, під час скорої їзди, вдаритися об сучок на сосні, де кінь стояв. Бо й сучок у

крові. Крім того, він мав на голові та обличчю кавалочки соснової кори, як мені пояснив пан Зарічний.

— Ми всі троє це завважили, як забирали тіло, — додав Зарічний. — Коли ми перший раз приїхали, то кучугура, під якою він лежав, була не зачепана. Шойно собака звернув нашу увагу та сам почав розгортати її.

— Де ж тоді гроші поділися, як його ніхто не забив? — спитала Покорська й відвела Зарічного з приставом набік. — Як ви думаете, може це гайовий витягнув, як віз тіло?

— Та що ви, пані Покорська! Він не міг цього зробити на очах усіх, навіть як і хотів би.

— Тоді де ж?.. А може він у вас залишив на переховання?

— Якби залишив, то я б цього не таїв, а сказав би вам! — обурився Зарічний. — Знаєте що, пані Покорська? Сідайте разом зо мною й поїдемо до мене. Купці ще не від'їхали. Їх заспітайте! Ми й пристава попросимо з нами.

Усі пристали на таку пропозицію. По дорозі Зарічний ще й священика захопив.

Купці підтвердили, що Покорський усі гроші забрав із собою.

— Навіть пан Зарічний при нас радив панові Покорському не їхати вночі з грішми, бо небезпечно, і просив заждати до ранку, але пан Покорський вперся й поїхав.

Пристав списав акт. Усі підписали.

— Вибачте, пане Зарічний, що вас образила. Я не хотіла. Це якось саме вихопилося, бо людина в розpacії хапається за кожну можливість.

Зарічний промовчав і всі вернулися до Покорських разом з купцями.

Надходив вечір. Приїхало ще кілька родин сусідніх дідичів, як зачули про нещастя. Покорська запросила всіх до їдаліні.

Під час вечері Покорська, нехотячи, виявила, що її чоловік, перед шлюбом з нею, мав коханку.

— Може він їй завіз ці гроші, як вертався додому?

— Та що ви, пані Покорська! — запротестували жінки. — Він не міг цього зробити. Він же так вас кохав і дітей... Та й часу не було в таку хуртовину по коханках іздити.

— Не можна так ображати покійника, — завважила одна старша пані. — Чи ви знаєте, що від такої образи йому дуже

тяжко на тому світі?

— Справді? — пробурмотіла Покорська розгублено. — У такому разі я піду й вибачусь перед ним, що так погано подумала.

І справді Покорська пішла до покійника. Мала йти через кабінет, бо там було двоє дверей. Тільки ступила на поріг, як голосько закричала і впала непритомна.

Прибігли жінки.

— Води! — крикнула одна. — Мершій!

Прибігла служниця з квартюю води, але як тільки поглянула в кабінет, уся затримала, закричала, квarta з водою випала з рук і вона побігла назад у кухню.

Ші крики почули чоловіки й поспішили на допомогу. Тим часом жінки, бачучи поведінку служниці, поцікавилися подивитись, чого вона перелякалася. Як поглянули на кабінет, то одна зомліла, а решта зчинили крик і побігли в їadalю.

Надбігли чоловіки. Як подивились у кабінет, то від здивування та страху наче заніміли: у кабінеті, біля шахового столика, стояв сам Покорський!

Пристав, що не одне диво бачив на віку, був заскочений. Це ж був ніби мертвий дідич у власній особі! Голова обв'язана, так, як лежав на помості, ліва рука сперта на столик, а права лежить на грудях і тримає того самого хреста, що був на ньому у вітальні. Стоїть нерухомо й дивиться на всіх!

— Святі, святі, святі! — зашепотіли присутні й почали хреститися.

Проте пристав не розгубився. Подивився просто через другі двері кабінету на вітальню й побачив, що покійник лежить, як і лежав, із обв'язаною головою та хрестом на грудях. Навіть чути було як бубонів над ним дяк, читаючи псалтир.

— Шо це за містифікація! — крикнув він до примари. — Хто ти такий? Ти живий чи дух? Відповідай, бо стрілятиму!

З'ява мовчала й далі стояла нерухомо. Пристав вихопив револьвер і двічі стрілив до примари. Тінь заколивалася, наче дим, і розсіялась.

Усі з полегшенням зідхнули Покорську та другу зомлілу привели до притомності.

Прикладали служницю, щоб витерла воду, розлиту на підлозі. Та, що розілляла, через страх не прийшла. З'явилася інша. Почала витирати, коли дивиться, а на килимі скраю лежать дві

золоті монети.

Прошу пані! – звернулася служниця до Покорської.
Я тут знайшла якісь гроші.

– Де вони були?

– Ось тут, на килимі, – показала.

Це було недалеко від шахового столика. Покорська подивилась на килим і відрухово перевела зір на столик. А на ньому стояли в безладію шахи.

– Якось негарно, що вони тут так стоять. Треба їх сховати, – подумала й підійша до столика. Тільки висунула шухляду і як не закричить!

Упала на коліна, простягла благально руки вбік покійника і заплакала.

– Боже мій, Василю! Прости мене, що так погано думала про тебе...

На крик знов збіглися гості.

– Шо таке?

– Шо сталося?

– Невже знов дух?

Покорська мовчки показала рукою на відкриту шухляду й заплакала ще дужче.

У шухляді лежав портфель її чоловіка, випханий грішми.

Філадельфія, 15 жовтня 1966

Ч А Р П Е Н З Л Я

Філогоній Завірюха, філолог за освітою, він же працівник банку "Мета", мав нахил до творчої праці і хоч мальарської штукі не проходив, проте любив, як сам казав, часом "мазнути" якийсь пейзажик, квітку або й кота.

Я познайомився з ним припадком. Це було в міській бібліотеці. Він сидів за столом і переглядав англійську книжку. Дешо вписував до блокноту.

Я дістав "Утрачений континент Му" Чорчворда, сів на проти Завірюхи й теж почав робити виписки, але мені не йшло так гладко. Виручав словник.

Я відчував, що він кидає погляди на мене. Коли ж ми зустрінулися очима, він зніяковів і... раптом спитав, чи я не росіянин.

— Ні, я українець! — відповів йому так само по-англійському. — А чому ви думаете, що я росіянин?

— Бо вживаєте російський словник! — перейшов він на нашу мову.

— От чому!.. Вживаю, бо іншого не маю. Та й цей дістав принаїдно.

Ми розмовилися. Завірюха був скиталець, як і я. Наддні-прянєць, одружений два роки тому. Мав сина Миколу.

— Можна подивитись, що ви читаете? — спитав він.

— Прощу!

Перегорнув кілька сторінок

— Шікава книжка. Варто й собі прочитати. Ви історик чи археолог?

Я усміхнувся.

— І ні одне, і ні друге, але мене цікавлять такі речі

Павза.

— А скажіть, чи ви часом є цікавитесь метафізицю?

— Навіть дуже. — відповів я

Він знов щось подумав. Помітне було вагання, бо затара-банив пальцями по столі.

— Якщо вас цікавить метафізика, то я радо оповім вам загадкову історію, що трапилася в моїм житті й була пов'язана з мальстромом. Я й досі не можу зрозуміти її. Не думаю, щоб це був звичайний припадок.

— Радо послухаю.

— Чи ви знаєте нашого маестра Неділка? Як не знаєте особисто, то може чули... Раніше він жив ув Аргентіні, а тепер тут має.

— Знаю. Навіть купив його картину під час виставки в Маліарській Студії в Філадельфії. Досить оригінальний твір: не то річка, не то озеро, що вдалечині закінчується берегом. Дуже цікаві барви рослин, що відбиваються в воді, з перевагою фіалкового кольору. Дивитися треба здаля, бо зближъка нічого не зрозумієте.

— Він і тут, у Нью-Йорку, мав виставку в Літературно-Мистецькому Клубі. Тематика була різнопідова. Особливо впала мені в око одна картина. Уявіть собі море, що розкинулося як генаж до обрію, де зливається з небом. Збоку видніється каміння з кущами. Шікаво дивитись, як роздратовані вітром морські хвилі завзято кидаються на берег, піняться, борсаються, щоб відірвати хоч кавалок та понести в безвість... Це ж відвічне змагання за простори! Образ притягає чаром сполучення барв та непересічним відтворенням розбурханої стихії... Звичайно, коли дивлюсь на нову картину, після загального охоплення цілості, я починаю розглядати деталі. А ви правду сказали, що на картині Неділка треба дивитися на віддалу, бо коли я відійшов до протилежної стіни, щойно тоді вона бліснула своєю красою. Бачив, як на долоні!

І ось тут мій зір зупинився на великому камені, за яким ріс дивний кущ. Не раз бачив подібні кущі, назви не пригадую, тільки цей був наче відмінний. Починаю розглядати, коли раптом мене аж струснуло, наче електрикою прошило все тіло... Ви не повірите, та ж збоку куща з'явилася рухома точка!.. Напружую зір і бачу зовсім виразно, що хтось причайвся й зорить, наче стежить за моїми рухами... Мене пройняв холод і відразу стало гаряче. Дійсність чи галюцинація? Блимнув навколо, палець на пульс... Таки дійсність! А той хтось то з'явиться на мить, то знов розплівиться в барвах оточення... Я пробував відхилятися, присідати, ставав навшпіньки... Шойно, я к відвернувся, щоб прийти до себе, і знов подивився, то вже бі-

ля куща нікого не було. Тоді я подумав що, мабуть, саме дивне поєднання барв викликає уяву містичного руху і тому прийшов до такого висновку це явище може пояснити тільки той, хто породив містику вдалим сполученням. Я кинувся шукати автора.

Неділко стояв перед іншою своєю картиною, оточений відівувачами, і щось пояснював. Я виждав, поки маєстро не звільнився, і підійшов до нього.

— Скільки коштує ваше море? — питав.

— Яке? — подивився на мене Неділко.

Я підвів його до загадкової картини, нічого не згадуючи про свої рефлексії.

— Оде?.. Вже продане.

Оттакої!

— У такім разі чи вільно мені знати, де, в якому місці ви змалювали цей кавалочок моря?

— Гм... Дайте подумаю... Ага, пригадав! У Вайдвуді. Там, де наші українці купаються, тільки трохи далі на півдні. Там властиво, де вже ніхто не купається, бо нема морської сторохи.

— Дякую! — віклонився я. — Подивлюся принагідно, як виглядає дійсність, бо картина дуже сподобалася мені. Просто чудова! Враже з першого погляду...

— Хочете перевірити, чи вдало відтворив?

— Ні... не в тім справа. Просто хочу подивитись, як ця краса виглядає в натурі... Шкода, що я не прийшов на відкриття вашої виставки. Був би сам купив цю картину. Головне, що мав нагоду, тільки полінувався прийти. Пробачте, маestro, що затримав вас. Дуже вам вдячний за інформацію. До побачення!

Картина не виходила з голови. Майже щодня, поки була виставка я приходив, щоб подивитись на містичний рух. Пам'ятаю, два рази нічого не бачив: раз — вечером, другий раз — по півдні, як падав дощ. Чи погода завинила, чи вечірнє освітлення чи, просто, настрій змінився — не знаю.

Останній день виставки приніс несподіванку: я побачив, зовсім виразно, як з-за куща визирала... жінка! Молода, вродлива...

Завірюха зупинився на хвилинку й впав у задуму. Потім стрепенувся й подивився на мене.

— Ви напевно подумали, що то була галюцинація?

— Ше нічого не думав! — заперечив я. — Терпеливо чекаю на закінчення вашого оповідання.

— Отже видиво зникло й більше цієї картини я не бачив. Потім я шкодував, що не довідався, хто ту картину купив і де живе бо міг би під різними претекстами огляdatи її в новім приміщенні, в новім оточенні ...

Пройшло трохи часу й я не витримав — пішов до Неділка, щоб довідатися про покупця загадкової картини. Господиня, де Неділко мешкав, сказала, що маestro вийхав, не залишивши нової адреси. "Ви тільки подумайте! — бідкалася господиня. — Вийхати й не сказать куди! А ну ж щось трапиться? Де його шукати?" Вона ще довго говорила, але я не слухав, бо спішив до Літературно-Мистецького Клубу. Там, думаю, напевно знають!

І там не знали... Я втратив спокій. І сон, очевидно. Тоді я згубив майже тридцять фунтів ваги!.. Проте щось буває в житті, що наче допомагає вам у біді. Якось зустрів знайомого.

— Шо ви робите завтра? — питав мене.

— А що таке завтра?

— Субота. Хочете поїхати з нами на море? Покупаємося, полежимо на пісочку, засмалимося, подихаємо морським повітрям, ну й знайомих побачимо.

— Куди ж ви хочете їхати? — питав.

— Куди всі наші їдуть — до Вайлдвуду!

Вайлдвуд? Я пригадав, що там Неділко малював свою загадкову картину ...

— Згоди! — кажу, — Але під умовою: бензина наполовину.

— Добре! — погодився знайомий. — Знаю, що вас не перепреш

І ми поїхали. У Вайлдвуді ми зупинилися напроти рибальського помосту під яким ховалися від сонця наші українці. Дружина приятеля почала смаруватись олійками та іншими капронами, а ми просто в воду

— А тепер — каже приятель — ляжемо на пісочку та й будемо засмалюватись.

— Ви засмалойтесь, — кажу, — а я перейдуся трохи. Може зустріну когонебудь.

Уявіть собі, що я й загадковий камень і дивний кущ знайшов! Усе виглядало точнісінько, як у Неділка на картині.

З тремтячим серцем підійшов я до каменя і... заглянув за кущ.

Нікого!

Я зирк на землю – трохи слідів. Малі, наче б жіночі... А околиця – ні душі! Одні чайки скиглять... Треба прийти пізіше!

Відчуваю, що на серці наче камінь... І не те, що камінь, а так якось не по собі. Наче чогось бракує. Починаю розважати: може вона не приходить сюди більше, бо й сліди не відомо чи? І знов, чому дівчина, а не заміжня, або вдовиця? Проте я був певний, що то була дівчина. А може та впевненість була наслідком таємного бажання, щоб то була дівчина та ще й гарна?

Перевірив ще раз. Сліди виразно жіночі та й не застарілі: може вчора була тут, або позавчора?

Скажу відверто, що маю натуру вперту, як ув осла: перевірятиму доти, доки не устійно дійсність. Того ж дня я ще два рази вертався до куща, але...

– Ну й що, зустрілі когонебудь? – допитувався приятель.

– Знайомих – нікого.

– На другий раз пощастиТЬ, а тепер пора додому...

На другу суботу ми знов поїхали до Вайлдвуду. Сезон був у розпалі. Народу – пройти не можна. І на паркування нема де місця знайти. Поїхали на півднє. Десь до тридцятій вулиці. Або й далі. Це мені на руку – близче до зачарованого місця. Там труднощів із паркуванням не було. Я швидко передягнувся і подався до своєї мети. Без надії... Але доля на цей раз була милостива. Уявіть собі, наближаюсь до таємничого куща, а з-поза нього хтось зирк і назад. Я не спостеріг, хто то був, але мені стало так солодко на душі, так відрадно, наче б великий суму виграв. Співати захотілося... А серце закалатало, як скажене! Проте вдаю спокійного. Іду до куща, наче б то й не бачив нікого. Ше два кроки... Кущ – руку простягнути. Не заглядаю, борони Боже. Ше крок і... за кущ!

– Ай!

Молода, вродлива жінка дивилася на мене перелякано. Була в купальнику. Впізнав!

– Вибачте! – чесно вклонився я, звертаючись по-англійському. – Мені дуже прикро, що нехочачи потурбував вас. Я не зінав, що тут хтось є. Вірте мені, що злих намірів не маю...

Я відвернувся й хотів відійти.

– Итс олрайт! (Усе в порядку). Тут ходити вільно кожно-

му, — почув я за собою приємне меццо-сопрано — Якщо бажаєте, можете залишитись, тільки тут купатись заборонено, бо немає морської сторожі. Я сама, як нікого не бачу, йду обережно до води, але не надовго. Фактично, я не стільки купаюсь як опалуюсь... А ви чужинець? — спостерігла вона мій акцент.

— У кожнім разі ви не родились в Америці.

— Ви вгадали! — відповів я з усмішкою. — Я українecь, Приїхав до Америки ще в 1950-му році.

— Дуже приемно мені це почути, бо я теж українка. Приїхала сюди з батьками ще маленькою, — відповіла по-українському, хоч не дуже вправно, з виразним американським акцентом.

Я представився. Розбалакались. Вона студіювала бізнес у каледжі в Філадельфії. Ще два роки залишилося. Мала тоді двадцять один рік, а мені було тридцять три.

Дві години проминули, як одна хвилина. Ми заприязнилися і вже знали про себе багато. Обмінялися адресами. Відпрова-див її до авта, де чекала на неї товаришка. Теж українка. Вона не купалась, бо хвилево не почувала себе добре. А в п'ятницю вечором ми домовилися телефоном про наступну зустріч...

Зустрічалися ми майже щосуботи. Тепер я приїжджав своїм автом, бо приятель, що возив мене, став купатись біля Нью-Йорку. Так зарядила його дружина...

Завірюха зупинивсь і впав у задуму.

— Погоджуся з вами, що це не був припадок. — перервав я павзу. — Та дівчина напевно була там на морі, біля каменя, тоді, як Неділко малював ту картину, бо фарба зафіксувала її присутність.

— Ви думаете, що Неділко міг схопити її обличчя на польотно? — жваво запитав Завірюха.

— Так. Тільки зробив це відрухово, одним-двома мазка-ми, зовсім не думаючи про неї. На полотні, разом з фарбою, залишився флюїд дівчини, випромінений нею в той час, теж автоматично, і цей флюїд переводив трансформацію уявлення, яке ви сприймали раз краще, раз гірше в залежності від вашого психічного наставлення. Це так, як фокус камери або біномія.

— Може й так. Перечити не буду. — погодився Завірюха. — Мене тільки одне дивує, чому ніхто, крім мене, не спостеріг цього явища? Там же було чимало відвідувачів і всі дивились на цю картину.

- А ви чули шонебудь про Карму?
Це ви про східну філософію кажете?

- Так.

Та я щось читав про йогів, але не пам'ятаю, бо та філософія не притягала мене. Переглядав її побіжно, але враження не залишилось.

От коб ви не переглядали а читали уважно та ще й пару разів тоді, можливо, ви б зрозуміли ту філософію. Якраз у цьому випадку з картиною завинила власне Карма. По-санскритському вона означає поступовання, яке тісно звязане з законом причин та наслідків. Обидві Карми, тобто її та ваша силою якихось обставин сплелися ще раніше і разом створили певну причину, а сьогодні, як самі бачите, ви вже отримуєте наслідок. Я певний, що ваше оповідання ще не закінчено і я радо почуваю, що було далі.

- А далі було так. Однієї суботи моя Ганя - так називалась та дівчина - не приїхала, хоч напередодні ми умовилися бути на пляжі. Ждав я, ждав та й подзвонив надвечір. Відповіла хрипливим голосом, що перестудилася. Думала, що перейде, тому в п'ятницю про хворобу не згадувала. Я тоді пригадав собі, що в попередню суботу раптом похолоднішло й був вітер. Я навіть був зайнятий в ту суботу і не поїхав до Вайлдвуду. Був переконаний, що й Ганя не поїде в таку погоду. Вона однак поїхала, викупалась і перестудилася. Я негайно поїхав до неї. Застав у ліжку. Була червона й мала гарячку. Лікар попередив, щоб була обережна й на двір не виходила, бо може дістати за палення легенів. Того ж вечора я познайомився з її батька ми. Вони вже знали про мене від Гані та бачили мою знимку. Прийняли мене тепло. Там був ще один студент Ілько Качур, українець, що говорив тільки по-англійському. На моє питання про національність відповів мені, що він півайриш і півмішаний. Я повірів, але Ганя розсміялася, почувши таке пояснення.

- Не вірте! Його батьки тільки по-українському говорять, бо іншої мови не знають. Вони всі українці, тільки чомусь Ілько вдає з себе айриша. - пояснила Ганя.

Вийшло осоромлення.

Ілько почервонів і щоб виправдатись почав упевняти, що в Америці українська мова не потрібна, хоч і стоїть на шостому місці в світі.

- А що ви на те? - спитав я Завірюхи

— Чи варто з туманом входити в пересправу та ще й в присутності хворої? Я не хотів дратувати Ганю й тому говорив по-українському навіть тоді, як Ілько звертався до мене по-англійському. Ілько сидів до пізної ночі, аж її мама сказала, що Гані пора вже спати. Тоді відійшов. А мене залишили очувати, хоч я й відмовлявся. Після вечері Ганя прикладала мене до себе. Було вже по дванацятій. Не пригадую, як почалася наша розмова без свідків, але пам'ятаю, що я тоді освідчився Гані і ми поцілувалися перший раз. Вона повеселішла. Ми ще трохи поговорили, поцілувалися ще кілька разів і Ганя наказала мені йти спати, бо дуже змучена. А на другий день прийшов лікар, перевірів стан хворої й сказав, що гарячка спала. Небезпека запалення легенів промінула. Кінець історії ви вже знаєте: через пів року ми одружилися...

— Ваша візита та освідчення були дуже на часі, бо привернули дівчині гарний настрій, а це прискорило одужання, — пояснив я.

— Мені просто не віриться, що якийсь флюїд причинився до родинного життя

— Мусити повірити, бо переконалися на собі. Подібні історії з флюїдами часто трапляються в житті. Звичайно, вони нагадують пережите вами в певному місці, як тільки опинитесь у сфері їхнього проявлення, або приносять розгадку якоїсь події. Іноді, хоч і рідко, віщують нещастя, або навпаки — приносять щастя.

Ми обмінялися адресами. Завірюха дуже просив, щоб я запізнався з його загадковою дружиною, яка може випромінювати з себе таємничі флюїди...

Філадельфія, 1-го червня 1968

Ч а с т и н а 2

С Т А Т Т I Т А Ф Е Й Л Е Т О Н И

АКОРДИ ПРИРОДИ В ТОНАХ І БАРВАХ

Природа заспокоює не тільки тілесні потреби живих істот (у тім і людини) а й дає їм певну духовну насолоду в формі музики та гри барв. Шю насолоду люди використовують від зарання своєї історії.

Музика віддавна "схоплена" й уложена в певні форми згідно своєї закономірності. Як відомо, музика оперує сімома тонами, що творять основну гаму від "До" до "Сі", так звану гаму Ц-дур, та п'ятьма півтонами. При допомозі тонів і півтонів люди укладають різні комбінації, т.зв. акорди.

Подивімся на гаму. Здавалося б, що відлеглість між сусідніми тонами повинна бути скрізь однакова, проте в дійсності така точність не існує, бо відлеглість між тонами "Мі" і "Фа" та між "Сі" і "До" виносить тільки ПІ В тону. Природа уникає симетрії. Її гармонія полягає на відмінності. Застерігаюсь, що я не теоретик музики чи малярства, хоч ці галузі мистецтва не чужі для мене.

Перед другою світовою війною Варшава довший час надавала через радіо, по закінченні передполудневої авдиції, при допомозі спеціальної сирени, ступневий перехід від найнижчих тонів до найвищих, які тільки може вловити наше вухо для перевірки радіевих апаратів та їх спроможності відтворювати тони. Звучання такої сирени показувало лагідну зміну тонів – перехід цілої гами в кількох октавах.

А тепер розгляньмо другу насолоду – гру барв.

Нема видюшої людини, яка б не бачила веселки після дощу. Веселка – це розложене в дошкових краплях, як у призмі, ділене світло на окремі зasadничі барви з яких воно складається. Ці барви такі: червона, помаранчева, жовта, зелена, блакитна, синя і фіолетова. Остання з черги, переходить далі в червону. Отже світляна гама як і музична, складається з сімох барв. Серед них вирізнюються дві: зелена й фіолетова. Зелена – це сполучення жовтої з блакитною, а фіолетова – синьої.

з червоною. Зелена та фіолетова становлять перехід від яскравих барв (червона, помаранчева, жовта) до лагідних (блакитна, синя). Крім цих сімох барв маємо ще білу та чорну.

Що уявляє собою біла барва? Візьмім твердий, правильний кружечок, поділім його на сім рівних променів, замалюймо кожний промінь окремою з наведених сімох барв і приведім кружечок в обертовий рух. Усі барви зникнуть, а кружечок стане білим! Виходить, що біла барва — це сполучення всіх сімох барв веселки.

Чорна барва — це відсутність всяких барв, або, як кажуть вчені люди, барва порожнечі.

Веселка нагадує нам музичну гаму, де зелена барва подібна до тону "Мі", а фіолетова — до тону "Сі". Тон "Мі" стремить до "Фа", а тон "Сі" — до "До", подібно, як зелена барва стремить до лагідних, а фіолетова — до яскравих. І ще одна подібність: зелена барва і тон "Мі" стоять на четвертому місці своїх гам, а фіолетова і "Сі" — на останньому (сьюмому) місці.

Кожний тон у музиці має свою особливість, свою характеристику, а певні сполучення тонів (акорди) та зміна одного по другому, відповідно добра на, дає нам виразну уяву або людських переживань (радість, плач, туга і т.п.) або проявів Природи (дзюрчання потічка, рев моря, буря тощо).

Так само й з барвами: кожна має свою характеристику, а певні сполучення дають акорди. Тому й мистець-маляр грою барв та їх акордами відтворює на полотні і людські переживання, і прояви Природи.

Люди, що вміють "читати" слухом і зором, легко відчують музичні й малярські твори навіть без назви їх та пояснення — сприймають їх духовно.

Оскільки музика прибрала свої шати й має послідовну добре продуману систему, де кожний акорд можна повторювати, то цього ще не можна сказати про гру барв, бо їх акорди, перенесені на полотно, можуть звучати тисячі років, так довго, наскільки тришка субстанція їхнього підґрунтя, проте в більшості випадків вони неповторні!

Барвами, як і музичними тонами, можна "вигравати". Природа весь час грає барвами, змінюючи кожний раз свої тонації, але тому, що ця зміна відбувається в часі, дуже повільним, неспостережливим для нашого ока, то ми майже не звертаємо уваги на ці зміни. Подивіться тільки на листя весною, літом і во-

сени і барви, і тонації весь час змінюються. А квіти? А краса сходу чи заходу сонця? А барви гір під час різної пори сонячного освітлення? І все у детайлях майже неповторне!

Люди, за складом своєї душі, різнородні: одні — краші сприймають музику, інші — гру барв. Шоб уможливити всім належне сприймання краси Природи, краще було б обидва її прояв відбуватися в Природі.

Сполучення може мати різні форми. Напр., кожний клавіш фортепіано сполучити з відповідним барвним світлом. Під час гри на фортепіяні, барвне світло, кинуте на певне тло, дає гру барв, яка повинна бути в повній гармонії з музицою. Шоб це осiąгнути, треба устійнити характеристики тонів і барв та їх акордів, допасувати їх так, щоб відповідали одні другим та доповнювали себе взаємно, і щоб музичні тонації відповідали устійненим тонаціям барв, при чому краса барвних світл залежить у великий мірі від БАРВИ ТЛА, на яке ті світла будуть кинуті.

Узгіднені характеристики та тональності можуть, між іншим, принести несподіванку, бо може виявитись, що основною музичною гамою буде не Це-дур, а інша, тобто початок гами буде не від "До", а, скажім, від "Ре" чи "Соль", бо гама барв веселки природна, а тим самим і правдива (аксіоматична), тоді як музична - умовна (гіпотетична) щодо свого початку.

Початки гри барв ми маємо в театралах і неонових рекламах, але вони ще не унормовані, рідко коли мають смак і часто викликають подратування, особливо в театралах, коли світла ми оперує не фахівець-естет, а принагідний аматор.

Неонові реклами та різні світляні прикраси безперечно змінюють вигляд міст і осель позитивно й тому часто міста вдень не мають такого гарного вигляду, як вночі. Вони виглядали б ще краще, коли б їх світла були охоплені системою, тобто була вжита правдива гра акордів, устійнених науково на підставі обсервації Природи та відчувань нашої душі.

Спроба гри барв започаткована теж і в коліркових фільмах. Тут ще відчувається штучність, бо, напр., панорами лише зближені до природних і нагадують їх поверхово, хоч фотокамера дає точні форми, але тільки форми! У німецьких фільмах слідне ще барвне обрамовання образу, тоді як в американських того обрамовання вже нема — фільм більше вдосконалений.

Люди дійдуть до майже ідеального відтворювання природ-

них барв панорами винаходом ідеальної емульсії фотоблони, яка буде сприймати природні барви так само точно, як і форми, та вживанням для висвітлювання колірових фільмів звичайного денного світла, зміщеного чи системою дзеркал, чи в інший спосіб, або світла, ідеально зближеного до денного, бо штучність у фільмах постає через висвітлювання їх не в ідповідним світлом.

Окрему увагу треба звернути на дитячі колірові фільми, де звіри, птахи та речі говорять людською мовою, поминаючи інші чуда, витворені нашою фантазією. Байка, гарно написана чи красочно розповіджена, викликає у дітей тільки буйну фантазію та чарівну уяву лиш у думках, тоді як у фільмі це все вони бачать на власні очі.

Візьмім такий приклад. Розповіджена краса освітлених водограїв ніколи не захопить дитини так, як це вона може побачити своїми очами, особливо, як водограї освітлені вночі або акордами барвних світлел, або тільки їх гамою, але так, щоб гама барв або світляні акорди весь час змінювалися. Додайте до цього ще музику й діти побачать і почують таку красу, яка захопить не тільки їх, а й дорослих. Фільмова байка, очевидно, повинна мати основну ціль: покарання зла, нагороду добра та показ гри тонів і барв, щоб дитина привчалася до краси та любила її, а це ушляхетнє душу і віддаляє її від звірячих інстинктів та наближує до Бога.

Красу в Природі (в барвах і музиці) ми зустрічаємо на кожнім кроці, і тільки особливі прояви звертають нашу увагу: схід або захід сонця в горах, де гори набирають чудової, маєстатичної величавости; підбігунове сяйво: буря на морі; громовиця в лісі і т.д.

Не всі мають можливість оглядати різні прояви краси Природи, бо не всі живуть у горах чи степах, у тропікальних зонах чи підбігунових околицях, не всі літають у повітрі чи плавають по воді або під водою. Тут допомагає нам коліровий фільм, що відтворює красу барв та тонів у всіх закутинках нашої Землі.

Спільна нарада мистців (музиків та мальярів), особливо тих, що відчувають красу обох проявів Природи разом, може опрацювати систему, порушену в цій статті, бо людина не повинна відриватись від Природи, скоро сама є складовою частиною її. Треба відкривати її таємниці, яких має необмежену кількість, та ставати близче до Неї, то й душі наші стануть ясніші та чистіші.

Філадельфія, січень 1950

ПРОБА ХАРАКТЕРИСТИКИ ТОНІВ і БАРВ (До статті "Акорди Природи в Тонах і Барвах")

Належно схарактеризувати музичні тони дуже тяжко. Певна характеристика вже існує з давніх часів — я маю на думці добір назв тонів, які (назви) в своїй суті дуже знаменні.

Вслухайтесь уважно в звучання окремого тону й рівночасно порівняйте з його назвою і ви побачите, що ці назви не припадкові, а глибоко продумані. Вони — відбиття наших рефлексій на ці звучання.

Це явище можуть підтвердити мовознавці, бо назви речей та явищ постають як наслідок наших рефлексій.

Візьмім, для прикладу, раптове відчуття сильного болю. Кожна людина в світі, без огляду на свою мову, зареагує на біль вигуком "ой", або зближеним до нього "ай".

Заміна назв тонів (до, ре, мі і т.д.) латинськими буквами дещо спростила користування тонами, зате віддалила нас від голосу Природи, бо хоч тон і звучить ніби подібно до іншого, тільки дещо вище або нижче, проте людина не відчуває характеристу тону та його специфічної краси. Тут я маю на увазі звучання тону, відтвореного найкращим, найбільш удосконаленим у світі інструментом — людським голосом, якому ніколи не дорівнює самий прецизійний механічний інструмент. Механічний звук — штучний, а голос живої істоти — природний.

Візьмім голосівку 'і' в тонах 'мі' і 'сі'. Вона підкреслює тихе звучання цих двох тонів і рівночасне стремлення до переходу в наступні тони (особливо тон "сі"), і в той же час шелестівки 'м' і 'с' відтінюють різницю поміж тими тонами.

Музичні тони устійнені в цілому світі, подібно як міри довжини, ваги тощо. Тут я хочу звернути увагу на цікаву, а разом і знаменну річ: фільгармонія чи опера (докладно не пригадую) у Відні (Австрія) зробила відхилення від устійненого положення — всі свої інструменти настроїла на одну чверть тону вище від нормального, що дало краще звучання оркестри!

Якщо я писав у попередній статті (Акорди Природи в тонаж і барвах), що для практичного сполучення тонів з барвами треба наперед устійнити їх характеристики і тональності та що тоді може зйти (хоч і не мусить) зміна зasadничої гами "Це-дур", то це ще не означає тостожності характеристик тонів і барв та їх ідентичності в своїй послідовності, тобто не конечно мусить обидві гами збігтися,, навпаки, мусить у деякій мірі різнятись між собою, бо гармонія в Природі побудована більше на протилежностях , ніж на тогожності. Однакова кількість (7) зasadничих тонів і барв вказує скорше на їх споріднення та що Природа призначила для кожного тону відповідну барву для взаємного доповнення та кращої гармонії.

А тепер схарактеризуємо кожний тон окремо за чергою.

"До". Тяжкий, густий тон, що стремить домінувати над іншими. Має облудну фундаментальність. У мінорних мелодіях приймає оксамитову, притягаючу барву й стремить до самопроявлення. (Порівняймо з червоною барвою).

"Ре". Твердий, трохи розріджений тон. У мелодії майже завше вирізнюються своїм різким, характерним звучанням. (Порівняймо з помаранчевою барвою).

"Mi". Тихий, м'який, малопомітний тон. Через свою зближеність до тону "Фа" не стійкий, а якщо в мелодії не дістає переходу в кварті з іншого тону, то, звичайно, тяжкий до схоплення співаками. (Порівняймо з синьою барвою)

"Фа". Мінорний, м'який, спокійний, аксамитовий тон.. Дуже часто вживається в мелодіях і легко схоплюється. Завше стремить до самопроявлення. (Порівняймо зі зеленою барвою).

"Соль". Гострий веселий, дзвінкий тон. Дуже гарно звучить у сполученні майже зо всіма тонами. Тон найбільше вживаний. Тон солістів. (Порівняймо з жовтою барвою).

"Ля". Найкращий тон у музиці. Мінорний, м'який, сочистий солодко-божественний. Тон тихої радості та сліз розчуття. Тон молитви. (Порівняймо з блакитною барвою).

"Сі". Тихий, незрівноважений , немов незакінчений тон. Виразно стремить до переходу в "До". Тон тривоги. (Порівняймо з фіолетовою барвою)

Перейдемо тепер до барв.

Уже з давніх часів люди окреслюють значіння тієї чи іншої барви. З барвами звязуються не тільки наші переживання або емоції – вони символізують теж і наші ідеї. Нема в світі

народу, який би не був тісно звязаний з якоюсь одною або й кількома барвами, і то на протязі цілої своєї історії. Іноді ці барви змінювались у залежності від психичного наставлення народу, однаке одна барва, особливо притаманна даному народові, завше залишалася при нім і якщо на який час зникала з обрію, що траплялося дуже рідко, то тільки для того, щоб у короткому часі знов засяти ще краще, ще тісніше злучитись з овім народом. Ще й сьогодні держави мають свої барви.

Вивчить фольклори різних народів, прослідіть історію засвоєння ними певних барв, вдивіться в них духовними очима – і ви відкриєте душу тих народів. Я певний, що не буде пересадою, як скажу: "Назви мені барву, яку ти найбільше любиш, і я скажу тобі, хто ти."

Часто люди, особливо жінки, вживають ту чи іншу барву для свого оточення (для убрання, меблів, помешкання тощо) не тому, що її люблять, а тому, що підходить до барви очей, волосся й т.п. Вживаючи ж інших барв все таки мають якусь одну, яку найбільше люблять.

Якщо людина змінює свою улюблену барву на іншу, то це не ознака, що змінився смак людини; це змінився її світогляд, у душі зайшов психичний перелім, людина стала на інший шлях, байдуже, чи на кращий, чи на гірший.

Я чомусь переконаний, що в недалекому майбутньому вивчення психології окремих людей, можливо й для судових цілей, буде відбуватися також і на підставі іх особливого замилування до тієї чи іншої барви.

Барви, як і музичні тони, мають ще й свої відтінки, але схарактеризування їх, з огляду на незліченну кількість, належить до окремих студій, тому ми ограничилися до характеристики лише основних тонів і барв.

Приглянемося тепер до самих барв.

Червона. Барва вогню, що все руйнує. Барва проглятої крові. Дуже яскрава. Зловісно яскрава. Усе живе інстинктивно боїться її, особливо тварини (бик, півень, індик та інші розюшені кидаються на все червоне), хоч її яскравість притягає, гіпнотизує – так зло, приbrane в привабні форми, затуманене пориваючими гаслами та затруєне солодкою їддо лестощів, що так приємно лоскочуть наші нерви, – охоплює нашу душу міцними кліщами та веде до неминучої загибелі. Це "невинний вогонь", на який летять комахи. Символ смерті, якої не сподіва-

ємось. Символ палкої любови, яка веде іноді до злочину або самогубства, а часто й до душевної втоми та розчарування. (Порівняймо з тоном 'До').

Помаранчева. Не така яскрава, як червона. Для ока неприємна. Має в собі якусь твердість, черствість. Люди оминають її, точніше – не люблять, але зносять. Злагідніється при сполученні з іншими барвами. Символ зла незамаскований. Символ тління та смерті, на яку ждемо свідомо. (Порівняймо з тоном "Ре").

Жовта. Зрадлива барва. Дуже спокуслива й притягає з ір Тварини люблять її, особливо комашня. Найдалі видніша від інших барв і тому багато квітів зодягається в неї. Дуже характерна: забарвлені нею речі мають привабу й чар, а людина в жовтім одягу виглядає молодшою. Шікаво, що речі, освітлені жовтим промінням, набирають загадкового вигляду, а лице людини приймає вигляд мерця й стає неприємне для ока.

Жовта барва – це зло, спричинене в добрій вірі. Люди окреслюють її, як символ зради. (Порівняймо з тоном "Соль").

Зелена. Барва посередня між яскравими та лагідними і має більший нахил до лагідних. Стоїть на границі добра і, властиво, має в собі більше доброго ніж злого. Барва Природи. Після довгого, зимового сну Природа одягається в яскравозелену барву і постепенно переходить у темнішу, лагіднішу, стримить до добра, йде до Світла. Настає осінь. Природа завмирає та жовкне – вертається назад до яскравих, йде до сну.

Є люди, що не відрізняють зеленої барви від блакитної, особливо при штучному світлі.

Зелену барву окреслюють, як символ надії. (Порівняймо з тоном "Фа").

Блакитна. Найкраща в світі барва. Дуже лагідна та спокійна. Не викликає емоцій та душевних забурень. Заспокоюча. Барва мрій та вічного життя. Барва місячного сяйва та не обмежених просторів. Барва Всесвітнього Духа.

Шікаво, що в приміщеннях з блакитною барвою стін відчувається холод.

Блакитну барву окреслюють, як символ пам'яті, незабутності. (Порівняймо з тоном "Ля").

Синя. Спокійна та статива. Барва втомлення. Барва розуму з його невідступною логікою. Тиха. Разом з червonoю дає дивну гармонію: це рівновага, яка символі-

Зує хвилевий спокій після відвічної боротьби Добра зі Злом. Світла з Темрявою, Ормузда з Ариманом. (Порівняймо з тоном "Mi").

Фіолетова Барва неспокою та непевности в добрі наслідки. Барва хвилюючих передчувань. Маючи в собі червону барву вже стремить до зла.

Вдивіться добре в фіолетову, трохи бліскучу, притемне - ну барву одягу на виставових вікнах, особливо при штучному світлі, і ви відразу відчуєте якийсь неспокій. Жінка в такому убранні виглядає загадково й викликає страх та непевність. (Порівняймо з тоном "Ci").

Як бачимо, між музичними тонами і барвами існує певна взаємно себе доповнююча подібність (не тотожність!), через що й утворюється така дивна гармонія в Природі, тим дивніша, що ніколи не втомить ані нашого слуху, ані нашого зору, а до того ще й заспокоїть нас, якщо ми чимсь подратовані.

Філадельфія, лютий 1950.

Ю В І Л Е Й

Так склалося, що у Філадельфії обходити 15-літній ювілей Нових Днів припало на день 1-го травня 1965 року. Постарому — це перша, а по-новому — друга субота по Великодню. Отже перешкоди святочної натури не було.

“Нові Дні” оголосили, що ювілей відбудеться о 8-ій вечора, а радієва передача імені Володимира Блавацького заповіла на 7 год.30 хв. З нею також солідаризувалась і “Свобода”.

Нові Дні читають передплатники, яких у Філадельфії не багато, та любителі безкоштовного читання (при нагоді теж і “зачитування”). “Свободу” ж читають майже всі, але так: першу сторінку — ті, що поспішають другу — політики; третю (некрологи) — пенсіонери і четверту: вгорі — спортивні, внизу — тінейджери. Оголошені, як правило, ніхто не читає, хіба часом хтось глипнє одним оком, зате мілій голосок пані Вісі Блавацької дійшов до слуху всіх американсько-українських філадельфійців у діяспорі. Шоб не концерт потужного хору “Прометей”, то напевно не хватило б місць у Союзі Українок — а так то прийшло близько (два сюди чи два туди) сімдесяткох осіб. Частина прийшла на 7.30, частина — на восьму а поважна решта — після обох годин із традиційним спілзненням на квадранс академічний.

Вечір відкрив довголітній голова Літературно-Мистецького Клубу д-р Володимир Рудницький. Він привітав гостей і представив ім редактора “Нових Днів” Петра Волиняка, якому як це водиться, трохи покадив, а тоді передав урочисто слово нашому відомому фейлетоністові Мартинові Задеці.

Мартин Задека — теж як водиться, — запевняв усіх, що довго говорити не буде, бо щоб описати як слід “Нові Дні” разом з видавцем та редактором ув сдній особі то прийшлося б говорити кілька вечорів. Після такого лагідного вступу почав читати свою доповідь. Читав мабуть, з п'ятдесяти хвилин, або й п'ятдесят три. А сказав чи прочитав він приблизно таке:

1. Де й коли народився Петро Волиняк – він не знає.
2. У 1932 році в київському журналі "Молодий Більшовик" почали друкуватися художні нариси та оповідання Петра Волиняка, а потім і на сторінках місячника "Життя й Революція" після чого в 1933 році з примусового доручення НВКС Волиняк скопав особисто Біломорсько-Балтицький канал.
3. У 1945 році Петро Волиняк потрапив до Австрії, де вдавав кілька українських часописів: щоденник "Останні новини" пластовий двотижневик "Наш шлях", тижневик "Нові Дні" та місячник "Літаври".
4. У 1948 році Петро Волиняк переїхав до Канади, де в лютому 1950 року в Торонті почав видавати "Нові Дні", що виходять безперервно до сьогодні.
5. Редактори наших газет з дивовижною байдужістю ставляться до своїх побратимів по перу, тому, наприклад, ви ніколи в "Свободі" не натрапите й згадки про наші журнали: "Сучасність", "Нові Дні", "Визвольний Шлях" і т.д.
6. Підкраслив усі позитивні сторони журналу "Нові Дні"
7. Перечислив усіх поетів, що друкувалися або друкуються в "Нових Днях". Ті, що відійшли: Юрій Клен, Михайло Орест, Теодосій Осьмачка, Іван Багряний, Михайло Ситник, Павло Степ, Максим Рильський, Володимир Сосюра та Василь Симоненко. Ті, що живуть: Олександр Неприцький-Грановський, Остап Тарнавський, Ігор Шанковський, Яр Славутич, Олег Зувеський, Юрій Буряківець, Іван Манило, Никифор Шербина, Олекса Веретенченко, Василь Онуфрієнко, Діма, Карпенюко-Криниця та багато інших.
8. Перечислив також і белетристів. Шілі повісті надруковано таких письменників: Риндика, Різниченка та Дімину п'єсу й Довженків кіносценарій. Уривки з повістей чи романів: Уласа Самчука, Івана Багряного, Теодосія Осьмачки, Людмили Коваленко, Василя Гайдарівського, Івана Смолія та інших.
9. Друкували в "Нових Днях" новелі та оповідання: Володимир Русальський, Степан Риндик, Софія Парфанович, Василь Чапленко, Людмила Коваленко, Гай-Головко, Анатоль Галан, Євген Гаран, Олександр Смотрич, Віталій Волков і скромна особа Мартина Задеки.
10. Художні нариси: Петро Волиняк, Д.Чуб та інші.
11. Уривки зі спогадів: Катерина Антонович, К. Туракalo, Микола Аркас, Семен Бутовський, Марія Кейван та інші.

12. "Шоденник" пок. Аркадія Любченка та "Родинний альбом" Докії Гуменної. Цих речей не слід було друкувати з огляду на їх великий розмір, бо, наприклад, один перелік бібліографічних джерел у "Родинному альбомі" зайняв аж чотири сторінки!

13. Відділ літературознавчих матеріалів тримався на трьох "китах": Юрій Шерех, Василь Чапленко та Vadim Сварог. Тепер залишився тільки один "кит" – Vadim Сварог.

14. Публіцистичні й наукові матеріали: Валеріян Ревуцький, проф. Іван Розгін, проф. С. Килимник, проф. Ю. Сластенка, проф. Міллер, Дмитро Соловей, Олекса Повстенко, проф. В. Міяковський, Дмитро Кислиця, Лев Биковський, інж. Микола Химич, Юрій Фіяла, проф. Г. Костюк, В. І. Гришко, Остап Тарнавський, Лев Шанковський, Богдан Романенчук, Володимир Біляїв, інж. Гаврило Гордієнко, Юрій Міщенко та інші.

15. Мартин Задек просив пробачити, якщо когось оминув.

16. Тому що Петро Волиняк, як "приватник", не підпадає під контроль будь-якої організації, його повинні критикувати самі читачі. Так його репортаж про перебування київського оперового співака Дмитра Гнатюка зайняв 12 журнальних сторінок. Шоб його голос був гучніший від звуків ерихонської труби то й тоді вистачило б з нього й половини надрукованого. Також листування Петра Волиняка багатослівне та розпливчасте.

17. Після ще деяких критичних завваг Мартин Задек знов трохи покадив і закінчив свою доповідь побажанням багатирського здоров'я, доброго гумору та Мафусайлової віку. Тому що Мафусайл прожив 969 років, Мартин Задек висловив надію, що редактор Волиняк не тільки наздожне біблійного патріярха, але й випередить його, виконавши тим самим круглу тисячолітку.

Це закінчення викликало веселість у залі і Задека зібрали ерихонських оплесків повний кіш.

Як публіка трохи втихомирилася, слово забрав редактор Волиняк. Він почав своє слово з "ясуванням цілей та на прямих журналу "Нові Дні". Підкреслив також труднощі, а саме:

1) Брак грошей, як наслідок недостатньої кількості передплатників. Через цей бракувесь тягар праці видавця, редактора, коректора, секретаря, скарбника, експедитора та прибіральниці – спочиває на його, Волиняка, плечах.

2) Неслушні образи деяких авторів через відмову вмістисти-

ти в журналі а) їхні гострі, образливі вислови на адресу та інші особи або організації, б) невідповідні та слабкі твори, що може разом з тільки обнизити зміст журналу та викликати несмак у читачів.

Якщо я втрачу читача, то тоді для кого буду видавати? Та й де дістану грошей на це? Я мушу догодити читачеві, а не авторові, себто дати йому якісний твір, — доводив Волиняк зовсім слушно.

Згідність підтвердили присутні рясними оплесками.

Кілька поважних питань, як, наприклад, чому Шерех та Чапленко перестали писати до журналу, або чому проф. Розгін не вмішує так часто, як раніше, своїх наукових статей і т.п.д. і влучні та дотепні відповіді редактора Волиняка заохотили публіку до виступів. Розбалакалися. Коли ж поставлено пару питань "на дуже високому рівні", щось на візир: "Чи в Канаді та кож ростуть гриби?" або "у городі гарбузи, а в Києві сваха", то голова з місця той "дуже високий рівень" знизив, мовляв, "Не приший, не прилатаї".

Мартин Задека пробував поставити в нesок, щоб журнал "переполовинити" та видавати двічі на місяць, але редактор Волиняк замахав руками й ногами. Більше подібних питань чи внесків не було.

Наблизилася одинадцята година. Голова встав.

— Вечір закриваю і прошу всіх униз на каву. Решту питань якщо хто їх має, можна й там порушити.

Голова 44-го Відділу Союзу Українок пані Галина Бонда-ренко зі своїм численним штабом приготовила для гостей каву з додатком різних тістечок, тортів, пиріжків тощо. З полявою гостей розгорнулася чергова праця.

Редактор Волиняк, з чашкою міцної кави в руці, переходив від особи до особи, дискутуючи з поодинокими читачами, що звертались до нього.

Вечір залишив у всіх приятне враження. Публіка відходила з помітним вдоволенням.

На протилежній стороні вулиці біля "кари" стояло подружжя і до мене долетів уривок розмови:

— Ти вдоволена сьогоднішнім вечором?

— Не зовсім.

.. Чому?

— Я забалакала з кумою й не вспіла всього попробував-

ти.

— Шо ж ти їла?

— Смакувала тортами та тісточками. Усі перепробувала. А вже потім мені сказали, що й пиріжки були дуже смачні, особливо з м'яском...

Філадельфія, травень 1965

МОІ РЕФЛЕКСІЇ

з приводу статті В. Чапленка:

"Для кого потрібна критика?"
("Нові Дні" ч. 168 - січень 1964)

Бувши ще студентом, зайшов я одного разу у Варшаві до реєсторану на обід. Подали мені, між іншим, печеною з яловичини. Ніби й добра була, але з'їв її лише кусок. Шось не смакувала.

На другий день я пішов до сусіднього ресторана. Тут подали мені таку самісіньку печеною. Цим разом я з'їв її всю з великим смаком.

Увечорі, як ліг у ліжко, я пригадав собі обидві печені й почав думати: чому мені перша не смакувала?

В уяві я зайшов до першого ресторана. Нічого особливого. От звичайний ресторан, яких у Варшаві можна побачити і майже на кожній вулиці. Недостатньо освітлений, з червоно-темними стінами, гнуті віденські стільці, столи квадратові... Мій стіл був накритий папером, що де-не-де темнів плямами і від товщі. Мабуть, не один обід був спожитий на ньому. Подавала жінка у фартусі сумнівної свіжості та й сама мала змушеній вигляд...

Пригадав другий ресторан. Гарно устаткований. Скрізь вазони. На вікнах чудові гардини, що приемно гармоніювали з тепло-зеленою барвою стін. На моєму столі чиста, полотняна скатертина. Накриття блищити. У кутку радіо грає... Обід подавала чисто зодягнена жінка з приемною усмішкою на устах, у біленькому фартушку...

Обидві печені були приготовані ідентично та з подібного м'яса. Навіть ціна була та сама. Ще пригадав, що й смаком були подібні...

І я прийшов до висновку, що в першому ресторані не вміли подати як слід.

Того ж вечора, за асоціацією, пригадався мені один випадок. Це було в сусідньому селі. Досить заможний господар справляв синові гучне весілля. І от на другий день зустрічаю знайому, що була на тому весіллі. На моє питання, як вона вчора бавилась, відповідає, що все було дуже добре: і молода була гарно зодягнена, і дружки також, і танцювали аж до ранку, бо музики були з міста. А що вже їжі, то столи аж угиналися від надміру добрих та смачних страв. І пити було всього вдосталь: і горілки, і пива, і квасу... А от прийшла додому голодна.

— А це ж чому? — питуюсь.

— Бо не вміли припрашувати. Не буду ж сама накидатись на їжу, мов з голодного краю прийшла...

А тепер перейдемо до суті справи.

На початку статті п. Чапленко навів слова Т.Шевченка:

...Не похвали собі, громадо,
(Без неї, може, обійдусь),
А ради жду собі, поради!

І далі:

...Хоч слово мудре, щоб я зінав,
Для кого я пишу, для чого...

Над цими словами слід добре застановитись і письменникам, і критикам.

Деякі наші критики, а це торкається також і п. Чапленка, люблять у своїх рецензіях як не зрізати до кореня, особливі о слабших та початківців, то хоч уколоти.

Наведу приклад. На стор. 7, шпарльта 2 написано дослівно

...Одного нашого поета Я, можна сказати, вивів у світ"
(зайва самохвала В.В.) І далі... Він просто харкнув (т р о х и
вульгарно В.В.) мені в обличчя... використавши для цього то-
ронтську газету, що через якесь непорозуміння називається "Вільним Словом" (принагідно вколено газету В.В.).

Там же п.Чапленко пише й таке... Я, між іншим, висловився й проти заміру одного нашого мовознавця видавати словник української мови по-англійському... і це стало причиною повного розриву взаємин між тим мовознавцем і мною...

Я взяв цих кілька прикладів із статті п.Чапленка і підкреслив їх не тому, що хочу його критикувати, а тільки тому, що не маю інших рецензій під рукою. По суті, ці приклади можуть бути подекуди мірилом і для інших критиків. Як не для

всіх, то для багатьох з них.

Критики картають за помилки, а не кажуть, як ці помилки виправити та як їх уникати в майбутньому. Часто люблять, як я вже казав, уколоти, забуваючи, що це породжує або "відколоючу" реакцію (в пресі), або взагалі негативну. в одних – немак, у других – образу, а там, дивись, і розрив настав між приятелями. За масляні вишкварки, як кажуть.

Із статті п. Чапленка виходить, що в багатьох випадках унього дійшло до розриву навіть з добрими приятелями че рез нібито його критику.

Я хочу подивитись трохи глибше. Мені здається, що не критика завинила, а спосіб її висловлювання. Поясню це на прикладі.

До трамваю заходить пасажир і шукає, де б присісти. Бачить, що в одному місці, яке призначено на трьох, сидять собі вигідно тільки двоє. Він підходить до них і просить місця. Подаю два варіанти його звернення.

– Гей, панове! А чого це ви удвох так розсілись, як міністри, коли тут призначено місце на трьох? Не знаєте порядків? А ну, посуньтеся!

Тут тяжко передбачити реакцію, бо вона буде залежати від характеру тих двох. Може навіть і до бійки дійти. У кожному разі буде негативна.

Другий варіант:

– Вибачте, панове, що турбую вас. Чи дозволите присісти отут скраю, бо мені дуже ноги болять? Очевидно, оскільки це не буде для вас перешкодою...

Смію запевнити, що в другому випадку пасажир, дістаний місце без спротиву й без тіні невдоволення.

Кожна акція викликає реакцію. Немає наслідків без причин. Як причина була добра, то й наслідок не поганий, як акція додатня, то й реакція корисна. Ці аксіоми відомі всім, тільки про них забивають саме тоді, як їх треба пам'ятати.

Мету можна осiąгнути не конче сваркою, лайкою, "політичною дискредитацією", як каже п. Чапленко, чи якимсь нареклом, що пізніше спростовується.

Критика безумовно потрібна для всіх, бо інакше не буде прогресу. Вона повинна бути не тільки влучна та об'єктивна, але й досить еластична, щоб нікого не образити, а особливово тих, що мають хоч малу іскру таланту. Такій людині треба до-

помогти не тільки стати на "літературні ноги" але й скерувати її на наполегливу працю, щоб вона могла дійти до висот літературної творчості.

Критика не повинна мати характеру повчаючого всезнайства та непомильності, бо, правду кажучи, у кожній рецензії уважний читач завжди знайде щонайменше одну помилку чи то у вислові, чи в ортографії, чи в запозиченні (полонізм, русизм чи москалізм або інший "ізм"), чи в чомусь іншому.

Отже критика повинна бути, як у моїх прикладах на початку статті, подана як слід і припрошуєва.

Подана: речево, без колючок і сарказмів, а в шляхетній, ввічливій, товариській формі так, щоб письменник відчував не батіг, а батьківську опіку.

Припрошуєва: до поправи, до праці над собою, до вдосконалення.

Багато наших сучасних письменників, як, наприклад, Улас Самчук, Іван Багряний, Тодось Осьмачка, Василь Гайдар івський та інші, яких перелічувати не буду, є добрими письменниками без застережень, хоч ніхто з них не є генієм, а може я й помиляюсь, тоді прошу ю брати мені цього за зло, бо люди кажуть, що гений родиться тільки раз на сто років.

Маємо також багато посередніх письменників і слабших та початківців. Якщо для кращих вистане легка заввага, то для посередніх треба вказати напрямок до поправи, а вже для слабших та початківців необхідна допоміжна рука та добре пояснення, як вийти на широку дорогу, щоб і талант розвинути і к отримати для людей принести.

Ше хочу порушити справу "недокінчених завваг". Дуже часто наші милі критики роблять завваги про неправильність висловів про вживання невідповідних або "кованих" чужих слів тощо. Наприклад, у рецензії п. Чапленка на збірку поезій Діми ("Нові Дні" ч. 166) сказано: Приємно мені відзначити нормативну впорядкованість Діминої мови. Можу знайти тільки деякі порушення цих норм. Це слова "потяг", "гейби", "правдивий" ... Пан Чапленко каже, що замість "правдивий" повинно бути "справжній". Це добре, але не сказано, що робити з "потягом" та "гейбами"? Так само далі не подано, яким словом треба замінити вислів "спиваючих". Даруйте мені, але в таких випадках я завжди маю враження, що критик хоч і знає, що вислів є хибний, проте не знає, чим його замінити, бо не

подає Краще вже поставити країнку над "і" Договорити як ка-
жуть до кінця

Пишу це все в добрій вірі, хоч може й помиляюсь у де-
чому Якщо ж борони Боже хтось почувався ображеним мо-
їми заввагами, то широко прошу вибачення.

Філадельфія, березень 1964

ВІЗИТА

Ше не засохло чорнило після від"їзду редактора "Нових Днів" Петра Волиняка, як прийшлося мені знов узятись за пе-ро.

На цей раз завітав до Філадельфії з візитою дуже рідкий (бо щойно вперше!) гість з тієї ж півночі – наш відомий письменник Анатоль Галан.

Хто тільки не читав дуже влучних Галанових сатир у "Ми-тлі" з Буенос Айресу, підписуваних часто псевдонімом "Іван Евентуальний"!

Або його дуже цікавих новель, що конкурують не тільки з європейськими, але й з американськими!

І знову відкрив двері своєї скромної залі для дорогого го-стя наш завше привітний Союз Українок...

Авторський вечір Анатоля Галана відбувся в гарячу пору, коли вже розпочався період вакацій для українців у діаспоро. Проте публіка "майже" дописала, бо присутніх було біля (три сюди чи туди) сорока молодо-бадьорих і просто молодих осіб обох статей.

Сам вечір був датований 26-тим червня 1965 року та спонзорований Об'єднанням письменників "Слово".

Наперекір звичаєві, відбулося зворотне явище: не публіка, а сам письменник спізнився на "квадранс академічний" і то з вини філадельфійської підземки, що по суботах, неділях і урядових святах "сунеться", наче черепаха, затримуючись, – чи треба, чи не треба, – на всіх надстанціях, підстанціях і просто станціях (нехай добре гикнеться достойному директорові ПіТі-Сі!).

– Шоб я був утаемничений в "евентуальні" можливості філадельфійської транспортації, то вийшав би на годину скорше! – виліптовувся Іван Евентуальний (він же Анатоль Галан).

– Не шкодить! – відповідаю. – Як "зайде" потреба, то виправдаєтесь на "постерунку" поліції, як казали в Польщі.

Вечір відкрив секретар "Слова" поет Остап Тарнавський, який почав заявючи, що він мав тільки відкрити вечір, а доповідь про письменника Галана мав зробити хтось інший, тому він і не приготувався як слід. Попередив також, що говоритиме "коротенько" (загальна обіцянка всіх промовців!).

Забезпечивши таким вступом запілля та фланги, почав доповідь стверженням, що не знає, звідки походить Анатоль Галан та що робив і писав він під Советами. Тоді згадав Боккаччо та почав пояснювати, що таке новеля, а для скріплення своїх висновків та постулатів весь час покликався, почавши з перед тритисячних часів до християнської ери, на всіх новелістів, що їх імена знаєш тільки Ти, Господи, та Остап Тарнавський...

Особливо покликався на грека Езопа та частіше на італійця Боккаччо. Люди кажуть, що коли згадати недобре про небіжчика, то він від гніву перевертється в домовині, тому я гадаю; що тут було навпаки: Боккаччо боками покачував від утіхи, що добра згадка лунає про нього, а Езоп від вдоволення ще й по Маратонському полі пробігся.

Назвавши далі чималу купу добре та менше відомих новелістів з християнської ери, поет Тарнавський зупинився трохи на По, а тому, що не сказав, хто такий По, дехто подумав, що він згадує італійську річку По.

Від європейців перейшов до американців, а їх є тепер аж тридцять п'ять тисяч! Усі вони пишуть для бізнесу, тобто для власних заробітків, а не для якоїсь там ідеї. Пишуть так, як подобається американським читачам. Пхаються до "бестселеру"! Ше добре, що з тих тридцяти п'яти тисяч назавв тільки одного Гемінгвея, до речі, мільйонера, а то прийшлося б сидіти до ранку!

Вкінці від американців перескочив до українців, згадуючи поета Качуровського, як теоретика новель, і щойно тоді похопився та згадав Анатоля Галана й рівночасно, поруч з нього – Степана Риндика, як двох представників жанру новель. При тій нагоді, як водиться, тріщечки покадив Галанові, а тоді передав слово поетові Маркові Царинникові, який досить гарно прочитав новелю Анатоля Галана "Присяга Даліли".

Після Царинника, на пропозицію поета Тарнавського, слово взяв сам новеліст Анатоль Галан. Перш за все він поінформував публіку, що родився на Чернігівщині, а друкував свого

вірші в радянських журналах "Червоний Шлях", "Гарт", "Нова Громада", "Всесвіт" і т. д., майже в усіх був членом Спілки Українських Письменників і видав одну книжку віршів та одну прози. Третя книжка - новелі була в друку, але її зняли, як ідеологічно незадовільну і це добре, бо інакше були б його знищили за ці новелі. Від 1933 року перестав писати, а в 1937 році втік від Єжова в Середню Азію, де пробув до весни 1939 року. Тоді вернувся в Україну й був викладачем української мови та літератури в технікумі. Між іншим, працював понад десять років у редакціях.

На еміграції видав кілька книжок новелі: "Пахощі", "Поразка маршала", "Будні советського журналіста", "Чарівна дружина" і "Записки слідчого". Крім того написав одну книжку сатир і пародій "Проти шерсти", драму "Володар-Страх" і дві повісті: "Між двома смертями" та "Пригоди Рубенса". Тепер розакінчує повість під назвою "Роман без героя" (Може, я перепутав і це має бути "Герой без роману"?..)

Далі новеліст Галан з'ясував становище наших письменників на еміграції не тільки з матеріального боку (животіння з браку засобів до утримання), але й з душевного боку, бо після політичної зміни в Україні величезну кількість радянських книжок прийдеться спалити, як безвартісні, а іх місце мусить зайняти якісна література. Шоб таку літературу мати, треба видати її друком і розіслати скрізь по установах та бібліотеках для збереження. На це потрібні засоби, яких письменники не мають. Ім на поміч мусить прийти наше суспільство, бо занедбання цієї галузі нашої культури не буде прощене нашими нащадками, але ми мусимо перебороти байдужість нашого суспільства до літератури. Цю байдужість може характеризувати такий випадок. На вислану Галаном книжку до одного добродія, той відповів так: "Вельмишановний! Пане! На чорта мені ваші книжки! Ви займаєтесь не тим, чим треба. Краще йдіть на фізичну працю, заробіть на хату та кару - а тоді дорівняєтесь до мене!"

А один доктор відповів так: "Пересилаю належність, але більше не присилайте бо ні заплачу і ні поверну. Я не маю часу для дурниць!"

Виступ письменника Галана був завершений бурею оплесків, після чого поет Тарнавський запитав публіку, чи має хтось які запитання?

Пані Ганіна запитала: "Чому 'Слово' в другому томі вмі-

стило такі паскудні вірші, що аж нудоти беруть від їх читання? Це ж не поезія а просто накопичення слів без змісту та логіки. Якесь маячиння! Тільки зіпсували книжку ...

Поет Тарнавський став ув обороні Еми Андієвської - бо це її стосувалося, - і навіть згадав поруч з нею Толстого...

Було ще кілька питань, на які дав наш письменник вичерпні відповіді, а тоді поет Тарнавський закрив вечір, запрошуючи всіх до чаю, що його влаштував 44-ий відділ Союзу Українок. Відразу перед Анатолем Галаном стала черга з книжкою "Чарівна дружина" в руках, для авторського підпису.

Ше не закінчив Галан підписувати, як "союзові українки" забрали його на чай, мовляв, там можна буде підписувати, бовсі гості чекають на нього.

За чаєм наш письменник, на прохання публіки, прочитав "Ліричні вірші" та гумореску "Дешо про кохання".

На цьому можна було б закінчити, якби знову не тряпилася "оказія". Та сама пара, що її розмову я випадково підслухав після ювілейного вечора "Нових Днів", знову спровокувала мене на підслух.

Він: А як тобі сподобався сьогоднішній вечір?

Вона: Був дуже вдалий. Я перепробувала не тільки в сісолодаощі, але й пиріжки з м'ясом, Дуже смачні!

Він: Значить, тепер зовсім задоволена?

Вона: Ні. Ше не зовсім.

Він: А це ж чому?

Вона: Шоб я була попробувала пиріжки на ювілеї "Нових Днів", то тепер я могла б порівняти з цими. Розумієш?..

Філадельфія, 27-го червня 1965

ЗА КУЛІСАМИ ТА НА СЦЕНИ

Вечором 30 квітня 1966 Філадельфійська "діяспора" розчленувалася: спортова частина, так звані "болільщики", пішла до "Тризу ба" бенкетувати, менша частина – на Мешер танцювати; більша частина – кудись на інші дрібні розваги (без "бари" не обійшлося!); найбільша частина – залишилась у дома (з приводу, ніби, дощу, хоч причина – шкода доляра) і, врешті, мізерна кількістю та пишна якістю частина – до авдиторії "Вищої Школи для Дівчат" на річницю Великого Каменяра, де вечір влаштував Літературно-Мистецький Клуб.

Влаштував... але як?

Зарезервували залю. Шоб прибрati сцену, треба дістати реквізити: портрет Івана Франка, дві пальми, скатертину, рушники, червоні маки тощо.

Перш за все – адреси. Очевидно, в "Єлов Пейджис". Подзвонили. Досить вдало: великий портрет – у Горожанському Клубі, пальми – в крамниці квітів, решта – серед знайомих.

Починають від пальм Референтка доповідей працює в заступстві імпрезової. В крамниці квітів лунає діялог:

– Потребуємо на сьогоднішній вечір дві пальми.

– Маємо. Три доляри від кожної пальми.

– Тоді за дві виходить шість?

– Так.

– Згода.

– Забрати назад можемо тільки завтра, тобто в неділю, а це – овертайм. Шіна подвійна.

– Дванадцять доларів? Багато... (по надумі) Згода!

– Ше мушу попередити, що менше, як чотири пальми, ми не рентуємо. Отже оплата винесе двадцять чотири долари. Гроші очевидно, наперед.

Референтка береться за голову й до пана голови:

– Що робити?

– Не брати! Пошукаємо деінде. – відповідає голова.

Знов "Єлов пейджис".

Знайшли. Тим разом шість долярів за дві пальми. І без овертаймів. Заплатили.

Тепер портрет. Референтка зі своїм зятем (зять має авто) – до Горожанського Клубу. Портрет досить великий – до середини не впакуеш. Вага чимала – біля півтони, а на дворі – дощ. Удвійку підносять на дах. Уже майже зверху. Наскок вітру, і портрет на хіднику, скло – на кусні (один розтяв руку референтці), рама – теж пішла спати, а портрет – на шмати.

"Ексідент" без відшкодування!

Година п"ята увечорі. На дворі – як з двох відер нараз! Паркую й сам на гору. Будинок авдиторії. Гарний, модерний, з піддашням від дощу.

Лідхожу. Лід піддашням голова вправляє променаду.

– Ще зачинено, – каже, – хоч сторож обіцяв відкрити о четвертій сорок п"ята.

Пробуємо всі двері по черзі. Навіть і в сусідньому будинку. Нічого. Чекаємо. Надходить колишній учасник визвольних змагань, він же член оркестри.

– Чому надворі чекаєте?

– Зачинено.

Приходить піяністка. Має виступати на сцені.

– А чому ви так рано? Початок о сьомій тридцять.

– Хочу фортепіано випробувати.

– А може сторож відкрив бічні двері? – думає голова на голос. – Піду, перевірою.

Через кілька хвилин відкриваються всі двері. Сторож чекав при бічних в умовленому часі. Отже це була помилка голови.

Входимо. Бічний широкий коридор навколо залі – з червоного мармуру, а в мармурі – дискретні написи: один – зліва, другий – зправа.

Ідемо на зало. Рахуємо: 960 вигідних, сидячих місць Гарна зали! Простора і приемна.

Ми на сцену. Пальми вже там. Минає шоста година.

– Бійтесь Бога! Я так не можу. – хвилюється голова.

Скоро буде початок, а ми нічого не маємо. Навіть портрета!.. Я резигную з головства.

Це вже сімдесят третій раз!

З'являється референтка з портретом та червоними мака-

ми. Голова зітхає з полегшою і... залишається головою сімде - сят четвертий раз.

- Уявіть собі, ми іншої ради не мали, як наклеїти цілого Франка на картон. А раму зять зробив з дощок. Бракує тільки скла.

- Обійтесь! - заспокоює голова. -- Так навіть краще.

Тепер вага портрета, замість пів тони - всього два фунти! Схуд.

Влаштовуємо Каменяра на сцені. Затягнув сторож середню завісу, проте на ній вішати не вільно, тому ззаду неї присвяляемо шкільну дошку для опертя, спереду - столик, а на ньому - портрет.

Заступник голови сидить посеред залі на обсерваційно му пункти. Оголошує свої спостереження.

- Занізько! Погано видно.

Колишній учасник визвольних змагань піддає думку.

- Знаєте що? Ми на стіл поставимо крісло, а на крісло - портрет. Як ви на це дивитесь?

Пробуємо. На кріслі трохи слизько та й височина не відповідає. Пропоную вищий варіант.

-- На столі поставимо пульт, на пульти - портрет.

Член оркестри прив'язує Каменяра дротом до пульту, дружина заступника голови вилазить на стіл і декорує портрет вишиваним рушником, позиченим головою від доброї знайомої. Посередині рушника - чудова кокarda, пришилена до завіси. Заступник голови схвалює, його дружина зіскакує, а бідний Каменяр згинеться під кутом 45°. Правий кінець спадає вдolinу.

- Не турбуйтесь! Я зараз усе поправлю, - попереджує колишній учасник.

Хватає за пульт і тягне до себе, щоб поставити на підлозі. Каменяр зривається з пульту й зависає в повітрі на шпильці від кокарди.

- А бодай на нього! Забув відшпилити.

Знов поправлено. Портрет на місці. Кокarda та кінці рушника притверджені до рами. Заступник голови схвалює.

- Панове! Прошу ходити біля портрету обережно, - попереджує колишній учасник визвольних змагань, він же член оркестри.

- І не дмухати! - додаю.

Пульт і долішня частина портрета закриваються у формі

поперечної доріжки позиченою зеленою шторою, якої кінці пришиплюються до завіси по обох боках Каменяра. На столику гарна, вишивана скатерть, що звисає до підлоги та закриває стіл Пальми — по боках, а перед столиком ще один менший та нижчий столик, теж накритий скатертиною. На ньому — червоні маки референтки

— Чудово! — схвалює заступник голови.

Сторож включає мікрофон і доповідач випробовує ~~силу~~ свого голосу. В цей час піяністка вправляє на фортепіані — теж випробовує.

На прохання декляматорки витягаю з кута квадратовий стіл Пеферентка накриває його скатертинкою та ставить на ньому трисвічник

— Пане докторе! — звертається промовець до голови. — Прошу починати, бо я спізнувся на поїзд.

Прошу порахувати присутніх! — звертається голова до мене.

Іду в самий кінець, за спини публіки, і рахую. На залі всього 189 осіб. Подав голові вислід.

— Замало. Варто б поочекати, — каже голова.

— Нема чого чекати. Напевно не прийде більше, а доповідач спішить

Приходить ще пару осіб Годинник показує 7:45. Закулісна праця скінчена. Голова дає знак і сторож розсушує завісу. На півтемну сцену виходить доповідач. Спочатку говорить тихо — не влучили мікрофон та світло. Згодом сторож вправляє свою помилку і все відбувається далі, як передбачено.

Челест заслужено підбив американську публіку. Побіч чудової гри на віолончелі, його піяно були незвичайні, особливі в закінченні піяніссимо, що губились непомітно, без характерного вривання. Публіка не знала, чи вже кінець твору, чи має бути продовження, — до тієї міри був лагідний перехід.

Співачку ми чули перший раз і були заскочені молодим гарним тембром голосу. Як і челест, пописувалася ніжними піано. Думаю, що в обох видно вплив акомпаніаторки, яка провадила партії дискретно, без галасу, часто притаманного акомпаніаторам, і не заглушуючи виконавців. Її піяно йшли в парі зі солістами.

Піяністка була в добрій формі та, як звичайно, грава свободно, без трими, сміло розсипаючи між публікою оригінальні

акорди Барвінського та Шуберта.

Окрему, захоплюючу точку дала нам молода рецитаторка. Академія Драматичного Мистецтва в Сідней(Австралія) розвинула її талант до межі досконалості

Одинока критична заввага, яку довелось мені почути, була: "Один кінець рушника на портреті висів нижче від другого"

Не зважаючи на муравлину працю Управи ЛМК, на чудове приміщення, — Франківське свято принесло ЛМКлюбові дефіцит. Чому? Хто завинив?

О Б О В'Я З К И Т А П Р А В А

Під час вакаційної подорожі довелося нам зупинитися в одному місті, де українців було чимало, хоч, правду кажучи, де їх немає?

Принагідно відвідали ми родину Колінків, знайомих ще з табору.

— Як у вас виглядає культурне життя? — питав між іншим

— Несогірше: маємо два хори, два театри, дві школи й один літературно-мистецький клуб.

— То й ви маєте такий клуб?

— Аякже!.. Шотижня даемо щось цікаве: або доповідь, або дискусія на якусь тему, або виступ поета чи письменника, або імпреза... От розкажу вам, як я сам попав до того клубу. Якось зустрінув на вулиці приятеля. Його в нашому місті всі знають, бо любить організовувати, хоч сам ніде не належить, особливо там, де треба давати.

— Сьогодні, — каже, — маємо цікавий літературний вечір. Раджу послухати. То ж я сам зорганізував цей клуб!

З цього й почалося.

Приходжу. При дверях — симпатичний, молодий, високий брюнет.

— Ви наш член? — питав мене.

— Ні, ще не мав чести ним бути.

— О, то запишиться! Але перш дозвольте представитись. Називаюсь Запорозький-Могок.

Я називав себе. Потрусили правиці. Підводить до столика й підсовує декларацію. Я підписав. За столиком — якийсь пан.

— А це наш касир.

Знов потрусили правиці.

— Треба щось платити?

— Дрібничку!.. Всього 20 центів, — відповідає касир.

— Дійсно дрібничка! — думаю.

Даю два дайми. Касир — розписку.

Підходить до нас маленький худенький старший пан.

Знайомтесь! — каже Запорозький-Могок. — Це наш застуник голови управи доктор Коляницький а це показує на мене інженер Колінко. Зближенні призвіща.

— Прошу панів! — звертаєсь до обох. — Поясніть мені, які мої обов'язки як члена клубу?

— Мінімальні! — відповідає доктор. — Вплачувати вкладки, регулярно ходити на наші вечори, ну й не зрікатися призначених функцій. Зате прав маєте багато: вибирати керуючих органів, бути самому вибраним, дивитися та слухати, що відбувається на вечорах, приймати участь у дискусіях і приймати до виконання призначенну роботу..

Яка була тоді імпреза — не пригадую, але коли я прийшов до клубу другий раз, то був заскочений. При дверях так само стояв Запорозький-Могок. Я входжу, вітаюсь, а він, як з кілочка:

— Ви наш член?

— Очевидно. Попереднього разу вписався, — кажу, а сам думаю — мабуть не відізнав мене.

— Я пам'ятаю. Питаюсь для форми А ваша членська вкладка в порядку?

— Заплатив 20 центів. Маю розписку вашого касира.

— І це пам'ятаю, тільки то була вкладка за попередній місяць.

Шойно тепер я втікав.

— О-о-о, розумію! — кажу. — А можна заплатити за цілий рік?

— Не тільки можна, а й бажано. Дістанете ще знижку 40 центів, бо одноразова виплата за рік виносить всього 2 доларі.

Я до касира. А перед ним на столику лежить дивної форми капелюх, обернутий догори і не першої свіжості.

— Де ви дістали такий антик? — питав касира.

— Історичний. Бувша власність самого Наполеона. Ще тоді, як він був на святій Гелені.

Придивляюсь, а до капелюха притулилась картка з вимовним написом: "Добровільні датки". Люди заходять і на моїх очах кладуть в історичний антик по одному зеленому. Якийсь панок спритно всунув руку всередину, крунув нею й витягнув, показуючи що вже порожня, та й пішов у залю.

— Фокус-марокус! — думаю.

Я поклав свого "добровільного" доляра й пішов у залю. За кілька хвилин хтось почав шарпати мене за руки. Оглядаєшся — приятель, що все організує.

— Ви, може, в члени записались що знов прийшли?

— Записався.

— Я до клубу не належу, але приходжу, бо часом бувають цікаві вечори. А ви застосовляєтесь, що вас можуть коштувати відвідини цього клубу? Ви вже дали добровільний даток?

— Одного долара.

— Я ніколи не даю. А ви порахуйте: як прийдете раз на тиждень, то це коштуватиме 52 долари плюс вкладка 2 долари і тобто разом 54 долари. Завелика сума на нашу кишеню. І це за один рік! А за 10 років?

— Я не мушу щотижня приходити.

— Навіть і раз на місяць, то винесе 14 долларів річно,

— Алеж вони мають, — кажу, — видатки на залю, оголошення, канцелярію тощо. Хто ж це покриє?

— Е-е-е, мають членські вкладки, то нехай ними покривають... А ви цього пана знаєте? — показує на Запорізького-Могока?

— Попереднього разу познайомились.

— Це — американський українець індіанського роду. Професор астрономії.

— Де він викладає астрономію?

— Покиша піде. Як скінчилася війна з німцями, він купив у капраля польовий бінокль. Зимою горобців обсервує та на небі полярну зірку шукає, а літом дівчат переглядає, як купаються та на пляжі вигріваються.

Як же він в індіяни попав? Може мати індіянка?

— Ні. Як надавали йому американське громадянство, він попросив щоб до прізвіща додали Могок. Ну й дописали. Тепер він називається Запорозький-Могок. Гарний хлопчина й добрій українець, але як вип'є в барі, то починє бавитися в автохтона та вживати індіанських слів. "Я каже, потомак останнього могикана, скулкіл вашій бабці! Поконос та маква!" Просте він не такий: як дехто з наших, і старих і нових, що своєю мовою забули до презбітеріянської церкви ходять, а на св. Патрика в зеленій краватці маршують у поході айрішів. А є в нас і такі, що "ходзілем до сонсяда, бо нє випада", або в малорі-

сів⁴ бавляться.

Пригадується мені анекдота, як цар Петро І приклікав до себе своїх академіків, щоб замінили слово "как" на більш пристойне. "Іноземные пасли не любят, что наши люди во время гаварят как как, как как... Даю вам неделю срока!"

Через тиждень приходять академіки до царя.

— Ну что, придумали?

— Думалі ми, думалі, — відповідають, — і пришлі к такому заключеню: как-нікак, а без "как" нікак неabantсь!

Так і наші "малороси" не можуть без того "кака" обйтися. Ше краще: ці "патріоти" часто носять при собі, як не "Гураль на високосьці" або "Голос мазура з пяхув одзисканих", то "Новає Єврейскає Слово".

— Ви - українець? — питаютого "малароса".

— Чистокровний.

— Чому ж ви не купуєте українських газет?

— А яких, наприклад?

— От хоч би канадську "Український Голос"?

— То гетьманська.

— Тоді "Гомін України"?

— Бандерівська.

— Ну а "Українські Вісті"?

— Урделівська.

— То, може, "Українське Слово"?

— Мельниківська.

— А "Наша Батьківщина"

— Тягне за Селянською Партією.

— Яку ж вам тоді треба?

— Безпартійну!

— Такої нема. Хібащо "Свобода"?

— Часто патріархів згадує, але що переглядаю. Сусід по-зичає.

— Хіба ніхто з вашої родини не уbezпечений в Українсько-му Народному Союзі? Діставали б "Свободу" безкоштовно.

— Нема дурних! Ми всі уbezпеченні в американській компанії.

— Все таки чому ж не в українській?

— Тільки запишись до українців, як зараз почнуть з листами приходити...

Або з книжками. Ше гірше! Письменники пишуть, видають,

а потім .. складають. І не в "бестселері", а в звичайному "сезері", або на стріх виносять, бо ніхто не купує .. Але я ще не докінчив з клюбом.

Отже через рік - Загальні збори. Управа відчиталася. Контрольна комісія поставила внесок. Збори сквітували Управу й вибирають нову. Дивлюсь, а сквітований голова інженер Руденко, поставний, наче той запорожець, що в фільмі "Тарас Бульба" коня на плечах підіймав, тримає в руці якийсь списочок. А тут бурхливі наради й Збори вибирають комісію-матку. Одна з тієї матки бере від інженера списочок і вся матка летить в окремий вулик, чи пак кімнату. За дві хвилини все готове. Збори список затверджують одноголосно й розходяться. Чую, що й я на тому списку "вибраний" секретарем Управи. З місяця передали мені книжки протоколів та інші папери, бо я, згідно зі статутом, від того моменту набув право писати протоколи, постанови, різні листи, повідомлення, пригадки, запрошення, оголошення, поздоровлення, вислови співчуття, списки, звіти, статистики, зіставлення... словом, дістав стільки прав, що не мав, після цілоденної праці в фабриці, ні одної вільної хвилини. Навіть часу для дружини хоч би посуду помити...

Пройшов рік. Так збіглося, що в дні Загальних зборів мусів я вийхати з міста на два дні. На моє місце вибрали іншого, який погодився тільки на одне право писати виключно протоколи засідань. Решту прав мусіли прийняти на себе голова й заступник.

На другий рік я знов був перешкоджений. Шойно ж на третій рік я з'явився на Загальні збори, де знов вибрали мене секретарем. Я пішов протоптаною стежкою моїх попередників і погодився на право писати тільки протоколи засідань Управи. Сьогодні мій обов'язок - бути секретарем, а право - писати протоколи ... А тепер ви скажіте, як у вашому літературно-мистецькому клубі там, у Філадельфії? Чи в той самий спосіб відбуваються Загальні збори та як іде праця?

У нас у Філадельфії? Вел, -- кажу, -- дякую краснењко за цікаві інформації і до побачення!

Та куди ж так скоро?

На жаль, мушу їхати далі...

Філадельфія, 20 серпня 1966

МИЛА НЕСПОДІВАНКА

Богдан Грищишин, голова парафіяльного уряду при катедрі св. Володимира в Філадельфії, кілька місяців тому випадково почув цікаву новину. Він щось подумав, усміхнувся і... заховав її в собі, а як надійшов час – начавив пружину.

Заметушилися церковні організації. Мітинг за міти нг о.м. Машинописні букви лягають на папір стрункими рядками. Це Грищишин висилає в таємниці секретні повідомлення до всіх членів парафії. У прилозі до листа кожна родина дісталася двох карток спеціального призначення та ще й третю із запитом "Так" чи "Ні"? Зворотна адреса для відповіді – приватне помешкання голови.

14 листопада 1965 року.

– Яка чудова погода! А скільки сонця! – раділа паніматка Біляк, дружина пароха катедри, звертаючись до дочки Ірени – гарної брюнетки, вчительки американської народної школи. – І хоч я не зовсім здорована, проте мушу підтримати хор, бо сьогодні Службу Божу має відправляти сам Владика. Чи ти не заважила автобус ще не йшов?

– Мамо! Пошо вам автобус? Я сама відвезу вас до церкви. Я теж хочу поспівати трохи.

– А горло не болить? Ти ж учора захрипла.

– То було вчора. Бачите самі, що говорю без хрипки.

– Як хочеш... Тільки мусиш хутко вдягнутись, щоб не спізнилися.

– Та я вже готова. Хіба не бачите?

– Уже? – оглянула дочку паніматка з ніг до голови і тоном вдоволення додала – Ну, можемо їхати. А ти маєш ключ?

– Від хати? Маю. Хіба ж ви свого не берете?

– Я взяла... Заводь машину, а я замкну двері.

Машина загарчала, паніматка сіла поруч Ірени, яка вправно керувала своїм шевролетом, і за півгодини вже обидві підіймалися сходами на хори катедри. Співали в альтах. Саме почали дзвонити.

Літній диригент Петро Куриленко, завжди у сміхненій, вклонився прибулим і елегантним рухом руки відкинув свою шевелюру. Він сьогодні в гарнім настрою. Навіть дістав кращий репертуар і порозкладав на пультах. Усе готове. Камертон у руці. Як перед боєм.

— Благословенне Царство Отця, і Сина, і Святого Духа...
— пролунав приемний тенор протоієрея о. Степана Біляка, настоятеля катедри.

Куриленко застукав камертоном по пульти. Хористи — сама увага. Тихенький тон, змах руки і мелодійне "Амінь" пронеслося гарним акордом над головами побожних, відбилося у віттарі й через відкриті двері полинуло на вулицю, щоб звістити запізнених вірних про початок Служби Божої.

Катедра виповнена вщерь. Є чимало гостей із сусідніх парафій. У багатьох на обличчях радість і... зацікавлення. Гарно зодягнені. Настрій святочний.

Невже свято?

Так. Велике, урочисте, небудене...

Секретне повідомлення Гришишина наелектризувало всіх. Диригент, при нагоді, підморгує таємно до хористів. Очі всіх блимають потайки на паніматку.

Шо ж сталося?

Служба Божа добігає кінця. О. Біляк прочитав заамвонну молитву. З віттаря виходить, з посохом у руці, Блаженніший Й Владика Митрополит Іоанн Теодорович.

— Сьогодні, дорогі брати й сестри, маємо врочистий день — проголошує Владика. — Сьогодні наш дорогий настоятель протоієрей о. Степан Біляк має освятивте свято.

Всі насторожені. О. Біляк дивиться здивовано на Владику

— Шо, що таке? — щепче паніматка на хорах.

Спочатку зблідла, а потім зашарілася.

— Може мій отець дістає сьогодні нагороду? — думає.

До неї хутко наблизився д-р Савчук.

— Ідіть, паніматко, на долину.

Не з'ясовуючи причини, паніматка розгублено спускається по сходах. Руки помітно дрижать.

Тим часом Владика, після короткого, але гарного, проречистого слова про чесноти о. Біляка, повідомляє далі.

— Якраз на сьогодні припадає небуденна хвилина, що трапляється в житті кожного подружжя один раз на 25 років. Сього-

дні маємо приємність вітати срібний ювілей щасливого підружжя нашого дорогого настоятеля о. Степана Біляка та його милої дружини. З приводу цього зараз відслужимо молебень. Прошу всіх вірних помолитися разом зо мною за здоров'я дорогих ювілятів.

У церкві помітно порушення. Хоч усі знали, крім самих ювілятів, про що вроčистість, проте зворушливе слово Владики викликало загальне розчутлення. У багатьох виступили слізози.

І не диво: о. Біляка всі люблять за його щиру, віддану працю для церкви, за поміч у нещастю, за тепле слово, за тактівність...

Молебень скінчився. Владика вроčисто благословляє ювілятів, а многоліття, ним виголошеннє, хор покриває тричі молитні та величавим "Многій літа" Бортнянського...

Прогресивний Український Клуб. Заля заставлена столами. Всі місця зайняті. Публіки біля трьох сотень.

Учту розпочинає Владика благословенням страв, після чого виголошує заздоровне слово. Хор співає "Многій літа" і всі стоячи випивають вино, що їм піднесли сестриці. Починається споживання обіду...

Після обіду Владика теплими словами згадав муравину працю о. Біляка на християнській ниві, вдруге підkreślуючи його чесноти.

Слідом за Владикою, від старшого сестрицтва ім. св.княгині Ольги промовила пані Анна Тоганчин і піднесла ювілятам оригінальний дар у формі кошика чудових квітів, ефектово переплетених доляровими банкнотами на суму 25 дolarів. Дар ювіляти з місця зложили на будівельний фонд катедри.

Далі промовляли: від молодшого сестрицтва ім. Пречистої Діви Mariї -- пані Гелен Гарсія; від філадельфійського відділу Православної Ліги Молоді -- д-р Степан Савчук, від молодечого відділу тієї ж Ліги -- Поліна Підгурська; від вівтарних хлопців -- Григорій Карбівник і Борис Мілорадович, від катедрального хору -- диригент Петро Куриленко, від парафіяльної управи-голова Богдан Грищишин, який зложив дар від парафії в сумі 100 долярів, що їх так само ювіляти призначили на будівельний фонд катедри, і, на закінчення -- голова Будівельного Комітету Йосип Підгурський.

На привіти та дарунки відповідав схвильований, із слозами в очах, о. Степан Біляк. Підkreслив заслуги організацій та

вірних при будові катедри, а особливо тепло згадав Блаженнішого Владику Іоанна, який, не маючи через хворобу змоги під час урочистого зрушення землі під фундаменти катедри особисто піднести першу лопату землі, уповноважив до того настоятеля о. Біляка.

— Шю першу лопату землі, — каже зворушене о. Біляк, — щоб була міцніша та скріпила на віки вічні фундамент нової катедри, Блаженніший Владика Митрополит Іоанн причавив своїм дійсно княжим даром у сумі 1.000 доларів!.. Святкуванням же нашого ювілею, — каже о. Біляк далі, — ви дали мені міцні крила та піднесли мене на дусі, щоб я міг із ще більшою посвятою та зусиллям працювати для добра нашого народу, для єднання великої нашого задуму поставити нову Святиню — Катедру! Я ще вповні здоровий і почиваюся на силах, щоб докінчити розпочате діло! А ви мені, як своєму пастиреві та щирому приятелеві, в цьому допоможете.

Грім оплесків покрив цю гарну, від широго сердця виголошенню промову.

Підходить голова Гришишин і предлагає ювілятам розділити свій коровай. Тоді знов встає о. Біляк і спільно з паніматкою починають одним ножем краяти високий, чудовий, мистецько вироблений торт — символ нашого українського короваю, якого частини розносять невтомні сестриці, обдаровуючи гостей цим традиційним кавалком печива.

Але вроčистість ще не закінчена. Посеред залі з'являється представники Будівельного Комітету з фільмовим апаратом. На сцені завішують полотно й гасять світло. На екрані проходять у кольорах два окремі моменти:

1) процес підготовки до посвячення та саме посвячення площі під катедру Блаженнішим Владикою Іоанном, у сослуженні окличного духовенства, і

2) урочистість зрушення землі під фундаменти катедри, з уповноваження Владики переведена протоіереєм о. Степаном Біляком спільно з окличним духовенством.

Філадельфія, 27 листопада 1965

"НАША ДУМА, НАША ПІСНЯ НЕ ВМРЕ, НЕ ЗАГИНЕ..."

Якщо б ви забажали мати правдиву, мистецьку насолоду , послухайте концерт мистецького ансамблю Осередку СУМ у Торонті, Канада.

Шілість – це чудова, жива китиця нашого молодого нарибку. Народжені тут, у новій батьківщині, вони гордо несуть у світ ім"я великого народу.

"Прометей" – козацький хор. Коло 60 осіб. Добре зіспівання. Його звинний диригент Василь Кардаш – людина не пересічна. Чарівник. Один тільки порух, і тихий вітрець переходить у бурю, щоб, з черги, знизитись до піяніссімо. Морські хвилі...

Починають молитвою. Плавко, побожно ллється "Бла жен муж", і вся авдиторія молиться в думках разом із ними. На залі тиша. Як у церкві. Алилуя звучить дивно-прекрасно: кінець - це відгомін, що підноситься все вище й вище, квартами через цілу октаву. Лине до Бога...

Кінчається молитва й відгомін спадає вниз. На землю Буря оплесків.

Ше заля не затихла, як магічна рука знов підноситься. Но вав молитва "Хваліте Бога". Маєстатична. Вам здається, що могутня сила басів заглушує тенорів. Наче грім перед дощем. Гарно.

Помолились і перенеслись у "Карпати". Гірський відгомін – луна з перекотами. Наче повітря відсвіжилось.

Шойно зійшли в долину, як перед вами сільська оркестра "Гуляли, гуляли... гули цимбали, бас ревів..." Соліст Степан Кривенький виводить солідно, переконуюче.

Ралтом з України переносимось туди, де войовничих валькірій оспівують, де Одін панує неподільно. Людський голос – найбільш досконалій інструмент у світі. Покерувати ним уміло не кожний потрапить. Кардаш не тільки чародій – він мистець. Вичув тугу норвежців, їх розпуку й переніс усе на полотно душ слухачів.

Завіса. Перед нею - Володимир Довганюк. З багажем.

Гриць Зозуля напакував у голову. Самі монологи Довганюк – рецитатор добрий. Шо реченья, то сміх. Захлинаються до сліз. І плашуть без кінця.

Невеличка оркестра ансамблю примостилася перед сценою. Збоку Гримнула несподівано і з-за куліс вибігли дівчата в зелененських спідничках. Молоді, стрункі, красиві. Покрутилися мило, аж тут парубки. Здорові, в силі. Світи сиві, шаравари – теж. Вміло дібрани барви "верховинців" пестять зір глядачів. Молодь виводить "Веснянку". Парубки – солідно, з аристократичними жестами, дівчата – кокетно, з привабливою грою очей. Як і пристало. Ритм бездоганний. Заля захоплена.

Розвеселив Довганюк публіку й завіса знов відкрилася. Перед очима – чарівна картина: 70 молодих красунь у вишитих блюзках та бронзових, краткованих спідничках-запасках із скісним модерним кроєм. Усе обрамовує червона барва. Пояси коралі, стяжки на голівках, черевички – все червоне. Аж смеється. Це ж перед нами "Діброва" – жіночий хор. Вони теж починають "Молитвою за Україну". Тон цієї молитви, як і наступ них пісень: "По діброві вітер віє", "Не шуми, калинонько", "У зеленій половині" та "Понад Прутом моя Коломия" – спокійний, сантиментальний, трохи тужливий. Виконання бездоганне. А вже "Ось день війни" – марш УПА, схильовує публіку, яка оплескує завзято, зі свістами та вигуками "браво", і змушує хордо наддатку. "Била мене мати" – жартівливої пісні, яка сприймається нарівні з маршем.

Перерва. Виходять покурити, обмінятися враженнями. Всі захоплені

І знов ударила оркестра. На сцену вилітає 12 пар "верховинців". Киптарики, постольці. Виводять "Гуцулку". Гучна, весела, жартівлива. Буря оплесків.

На зміну – Прометей в зелених шараварах. Пояси та стрічки червоні. А на тлі козацтва – синій жупан диригента.

Ой, літа орел – заспівує вже знайомий нам Кривенький. Коли ж Прометей вдарив Огні горять, вся заля струснула – ся від граду оплесків. Філадельфійські співаки слідкували з напругою виконання гоп гоп, гоп... де вісімки басів чередуються з хором, але для Прометея труднощів нема. Чарівна рука вивела все на чисту воду. Без затримки. Чудове виконання!

Гайдамацька пісня не всім хорам удається. Один тільки філадельфійський Прометей під орудою тепер хворого Івана

Задорожного, виконував її блискуче. Але сьогодні, Кардаш, як не перевершив, то вповні дорівняв Задорожному. Мистець!

Концерт добігає кінця. Довганюк ще оповів нам, як од на жінка, наша, щоб не мити руками свої баняки, купила на сплату "діш вошер". Чоловік грошей не дав, то вона пішла до праці, де в ресторані мила своїми руками... чужі баняки.

І знов наши милі "Верховинці". Дівчата в полтавських строях, з віночками на головах, козаки – в синіх шараварах з червоними поясами. А ж душа раділа. Це ж усе наше, українське. У мріях виношено, віками добра не, любов"ю виткане...

Гопак. Здається, звичайний танок. З діда, прадіда... Але так вивести, як вивів Ярослав Клунь, може вивести тільки хореограф-мистець, що в твір вкладає свою душу.

Падає завіса й знов підноситься. Сцена виповнена по береги: це "Прометей" злучився з "Дібровою" в одне. І людьми, і голосами, і ношею. Кардаш ще раз зачаровує нас своїм хистом

"Віє буря". Шо пісню я чув не раз, сам співав її в хорі, але таке виконання, як сьогодні, – це чудо. Зрозумів диригент нашого славного композитора проф. Івана Недільського так, як той уявляв собі цей твір, коли компонував. Шайно в Кардашевому виконанні ми відчули і бурю, і страждання, і посвяту для ідеї незалежності.

Згадав мішаний хор і про славного Мазепу та його Зрив до вільності. Тут виступ перервали й внесли на сцену чудовий, великий кіш квітів. Студент Ігор Шперналь від філадельфійського Осередку СУМ у теплих словах подякував торонтиям за незвичайну насолоду, яку вони справили філадельфійцям, а д-р Ярослав Бернадин зі студентом Володимиром Карпінічем привітали виконавців від філадельфійського "Прометея". При нагоді делегати хотіли привітати їй промотора "Верховинців" славного хореографа Ярослава Клуня, але той, по своїй скромності, вийти на сцену відмовився.

Слід ще згадати про невтомну, постійну акомпаніято ру для хорів пані Марту Кравців-Барабаш та її майстерний супровід. Для "Діброви" акомпаніювала панка Гаяля Безхлібник.

Не був би цей допис повним, якби я не згадав ще й всіх солістів, а ними були: Ю. Оришкевич, Андрій Сорока, Г. Матла, Микола Маскулка, А. Дербіш, Степан Гарасовський та Й Степан Кривенький, про якого я вже згадав раніше. Усі свої партії солісти проспівали гарно, з чуттям, як Кардаш навчив.

Закінчив ансамбль свій виступ гарною "Піснею про Вітчижу",

Філадельфія, 24 жовтня 1968

"ОД КИЄВА ДО ЛУБЕНЬ"

Ніхто своєї долі не знає. Чи могли колись полтавці думати, що їм доведеться власними ногами, з бандурою під пахвою, переміряти Рідний Край?

І не так, як у пісні "Од Києва до Лубень", а навпаки -від Лубень до Києва й далі на Житомир, Рівне, Галичину, Словаччину й взагалі через усю Європу аж до Атлантику, щоб там сісти на пароплав (пішки ж далі не підеш!) і, під рев морських хвиль, що котяться, аж дух захоплює та нутро вивертає, поплисти ще далі на Захід, де, як казали, саме сонце в воду западає, та опиниться у казковій країні добробуту, що вже багато віків приваблює одчайдушних мрійників-шукачів небуденних пригод, солодких амазонок і... владного золота!

Дали ж тоді лиха закаблукам! Досталося й передам...

Ішли в світ, проте часу не марнували. Керманич ансамблю - сам співак, бандурист, диригент і композитор, невтомний Григорій Трохимович Китастий, людина сильної волі та лагідної вдачі, підбадьорюваний побратимами, творив і встелював похід захоплюючими концертами, зазнайомлюючи рівночасно й чужинців з нашим мистецтвом, з нашою культурою, що сягає, як археологія каже, трипільської доби, не згадуючи вже про пізніші часи могутньої Української Держави, коли вся Європа шукала родинних зв'язків з її володарем Ярославом Мудрим...

Я сам був приемно заскочений, як почув Капелю перший раз у Перемишлі в 1944 році. Співали тоді, як здавалось, без диригента, бо ніхто не стояв перед ними вимахуючи руками. Шойно згодом я завважив, що він, душа Капелі, сидів скраю, грав і співав, як усі, проте диригував очима, непомітними руhamи та невгнутую волею...

Пригадую виступ Григорія Трохимовича зі своєю Капелою десь у 1946, а може й 1947 році в Байройті, Німеччина, у світовій славі Вагнерівському театрі, т.зв. Фестшпільгавзі, де часто слухачами були короновані особи. Крім постановок виключно

Вагнерівських опер, німці нікому не дозволяли виступати в ньому. Цей театр має таку незвичайну акустику, що чути не тільки найменше піяніссімо, але й як муха пролітає! Його стіни вкриті полотном, а навколо, недалеко від стелі, розміщені, в певній відлегlostі від себе, спеціальні горшки чи вази. Наша громадськість робила заходи, щоб дозволили нашим бандуристам виступити в ньому, але німці нізащо не хотіли погодитися і щойно американці допомогли. Шоб зрозуміти, як Капеля звучала в Фестшпільгавзі, наведу слова німців, які чули цей концерт: "Чогось подібного ми в житті не зустрічали. Як у казці!"

І оце, не пригадую в котрий раз, бо й рахубу загубив, знов почув їх. Гай, гай, скільки ж то років проплило в'язність!.... А це ж вони якраз сьогодні свій 50-літній ювілей обходять!

Правда, дехто попрощав побратимів та й у вічність помандрював (царство їм небесне!); дехто на іншу працю перейшов; Дехто на пенсію подався, хоч ансамблю не покидає; а є й нова зміна. молоді, стрункі, голосисті...

Загал виглядає свіжо й бадьоро.

Усіх було тепер, разом з диригентом, 37 козаків. П'ятнадцятеро з них тримали бандури, а один ще й бубон мав.

До речі, дещо для нашого жіноцтва:

До перерви, вся Капеля була зодягнена в оранжеві та жовті жупани, рожеві шаравари, зелені сорочки та ясножовті (бейджі) кажучи по-українському) чоботи. Басальмани (нараменники) були жовті.

Диригент: вишневий жупан, шаравари барви волошків, чоботи й пояс червоні.

Після перерви: всі в білих, вишитих сорочках, при чім ті, що стояли, мали малинові шаравари, червоні пояси та червоні чоботи, а ті, що сиділи, були зодягнені в рожеві шаравари, зелені пояси та ясножовті чоботи.

Диригент: голубий жупан, облямований золотими тасьмами, такий же золотавий пояс із спущеними спереду широкими кінцями, малинові шаравари та червоні чоботи...

Піднеслася завіса. Ансамбль на місці. Від імені української громади Філадельфії Капелю привітав д-р Богдан Гнатюк, голова Відділу УККА, а пластуни піднесли маестрові Китастому бронзову статую кобзаря з внуком, роботи мистця Володимира Капшученка, та плоскорізьбу на дереві, що зображає запорожця з бандурою. На відвороті плоскорізьби вписані заслу-

ги Капелі на протязі їхньої 50-літньої праці та відповідні побажання.

Концерт розпочався маестратичним, козацьким "Христос воскрес із мертвих" і відразу заля відчула могутню силу Капели, особливо басів, та вироблену динаміку ціlosti.

У ніжному канті "Через поле широке" гарно вив'язався соліст Ю. Оришкевич.

Херувимська №р.7 Дмитра Бортнянського, одна з найкращих, звучала чудово й викликала молитовний настрій, а вже новою поемою про Конотопську Битву, П. Карпенка-Криниці, і її композитор Гр. Китастий дослівно струснув усією авдиторією, так прекрасно була написана й виконана. Не один із "старої" війни" згадав своє минуле та ще раз пережив хвилюючі моменти боротьби з наїздниками, а при тому ще й слізу зронив від перечулення.

Марш "Ой, чи пан, чи пропав – двічі не вмирati", вплетений в поему, заля поривалася ще всередині покрити оплесками.

Всі солісти в поемі: М. Мінський, П. Садовий, В. Тисовський, І. Уманець і Е. Цюра партії виконали дуже добре. Особливо Мінський був у прекрасній формі, хоч трохи й обтяжений кальоріями.

Після перерви привітав Капелю інж Петро Гурський від свого молодечого ансамблю бандуристів, передаючи маestro-ві Китастому портрет Т. Шевченка, виконаний членом ансамблю Романом Василишиним, та певну суму на розбудову Капелі

У другій частині, яка теж була виконана блискуче, слід згадати народну пісню "Ой, чий же це двір", ар. М. Лисенка, яку привітала публіка бурхливими оплесками так спонтанно, що маestro був змушений повторити її кінець. Так само бурхливо привітали в "яланку" з трьох пісень: "Занадився журавель", "І шумить, і гуде" та "Од Києва до Лубенъ", і, окремо, Коломийку.

Закінчили дуже гарною піснею "Як давно", муз. Китастого, соліст М. Мінський. Публіка змусила проспівати ще наддаток "Пісню про Тютюника".

Філадельфійська громада тепло та сердечно привітала ювілятів, а ми додамо: "Шасти, Боже, в добру пору!"

Філадельфія, 18 травня 1969

ПЕРШИЙ ВЕЛИКДЕНЬ У НОВІЙ КАТЕДРІ

Нова Катедра св. Володимира у Філадельфії святкувала Великдень перший раз. Це було 30 квітня 1967 року.

Погода випала чудова: тепло, соняшно й без вітру. Де рева вже вкрилися листям, зацвіли черешні та яблуні, а сочista трава манила до відпочинку.

П'ята година ранку. Пташки вже прокинулися й голосно славили Творця, Будівничого й Бога нашого та сповіщали все живе про незміrnу радість весни.

Великоднє Службу Божу відправляв блаженніший Митрополит Іоанн у сослуженні настоятеля Катедри о. митрата Степана Біляка, о. прот. Миколи Угорчака та о. диякона Володимира Поліщука, якого вроčисто, під час Малого Входу Владика підніс до сану protodiakona. Співав катедральний хор під орудою Петра Куриленка.

Хоч стіни Катедри ще не розмальовані, хоч бракує багато образів, хоч замість лавок ще крісла стоять, — проте вигляд зсередини був величавий, святочний і викликав побожність.

А що найбільше приємно вразило всіх присутніх, яких зібралося понад 800 осіб та серед яких були й довколишні американці, — це наш чудовий, з діда-прадіда звичай свячення біля церкви великодніх пасок.

— Геть чисто, як у Старому Краю! — пояснювала сусідка-американка стара емігрантка.

Вона не забула теж пояснити найголовніше з того звичаю: як наші газди, після посвячення, вихром летіли на дородних коњах додому, і то навипередки, щоб першим привезти свяче ну паску.

— Вел, цього в Америці не зробиш, бо, у кращім випадку тикет дістанеш, а то й лайсенс суспендують. Коней же нема, а тільки кари...

На що сусідка поважно потакувала головою.

А картина чудова. Сонце вже піднеслося й добре гроїло

Уздовж хідника, що тягнувся з півднєвого боку Катедри в і д. П'ятої вулиці, уставлені, місцями в два ряди, гарні кошику, вистелені та прикрашені чарівними вишивками, ну й виповнені по береги пасками, писанками, крашанками, ковбасами та іншим "яством", що дійсно нагадувало "Старий Край".

Це було, воістину, соборне свячення: і галичани-православні, і галичани-католики, що не хочуть святкувати по-новому, і буковинці, і подоляни, і закарпатці, і наддніпрянці, і волиняни. Усі змішалися в двох рядах, запалили свічки в кошиках і, молитовно настроєні, чекали на посвячення, якого довершили обидва священики з протодияконом і диригентом дуже врочисто. Паски до посвячення принесло понад сто родин! Ще ніколи такої кількості у Філадельфії не було.

Добре було б; якби всі українці, де б вони в розсіянні не перебували та до якого б віровизнання не належали, — плекали свою милу, незабутню, святу традицію свячення пасок біля своєї церкви!

Шоб не цуралися, не встидалися своїх оригінальних, чарівних обрядів та вивляли їх назовні, як це давно роблять інші етнічні групи, інші нації...

Філадельфія, 4 травня 1967

Ч а с т и н а 3

Е С Т Р А Д А

(Монологи – Скетчи – Писни)

ЯК Я ЛІКУВАВ СВОГО ЗУБА

Мій зуб почав боліти зараз же після обіду. Чи то від кек-сів, чи то від колупання цвяшком, чи просто прийшла пора на нього — не знаю. Досить того, що зуб почав псувати мої нерви та змінювати світогляд на доцільність людського існування. Чи ви знаєте паню Нуся? Така кремезна, дуже чемна бльондинка з 18-го куреня. Ходить у великих окулярах, а ніс — як добра бараболя. Злі язики називають її спекулянтою. Вона, я б сказав, не спекулянта, а визволителька, бо визволяє таборян у скрутну годину: налоговим курсям за дві шоколяди дасть одну пачку американських, а панночкам — за дві пачки американських — одну шоколяду. Пані Нуся порадила мені полоскати зуби соленою водою з мілом і перцем, щохвилини юхати хрін, намастити щоку гірчицею і обв'язати теплою хусткою, ну й курити, щоб дим ішов на хворий зуб. При тій нагоді предложила мені дві пачки американських за три шоколяди, як для доброго знайомого.

Наслідок лікування виявився незабаром. Через п'ять хвилин я сварив жінку, що не насадила помідорів ше місяць тому назад; через десять — проклиниав царицю Катерину за те, що ми тепер скигаємося по світі, а через п'ятнадцять — добре дісталось Архимедові, що не знайшов точкі опертя, щоб перевернути всю землю. Моя жінка, не чекаючи, поки я дійду до Ноя з ковчегом, покликала сусіда через коридор бувшого кіновала Кобиленка. Його тепер доктором кличуть Кобиленко подивився на мене, гмікнув, сказав "тек-с-с" і витягнув з кишені великий термометр для худоби. Перш понюхав цей Реом'юрівський винахід потикав ним у повітрі, шукаючи місця, і рішуче увіпхнув мені в ніс.

— Подержте, — каже, — 10 хвилин.

Витягнув з кишені годинник і став слідкувати. Рівно через 10 хвилин термометр показав 50 градусів тепла.

— Шось зависока температура! — каже, — Треба стрепенутися.

Стрепенув кілька разів і знов засунув у ніс. Через 10 хвилин термометр показав 3 градуси морозу! Невже мій зуб має такий широкий діапазон? думаю. -- Тепер розумію, чому мені стає то гаряче, то холодно! Кобиленко похитав головою, пропурмотів щось собі під ніс та й питає.

-- Маєте що закурити?

Подаю розпечатану пачку "лаки страйк". Він витягнув одну цигарку, щось подумав і вся пачка помандрувала до його кишені.

-- Поставте, -- каже, -- термометр ще раз і тримайте пів години, а я піду покурю.

Пів години? А що як температуру міняє не зуб, а цей клятий термометр? Не дарма дістав від нього катер. А тепер питання: стрепенути його чи ні? Як не стрепену а потримаю три рази довше, то й температура збільшиться в три рази -- буде 150. Напевно в носі закипить! А як стрепену -- буде 9 градусів морозу й я відморожу носа. Ні, -- кажу до жінки, -- термометра ставити не буду. Роби, що хочеш.

-- Підемо до дантиста! -- вирішила жінка і обв'язала мені голову светром, а щоб він не зсунувся, підв'язала своїм нарядником, бо не знайшли шнурка.

Приходимо до дантиста. Німець. Усміхнувся, згадав про Грис та кота, потер собі руки та й показує на широке крісло.

-- Зецензі! -- каже.

Я сів. Він почав помпувати ногою, і я з кріслом піднісся вгору на пів метра.

-- Махензіауф! -- каже.

Як махен; то махен. Я замахав руками.

-- Найн! -- каже.

Тоді я замахав ногами.

-- Найн! -- каже знов, відкрив свого рота й показує пальцем до середини. -- Мунд!

Це, думаю, питає про язик. Воно, правда, не дуже члено комусь язик показувати, але вже як так хоче.. Я вивалив цілого, як лопату, і помахав ним.

-- Найн. Махензіауф! Іх мус кукен. -- каже.

Кукати? Гаразд. Я закукав зузулею. Він ухопив сердито молоточок і показує пальцями, щоб я рот роззвив. Це, думаю, хоче зуби вибити за те, що показав йому язик. -- Найн! -- кажу й показую кулак, мовляв, попробуй тільки зачепити. Зрозумів

німак, бо своє знаряддя поклав на місце.

-- Махензізо! -- каже й сам почав розкривати та закриваєти свій рот.

Я зрозумів і почав чавкати, наче б щось їв смачне, а він улучив момент і вstromив мені між зуби якусь коробочку. Як стиснув її, то так зуби й склеїлись. Мучився німак і щойно долотом розвів. Тоді вхопив свою коробочку пальцями та й тягне до себе. Бачу, а мені з рота вилазить блискуча, брунатна стрічка. І знаєте, що то було? Ліп на мухи!. Я з крісла та в ноги. Ліп розірвався й одна половинка в німця, а друга -- в мене в роті. Навіть якось кавалочок проковтнув... Як я зайшов до дому -- не пам'ятаю. Пригадую лише, що по дорозі кілька разів оглядав чужі подвір'я та відірвалися два гудзики від штанів. Коли ж, врешті, опинився вдома та змів з себе цю біду -- зуб несподівано перестав боліти. Я й досі не можу зрозуміти, чому він перестав? Мабуть, його вилікував жіночий нагрудник...

Байройт, Німеччина. 1947

К И Й М А Є Д В А КІНЦІ

Наші діди впевняли, що кий завжди має два кінці. Про одного такого кия я хочу розказати. Як усім відомо, наша музично-вокально-театрально-скакальна секція працює більше, як один рік. І де вже тільки ми не давали концертів та імпрез!.... В одному хіба Нюрнбергу не були, та й то через конкурентцію, бо там націсти далеко краще співають...

Траплялося нам різно: співали і в коридорах, і в будах, і під дощем, і на морозі, і в театральних залах, навіть світоюї слави; як Вагнерівський фестшпільгавз у Байройті... І публіка була різноманітна: білі, жовті, чорні, наші, не наші, касетники, пластиуни, приватники, військові і так просто люди...

Одного разу ми дали повний двогодинний концерт з хором танками і сольоспівами перед поважною публікою: один американець, двох шоферів, що нас привезли, і наш музикант Гузій Олесків, щоправда, ми не дістали, зате почули дуже вимовне "окей".

Приймали нас теж різно: гаряче, тепло й зимно. У Бамбергу один представник Управи табору запросив нас до накритого столу. Наші співаки почали навіть вимахувати ложками й вилками, смакуючи в думках добрий обід, як прийшов інший представник Управи і делікатно поінформував нас, що обід призначено... не для нас. Мусіли уступитись, а щоб знечулити образу, ми пішли огляdatи передісторічні цінності міста, а рівночасно і... копаний мяч, бо ми терпеливи...

А пропо терпеливости. Не раз їдемо терпеливо зо швидкістю 100 кілометрів на годину, особливо як тягарівку провадить той симпатичний француз із УНРР-і, щоб йому добре гикнулося; а з Фраундорфу ми йшли терпеливо вночі зо 20 кілометрів, бо шофер напився й почав доводити, що німці по тверезому їдуть сто десять кілометрів на годину, тому українці, як по-терпілі, мають право по-п'яному цо норму перевищувати. Він навіть ручився своєю головою, що довезе нас цілими. Як він згубить свою голову, то це його діло, а як ми погубимо свої,

то хіба його порукою назад не приклеймо...

Ми терпеливі теж і на пробах хору, особливо, як приходиться живати родзинки. Не ті, що в американських пачках. Це я мушу поясниги. Ноти мають багато різних знаків, а серед них є два, що дістають до наших печінок. Один нагадує драбинку й по-вченому називається діез, а другий — людину що зігнулась наче шлунок корч схопив, і називається бемоль. Не та моль, що хутра єсть, а така собі бе-е-е моль.. Особливість цих знаків, що нота співається вище або нижче від нормальної. Просто ненормальна. Має в собі такого маленького бзіка. Якщо трапиться під час співу одна родзинка - пів біди: проковтнув і далі співаєш, але як композитор наліпить їх з десяток під ряд — найкращий співак пропав. Сам дістає бзіка. Диригент Кушнір захоплюється тими родзинками і вибирає такі пісні, де їх найбільше. А то сам скомпонує таку пісню, що виглядає, як мазурок: і зверху, і знизу, і в середині — самі родзинки. Товчеш, товчеш, а диригент кричить: вище на пів тону! ще вище на одну десяту! Хористи пнуться вгору, аж на пальці стають, а він: ще вище! Хіба на лавку ставати? То знов: нижче! ще нижче! хоч під лавку лізь.

-- Пошо вам ці родзинки? — питаемось,

— Е-е-е-каже диригент, — ви не розумієте правдивої краси. От дивиться сюди — це зав"язка!

Дивимось, а там — аж вісімнадцять родзинок!

— А це, — каже, — розв"язка.

А в розв"язці всього дві!

— Ви переграйте на піяніні що зав"язку, — пропонуємо диригентові. — Нехай люди послухають вашу красу, а розв"язку ми вже проспіваемо...

Або з динамікою — ще гірша справа: Крещендо! Рітардано! Маестозо! Мурмурандо!... Легато, стакато, модернато!.... Дідько його знає, коли там треба модернути або стаканути! Одне, що в нас добре виходить, це форте. Понаїдаємось кальорій, то й потиснути можна, а диригент тоді кричить: п"яно! п'яніссімо! Ну й як його співати п"яно, як у роті вже два роки келішка не було!... Або з віддихами: "Не смієте віддихати через чотири такти! Я буду диригувати шістнадцятками." А тепер прошу порахувати: один такт має шістнадцять шістнадцяток, а чотири такти — 64! Нехай хто з вас попробує тягнути форте й без віддиху, поки диригент вимахає 64 рази!.. В же

кількох співаків утекло, не дивлячись на кальорії. Не знаю, що буде з рештою, як так піде далі...

Але я, здається, відхилився від теми... Про що це я хотів сказати?... Ага! Про кия, що має два кінці... То я вже розкажу про нього іншим разом...

Байройт, Німеччина. 1947

Н А К А З

Ох, як тяжко на світі жити! Уявіть собі, вчора вечором наш коханий режисер... Ви його знаєте! Це той, що має ноги до самої землі... Отже каже до мене:

- Чи ви знаєте, що завтра даемо ревю?
- Знаю, – кажу, – бо сам у ній виступаю.
- Нам ще бракує монолога до неї. Подумайте, – каже, – і щось зробіть.

Трудно – наказ! Приходжу додому, сідаю за стіл і починаю думати.

- Чого ти так зажурився? – питає дружина.
- Не зажурився, а думаю.
- Про що ж ти думаєш?
- Мушу монолог зробити на завтра.
- Може не зробити, а написати? – питає.
- Не написати, – кажу, – бо режисер сказав ясно: подумайте і зробіть!

Дружина махнула рукою й пішла до кухні. Стінний годинник вибив 10. Приходить знов дружина.

- Ти ще думаєш? – питає.
- Думаю. – відповідаю.
- Сідай вечеряті!
- Не можу, бо то поважна справа.
- Я бачу, що ти скоро "фіола" дістанеш разом з режисером. Як не хочеш, то я сама з'їм.
- На здоров"я! – кажу.

Дружина повечеряла й лягла спати. А я далі думаю. Годинник вибив 12 і розбудив мою дорогу половину.

- Ти ще думаєш? – питає.
- Думаю.
- Зараз же лягай спати, бо як візьму качалку, то всі монологи вилетять з голови!

Бачу, що не жарту. Я поклався спати. І щоб не сонце, то

напевно спав би до полудня. Як припекло через вікно, то я відразу згадав про монолог. Доходила дев'ята. Відчув голод. Ні, думаю, без снідання — ні руш! Поснідав добре, прибрав на столі сам, щоб не викликати конфлікту, зайняв вигідну позицію і далі думаю. Пройшло ще з чотири години. Дивлюсь, а дружина тарілки на стіл.

— Будемо обідати! — каже.

Я вже не перечив, бо як не пообідаю, то охляну. Не буде чим думати. Пообідав зі смаком: таріль таборової зупи, добра миска картоплі з сосом, гаферфльоки, чашка кави й цигара зондермішнг № 4. Ну, думаю, тепер то я вже щось таки зроблю, треба лише прийняти відповідне положення тіла. Я поклався на ліжко. Тепер, думаю, почнеться спокійна циркуляція крові, травлення в шлунку та інші фізіологічні процеси, мозок відсвіжиться, а тоді й монологи поспиплються, аби тільки вспів зафіксувати на палері. Для догідності ще й зошиг з олівцем поклав біля себе. Згадав навіть Стівенсона, що придумав патротяг з причепом. То він міг придумати, ще й з причепом, а я не можу придумати монолог без причепа?

От так я собі лежу та думаю, в животі щось бурчить ти-хесенько, фізіологічні процеси процесуються, вольові імпульси наповнюються снагою та завзяттям і я навіть не зогледівся, як заснув. Дружина впевняла, що я міцно хропів. Не вірте. Жіночі вигадки... А прокинувся о шостій! Ше година і ревія. Я до зошита — чистенький! — Олівець на підлозі. Прибігаю в театр.

— Ну що, зробили щось? — питав режисер.

— Наполовину, — кажу.

— Як це розуміти?

— Подумати — подумав, а зробити — не зробив.

— Нема ради. — каже режисер. — Вийдете на сцену й будете кліпати очима перед публікою.

Оце я на сцені. Залишається тільки покліпати перед вами. (кліпає очима й сходить зі сцени).

Байройт, Німеччина. 1947

С А К " Я М У Н И

(Свобідний переклад з російської мови)

Пісками, темнimi лісами,
Крізь гори, ріки та гаї
Де вітер буйний та сніги
Зміняються лише ночами,

Юрба тихенько пробиралась
Фанатиків сліпих, нещасних
До берегів священних, красних
Ріки, що здавен Гангом звалась.

Минув їм другий місяць,
Як попрощали рідний край:
Тож Ганг священний дасть їм рай
Та втіх небесних безліч тисяч.

Хоч тіло в ранах, почорніло
Від сонця, вітру та снігів,
Не бояться ворогів
І муки терплять за святеє діло.

Вже третій день усі голодні,
Порожній шлунок корч скопив;
Зусиллям волі кожний жив,
Хоч вис над берегом безодні.

Нараз в густій темряві ночі
Шось зачорніло в далені.
Підходять тихо, як у сні,
Збагнути те, що бачуть очі.

А вітер крутить, завиває,
Дошем, як ніж, січе по тілі,
Одежу рве з цілої сили,
А ж стогін по горах лунає.

Наш милосердний, добрий Боже!
Невже Ти захист нам зсилаєш,
Дійти до цілі помагаєш
І втіху привертаєш гожу?

Підходять ближче... То ж це храм!
Як казка дивний, старовинний,
Вже від стількох віків незмінний!
Ввійшли несміло... Ах, то ж там

Великий Будда, як титан
Сидить, весь в золоті, на троні!
А в нього на чолі в короні
Великий, дивний діамант!

І от один промовив этиха:
" Ми всі обідрані, голодні,
Без стріхи, на краї безодні ...
За діамант нам хліба крихоть,

Взуття та одяг проміняють.
А він для Будди без потреби,
Бо в нього ясні зірки в небі
Від діаманта краще сяють!"

І люди мовчки погодились,
Хоч багатьох сумління гнобить:
Бо це ж блузнірство вони роблять!
Однак на тяжкий чин рішились...

І в той момент, як простягнули
Тремтячі руки до святині,
В ту темну ніч, в пустині,
І ціль, здавалось, осягнули —

Грім, вогонь та вихор величезний,
Як мотлох непотрібний, порох,
Відкинув їх за метрів сорок.
І страх напав людей безмежний...

Лише один, спожайний, як борець,
З юрби рішуче виступає
І так до Будди промовляє:
"Владико неба і землі творець!"

Хоч ти всесильний, ти – тиран!
Шоб хліб нещасним відібрати,
Задумав силою карати:
Наслав вогонь, тяжкий буран.

Невже священики збрехали,
Шо сієш ти любов, потіху,
Шо всіх рятуеш ти від лиха,
Шо годен ти поклону й слави?

То ж знай, що й я душою сильний:
Я кличу тебе на двобій!
Палай вогнем, руйнуй, забий!
Я тут стою з тобою рівний!"..

І чудо дивне утворилося:
Здрігнувся трон – то Будда встав
Високий, сильний, як Кентавр!
Камінна постать уклонилась...

І голова з короною святою,
Шоб люди діямант взяли,
Пригнулася до самої землі!
І Бог на мить сам став слугою...

Орем Ляз, Словаччина. 1944

ПОЛІТИЧНА РОЗМОВА

Скетч на 1 дію

Дійові особи:

Дядько Мартин

Петро - його племінник років 13-15

Пляшка Сенофонт Артемович

Пляшка Мотря - його дружина

(Кімната в таборі. Посередині - стіл і 3 стільці. З лівого боку - столик, а на нім - радіо. З правого боку - ліжко. Вхід - біля радіо. Максим сидить за столом і читає газету. Входить Петро)

ПЕТРО: Дядьку Мартине! Я просив коменданта, щоб призначив мене на завтра до лісу, бо вже докучило сидіти без праці. А він каже, що малих не бере до роботи, що я замолодий рубати сосни. Мені вже 14 років. Я не малий.

МАРТИН: А ти не спіши. Ше буде час на працю. От тут в газеті пишуть, що скоро будуть висилати нас на роботи.

ПЕТРО: А куди?

МАРТИН: Частину - в європейські копальні вугілля, а решту - в Африку та Австралію. Ти но пошукай якусь станцію. Може щось краще скажуть, бо іхати до Африки, щоб людожери поїли нас, нема охоти. Я дуже не люблю читати погані новини.

ПЕТРО: (бере стілець, сідає біля радіо й починає шукати) Чому ви думаете дядьку Мартине, що в Африці погано? Там теж жось живуть і дають собі раду. Я не думаю, щоб тепер там були людожери. А нам вже давно пора щось робити.

МАРТИН: Ех, молодь, молодь! Ніколи не всидить на місці. Ну ю чим тобі тут погано? Кімнату маєш, харчі - теж, дров не бракує, за світло не платиш, одяг і взуття дають безкоштовно...

ПЕТРО: Я не кажу, що погано, але мені треба щось робити, щоб

виладувати своє енергію.

МАРТИН: Та скільки ж там у тебе тієї енергії? От пограй в мяч з хлопцями та побігай трохи - то й виладуєш.

ПЛЯШКА (входить): Дядькові Мартинові наше поважання і абстрактне побажання!

МАРТИН: А-а-а, Сенофонт Артемович! Добрий вечір! Ходіть сюди ближче. Сідайте ось тут біля мене. Покуримо (частує цигаркою).

ПЛЯШКА: А це ж які? Може камелі? Люблю американські цигарки. (до Петра) А ти вже крутиш? Ну, що там оповідає твоя алегорична коробка?

ПЕТРО: Я ще не слухав.

МАРТИН: Та от пишуть в газеті, що думають висилати нас на роботи до Африки або Австралії.

ПЛЯШКА: Це не погано: примус -- позитивність розходу енергії корисна для здоров'я, а секундус -- ландшафти світового пр остору діють космічно на субстанцію нашого розуму.

ПЕТРО: Дядьку Сенефонте! Ви маєте примус?

ПЛЯШКА: Який примус?

ПЕТРО: Шо на ньому каву варять.

ПЛЯШКА: А тобі бракує таборової кави?

ПЕТРО: Та ні, але ви самі згадали про примус.

ПЛЯШКА: Ах, який же ти котъялок! Примус -- це латинське слово і означає "по-перше". А ти вже хочеш на латині каву варити (до Мартина) А що чути про атомову бомбу?

МАРТИН: Ізвестія передають, що таємниця атомової бомби незабаром буде розгадана.

ПЕТРО: А що це таке "ізвестія"?

ПЛЯШКА: По-московському буде "ізвесьть", а по-нашому -- вапно. А ізвестія -- це вже багато вапна. По-латині називається хльоркалякус.

МАРТИН: Це так називається щоденна московська газета.

ПЕТРО: Газета хльоркалякус?

ПЛЯШКА: Не газета, а вапно... А як там виглядає конструктивність китайських справ?

МАРТИН: Та от пишуть, що якийсь там Дай-під-ніс посварився з Сам-п"ю-чаем.

ПЕТРО: Дядьку Мартине! А це добре для української справи, що вони посварились, чи зле?

МАРТИН: Як тобі сказати... Мабуть, не будемо діставати панок з чаєм.

ПЛЯШКА: Замість чаю, дістанемо під ніс. По латині називається дулюс.... А як толерується Персія?

ПЕТРО: А що це таке Персія?

ПЛЯШКА: Це така держава; що виробляє перські килими та перський порошок від блошиць. По латині зветься блошитус.

МАРТИН: У Персії якийсь там Секим-башка зробив повстання Перського уряду вислав проти нього кілька батальйонів, а совети кажуть "дурхганг'ен ферботен" себто карантена.

ПЛЯШКА: По-латині зветься карантенус.

ПЕТРО: У таборі всі тільки про Україну говорять. А чому воно не самостійна держава?

ПЛЯШКА: Незабаром буде самостійна. Знаєш, який буде мати устрій?

МАРТИН: Буде самодержавний гетьман на демократичних підставах.

ПЛЯШКА: Добра гетьманату минулася. Тепер буде націонал-демократичний парламентаризм на соціальному інтернаціоналізмові буржуазного напрямку. На чолі держави стане уряд.

МАРТИН: А з кого ж буде складатися той уряд?

ПЛЯШКА: З урядників. Вони будуть вести задовільну політику для всіх: раз направо, раз наліво. По-латині зветься констітутус меридіянус.

МАРТИН: Ви кажете – наліво. Це, мабуть, для себе?

ПЛЯШКА: А як же ви думали інакше? Треба раз – для народу, а раз – для себе. Кожний хоче добре жити. Як не буде мати щось і для себе, то почне спекулювати і тоді нічого для держави не зробить.

ПЕТРО: А сьогодні радіо щось згадувало про якусь Яву, тільки я не зрозумів.

ПЛЯШКА: Ах ти піньджак таборовий! Не якась Ява, а південна держава островного походження в межах меридійного екватора. Зараз на Яві – уява досить загадкова. Політичні куліси абстрагують концепцію профундуса.

ПЕТРО: А що це таке профундус?

ПЛЯШКА: Профундус, це так би мовити (вбік) А дідько його знає, що воно таке! (до Петра) Я тобі пізніше поясню, бо зараз нема часу. Я мушу перш вислухати всі політичні новинки. А що ви чули, дядьку Мартине, про Японію?

МАРТИН: Японія вже стала маленькою.

ПЛЯШКА: Бо Гіроshima присадила. Раніш називали себе Япан;

тобто я на сході пан.

МАРТИН: А тепер просто Японія.

ПЛЯШКА: Не зовсім просто, а по-англійському: Я - поні. Поні - це маленький кінь. По-латині зветься понус.

МАРТИН: (убік) А він проте вчений, хоч і називається Пляшка. З таким приємно політикувати.

ПЛЯШКА: Чи пишуть ще про Нюрнберзький процес?

МАРТИН: Процес розпочався на добре. Вже всі націсти сидять за тратами. Кажуть, що у в'язниці всі цвяхи повитягали.

ПЕТРО: Націсти?

МАРТИН: Ні, влада.

ПЕТРО: А пошо вони повитягали?

ПЛЯШКА: Мабуть, забракло на ремонт судової залі.

ПЕТРО: Так, як у нашому таборі: з розбитих будинків витягають цвяхи, шоб ремонтувати курники.

МАРТИН: Які курники?

ПЕТРО: Хіба ви не знаете, що тепер наші бльоки називаються курники, як колись було в Сіці.

ПЛЯШКА: Не курники, а курені. По латині буде курінус.

МАРТИН: А ви чули, що десь пропала була жінка Герінга. Вже знайшлася! (Входить Мотря й стойть у дверях, поки муж говорить)

ПЛЯШКА: Я завше казав, що жінка та вексель ніколи не губляться, а вертаються до своїх власників.

МОТРЯ: Я тобі зараз покажу власника! То ти тут сидиш і політикуеш, а вдома нема кому дров нарубати?! (б'є головіка вініком по голові) А ну но зараз до хати! (Пляшка вибігає. Жінка за ним).

МАРТИН: Такого вченого та вініком?..

ПЕТРО: Це по-латині називається вінікус по головікус!

З а в і с а

Байройт, Німеччина. 1946

ХТО ПИТАЄ, ТОЙ НЕ ВЛУДИТЬ

Скетч на 2 дії

Дійові особи:

Лісовий Юрко
Стрічка Оксана - наречена Юрка
Пастернак - вчитель
Оксана - дочка Пастернака.

Дія I

(За завісю чути звуки вальса та танцюючих на сцені. Перед завісю - трохи вільного місця. Збоку вбігають сюди Лісовий Юрко і Стрічка Оксана).

ОКСАНА: Боже, яка я щаслива! Здається, весь час танцювала би.

ЮРКО: Моя кохана! (обнімає Оксану) Нарешті ми самі

ОКСАНА: Чи ти, Юрку, справді так кохаєш мене, чи тільки жартуєш?

ЮРКО: Та де ж би я жартував, мое золотко, моя зіронька ясна! (хоче пошлувати Оксана відпихає) А ще ж чого? Я ж тебе так кохаю. Скажи щиро, як на сповіді: підеш за мене?

ОКСАНА: (спускає очі) Та ак... (пожвавлено) Знаєш що, Юрку? Приходь до нас завтра о шостій годині вечора, бо завтра по поздні вертає мій тато з Бамбергу. Краще з ним поговори, бо я боюся.

ЮРКО: Кажеш, завтра? Згода, моя кицо ніжненька, моя рибонько блискучка! (обнимає її та цілує) Ти моя цопуручко чубатенька.. Але стривай! Я ж не знаю, де ти живеш?

ОКСАНА: Ах, правда, я й забула тобі сказати. Отже сімнадцятий курінь запам'ятай добре: сім-над-ця-тий! Будеш пам'ятасти?

ЮРКО: Буду, мое сонечко!

ОКСАНА: А кімната – тридцять чотири. Зрештою, дуже легко запам'ятати: число кімнати в два рази більше від числа куреня. А тепер мушу втікати, бо там мама чекає на мене. Па! (цілує Юрка й зникає за завісою).

ЮРКО: (услід) Па, па!.. Чудова дівчина! А як солодко цілує! Мм (облизується) Шо там – цілує? Вся солодка! Ніколи не сподівалася, що своє щастя знайду аж тут, на еміграції, та ще й в Байройті – славному місті Вагнера! (до публіки) Ви тільки подумайте: одні лише: оченята, як ті дві зіроночки на небі! А рученята! А які... (затулює уста рукою й озирається) Та й ім'я яке чудове: Ок-са-на! Прекрасне ім'я! (підскакує) Осанна, Оксана!.. Ох, Боже ти мій! .. Тож я забув сплатити її призвіще! .. Ну, нічого. І так знайду. А як то вона казала: вісімнадцятий курінь? Ні, мабуть, дев'ятнадцятий, бо я ще тоді подумав, що й Оксані стількі ж літ, як має курінь... А кімната, казала, вдвічі більша, як курінь! (виходить).

Дія II.

(Відслонюється завіса. Сцена уявляє звичайну таборову кімнату без прикрас. За столом сидить Пастернак і читає газету. Чути стук у двері).

ПАСТЕРНАК: Прошу!

ЮРКО: (входить і вклоняється) Добрий вечір!

ПАСТЕРНАК: Добрий вечір.

ЮРКО: Вибачте, пане... пане...

ПАСТЕРНАК: (встає) Професор Пастернак.

ЮРКО: Вибачте, пане професоре, чи це курінь 19, кімната 38?

ПАСТЕРНАК: Цілком згоджується.

ЮРКО: Чи панка Оксана вдома?

ПАСТЕРНАК: Вийшла на хвилинку до сусідки. Зараз прийде. Прошу, сідайте!

ЮРКО: Дякую. (садиться) То ви вже вернулися з Бамбергу? Як же вам їздилось?

ПАСТЕРНАК: (теж сідає) Добре. Дякую... Я вернувся ще вчора, тільки не з Бамбергу, а з Кульмбаху.

ЮРКО: З Кульмбаху? (вбік) Або Оксана поплутала, або я сам забув. (встає) Вибачте, пане професоре, що я забув представитись. Називаюсь Лісовий... інженер Лісовий.

ПАСТЕРНАК: (встає) Дуже приємно! (стискають собі руки й сідають)

ЮРКО: Ви, пане професоре, здається, викладали в Львівському університеті? Мені пригадується, що я вас там зустрічав.

ПАСТЕРНАК: (мнеться) Ні... Тобто мені пропонували там кафедру, але... знаєте, я не хотів возитися з студентами... Вони, знаєте, вічно бунтуються... Тому я вибрав народну школу. Бачите, з дітьми якось зручніше... А ви по якій спеціальності інженер?

ЮРКО: (мнеться) Я?.. Знаєте, я теж... я маляр (жававо) Але не той маляр, що паркани малює, а вище... мистець! Маляр чинний мистець, тобто, я хотів сказати, мистецький маляр! Властиві-інженер-мистець, а крім того й по електротехнічній частині... От, наприклад, на еміграції я орудую електричними машинами.

ПАСТЕРНАК: Може продукуєте електричні машини?

ЮРКО: Не так продую, як розповсюджую... пропагую, так би мовити, електрифікацію кухні. Чудова річ! Господня не потребує возитися із сирими дровами, а я собі, при тій нагоді, дещо збільшує свої фонди, хе-хе-хе!

ПАСТЕРНАК: Ха-ха-ха! Практичність – перш за все.

ЮРКО: (вбік) Здається, відповідний момент! (до Пастернака) Я прийшов до вас, пане професоре, в справі...

ПАСТЕРНАК: (убік) Мабуть, хоче примуса продати...

ЮРКО: Гм... гм... в справі вашої Оксани... Бачите, ваша Оксана... тобто я... ми освідчилися! І я прийшов просити, так би мовити її руки!

ПАСТЕРНАК: Я дуже радий! Дуже радий! Ви мені подобаетесь. Я вже давно мрію мати такого славного зятя! Гадаю, що й моя дружина буде вами захоплена.

ЮРКО: (встає) То ви погоджуєтесь?

ПАСТЕРНАК (теж встає) Очевидно, мій друже, счевидно, мій славний зятьок! (цілується) Входить Оксана Пастернак) Ходи сюди, моя Оксаночко! Твій наречений прийшов.

ЮРКО: Оксаночко моя люба! (повортається до Оксани) Ах, вибачте!.. Це ж не Оксана. Це якесь непорозуміння...

ПАСТЕРНАК: Жадного непорозуміння. Це правдива Оксана! (Кидає до неї та показує, щоб обняла Юрка) Та цілуй скорше!

ОКСАНА: (кидається Юркові на шию) Мій коханий!

ПАСТЕРНАК: (кладе руки на голову) Нехай вас Бог благословить!

ЮРКО: (виривається) Я не хочу!.. Я жонатий!... (вибігає)

ПАСТЕРНАК: Шо-о-о? (Оксана плаче)

Завіса.

Байройт, Німеччина. 1946

СОН ТА БОРЯНИНА

В узгір'ї
В подвір'ї,
Де всі "штатенльоси" живуть,
Чистенько,
Гарненько:
Газони розкішні цвітуть.
Всі блоки—
Широки,
Стоять, мов палаці в гаю:
Новенькі,
Біленькі...
Лодина живе, як в раю.

Приспів:

Як добре бути "штатенльосом"
Життя веселе, як в раю,
Пісні, забави, м'ясо з сосом.
Благослови судьбу свою!

Там всяки
Присмаки,
Горілка, горчиця і хрін,
Хліб, м'ясо,
Ковбаси —
Не має черги магазин
Одежу
Без межі
Беруть разом лоди з взуттям.
Шигарки
Без сварки
І дітям дають, і жінкам.

Приспів: Як добре бути...

На кекси
Полегша.
По пачці спокійно беруть,
Бо знають,
Що мають
Запаси та ще привезуть.
Крім того,
Як змога,
По три шоколяди на ніс,
Бо люди
Без труду
З'їдять, що Микола приніс.

Приспів: Як добре бути...
На кухні
Вже пухне
Горох від надміру товщу,
А соси
Як роси
Смачні, що й не хочеш борщу.
Шо зупа —
То крупи,
Шо звуться по-нашому риж.
Товченик,
Вареник
В сметані, хоч пальці облиз!

Приспів: Як добре бути...
Всі бурси
Та курси
Людей наших розуму вчать.
Сім секцій
Без лекцій
Працюють, аж лоби тріщать.
Бракує,
Міркують,
Для щастя таборовика
Одного,
Смачного,
Пташиного лиш молока.

Приспів: Як добре бути...

Байройт, Німеччина. 1946

В БАЙРОЙТІ ЗАВЕЛИСЯ

В Байройті завелися
Горобчики... аж стос!
Держави позбулися
Й назвались "штатенльос".
На дерево сідають
І голосно співають:

Забудьмо горе,
Летім за море –
Веселе там життя для всіх;
Там радість, втіхи,
Багаті стріхи
І ріжних зернят повний міх!

Клювали магазини,
Де зернятко знайшлось,
Не шкодували днини
І ночі, як прийшлося.
Від радощів тримтіли
І так всі голосили:

Забудьмо горе...

Війна давно скінчилася
І розпочався шарж...
Нова біда включилася:
На "Родіну" всі марш!
Від вивозу втікають
І так собі співають:

Забудьмо горе...

Прийшла весна весела –
Нова біда знов тут:
Скінчилася консерва,
Пропав і той атут.
Від страху всі присіли
Й тихенько шепотіли:

Забудьмо горе...

Наказ закінчив горе.
Признали "штатенльос"!
І вислали за море
Горобчиків весь стос.
Вже весело стрібають
І радісно співають:

Забудьмо горе...

Байройт, Німеччина. 1946

ДАЛЕКО ВІД РОДИНИ

Далеко від родини,
Серед людей німих,
Байдужих і чужих,
Лунає пісня нині
Синів стражданальної України.

Ми духом сильні!
Народи вільні
По нашій стороні.
Вже час розплати
Для злого ката
Призначен від судьби.

Ні бурі, ні негоди,
Ні скрігіт ворогів,
Не зроблять з нас рабів
Фальшивої свободи –
Ярма вкрайнського народу!

Ми духом сильні!
Народи вільні
По нашій стороні.
А вже розплата
Для злого ката
Здійсниться від борні!

МОЛИТА

Блакить неба. Сонце красне.
Степ широкий. Чорні гори.
Мак. Пшениця. Місяць ясний.
Шепіт сосон. Синє море...

Україно, рідна Мати!
Серце тужить за Тобою.
Боже добрій! Дай намстати
Вільним, з'єднаним народом...

Байройт, Німеччина. 1946

НОСТАЛЬГІЯ

Я казку нову вам співаю,
На крилах мрій її несусь:
Про барви, запахи розмаю,
Про тугу, радість і красу.
Про те, як я тужу на волі,
Як думка жалить, мов оса,
Як серце прагнє щастя, долі,
І як спадає вниз роса.

Двоїться душа моя – Неньку шукає,
Ностальгія тисне, зір в небі блукає...
Америка – дійсність, Україна – це сон:
Коли ж то заб'ються серця в унісон?

Я казку нову вам співаю,
Про злідні тих, що там в "раю",
Про тих, що долю проклинають,
Хоч голову не гнуть своє.
Люблю Тебе, батьків Країно!
Твоїх дітей, пшеницю, степ,
Хоч маю іншу батьківщину,
Хоч маю інший вже вертеп.

Двоїться душа моя – Краю шукає,
Хоч два є, а вибрати відваги не має.
Обидва хороші, як бути їм слід:
Вкраїна, Америка – Схід і Захід.

Я казку нову вам співаю:
Ностальгія – це злуда мрія...
Я маю волю... Геть, відчаю!
Нехай летить все у вирій!
Нехай здійсниться моя мрія,
Нехай загине терпкий час!
Ше буде вільна Україна,
Ше Ненька всіх пригорне нас!

Двоїться душа – Батьківщину шукає,
Разом дві Країни у серці змішає.
Вкраїна – міраж, лише Америка суша,
Проте... Україна також невмируща!

Філадельфія, 9-го лютого 1966

З М І С Т

Частина 1. Оповідання.

Дивний гість	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	3
Вона	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	9
Дзвінок	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	11
Процесус мастоідеус	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	26
Ніжки	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	45
Чия правда?	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	48
Старі люди кажуть*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	50
Перекусничок	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	53
Карпентери	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	55
Уанвей	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	60
Нашадок динозавра	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	66
Віднайдений скарб	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	73
Монах	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	82
Здобуття Києва	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	85
Шлях до обручки	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	91
Надійна охорона	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	93
Проба скорості	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	95
Драговина	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	97
Сенсація	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	107
Метелики	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	110
У підземці	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	114
Пазурами по склі	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	115
Вигуки Протея	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	116
Чайка	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	117
Де поділися гроші?	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	127
Чар пензля	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	134

Частина 2. Статті та фейлетони.

Акорди Природи в тонах і барвах	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	145
Проба характеристики тонів і барв	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	149
Ювілей	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	154

Мої рефлексії	* * * * *	159
Візита	* * * * *	164
За кулісами та на сцені	* * * * *	166
Обов"язки та права	* * * * *	173
Мила несподіванка	* * * * *	178
Наша дума, наша пісня не вмре, не загине	*	182
Од Києва до Лубенъ	* * * * *	186

Частина 3. Естрада.

Як я лікував свій зуб	* * * * *	193
Кий має два кінці	* * * * *	196
Наказ	* * * * *	199
Сак"я Муні	* * * * *	201
Політична розмова	* * * * *	204
Хто питає, той не блудить	* * * * *	208
Сон таборяніна	* * * * *	211
В Байройті завелися	* * * * *	212
Далеко від родини	* * * * *	213
Молитва	* * * * *	213
Ностальгія	* * * * *	214
Зміст	* * * * *	215

* * *

